

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
<i>СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КРАЇНОЗНАВСТВО ПОЛЬЩІ»</i>	7
<i>ГЕОГРАФІЯ ПОЛЬЩІ</i>	25
<i>Економіко-географічне положення</i>	33
Природно-ресурсний потенціал	
33	
<i>Працересурсний потенціал</i>	34
<i>Система розселення</i>	35
<i>Особливості структури економіки країни</i>	35
<i>Міжнародні зв'язки України з Польщею</i>	38
<i>Національний склад населення</i>	40
<i>Мови Польщі</i>	41
<i>Релігія</i>	41
<i>СВЯТА</i>	54
<i>Народні вірування та обряди</i>	54
<i>Релігія в традиціях Польщі</i>	56
<i>Фольклорні фестивалі Польщі, як знайомство з культурною спадщиною та звичаями</i>	56
<i>КУХНЯ</i>	61
<i>УЧЕНІ</i>	65

<i>Культура <u>Польщі</u></i>	<i>65</i>
<i>Архітектура</i>	<i>71</i>
<i>Мистецтво</i>	<i>72</i>
<i>Музика</i>	<i>72</i>
ПОЛІТИКА	82
<i>Правителі та лідери нації</i>	<i>82</i>
ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ПОЛІТИЧНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛЬЩІ: (XXVIII СТ.) ПОЛЬЩА В ПЕРІОД ПОДІЛУ ТА ПОНЕВОЛЕННЯ (XIX- ПОЧ. XX СТ.)	100
УСТРІЙ ЖИТТЯ У ПОЛЬЩІ. ПОБУТ ПОЛЬСЬКОГО НАРОДУ	124

Передмова

Матеріали посібника допоможуть студентам швидко підготуватися до занять, так як містять країнознавчу інформацію про Польщу: географічне положення, рельєф, клімат, внутрішні води, ґрунти, корисні копалини, водні й лісові агрокліматичні та рекреаційні ресурси Польщі, державний устрій, адміністративно-територіальний поділ країни, офіційну мову, етнічний склад, релігійні вірування в державі, короткі історичні відомості, своєрідність культури та господарської діяльності, визначальні риси розвитку польської освіти, спорту, туризму, участь Польщі у структурах СОТ і НАТО, членство у Європейському Союзі, видатні особистості та їхній внесок у розвиток європейської та світової цивілізації.

Країнознавство – це вивчення окремих країн на фоні загальносвітових процесів і явищ. Об'єктом вивчення країнознавства є країни світу як основні одиниці соціально-політичної організації світу, а також їхні регіональні угруповання. Цей напрямок географії виник ще за античних часів, а сьогодні відродився внаслідок потреби людей у пізнанні країн світу. У країнознавстві перехрещуються знання фізичної, соціально-економічної, історичної, політичної географії, а також низки інших негеографічних наук.

Основне завдання курсу – формування сучасної географічної картини світу за допомогою комплексного вивчення країн, створення їхнього фундаментального, географічного образу й виявлення їхньої своєрідності. Це завдання може бути досягнуте шляхом систематизації та узагальнення різноманітних даних про природу, населення, господарство, історичний розвиток, соціальну організацію й культуру Польщі.

До джерел географічних знань належать: природничо-географічні книги, картографічні засоби, журнали природничі, підручники, інтернет, словники, енциклопедії.

Країнознавство є наукою і навчальною дисципліною, яка комплексно вивчає країни і регіони світу, досліджує, систематизує й узагальнює дані про їх природу, населення, господарство, культурно-історичні особливості, внутрішні просторові відмінності.

Існує значна кількість наукових напрямків, які аналізують різні аспекти виникнення, функціонування й занепаду держав та їх взаємодію на політичній карті світу. Серед них можна виділити географічний детермінізм, енвіронметалізм, різні теорії і концепції держави. Сучасне країнознавство у своєму розвитку базується також на глобальних і регіональних геополітичних та геостратегічних концепціях. Серед них найвідомішими є атлантизм, мондіалізм, євразійство.

Виникнення, існування, взаємодія країн на політичній карті світу і в окремих його частинах є наслідком дій (впливу, реалізації) як об'єктивних (незалежних від волі людини) законів і закономірностей, так і принципів, розроблених людськими спільнотами.

У сучасній практиці міжнародних відносин існують суперечності, які постійно загострюються, між законностями країнознавства й усталеними принципами взаємодії країн на міжнародній арені.

Вивчення іноземної мови означає не тільки володіння мовою, пізнання лексики та граматики. Освічена людина повинна знати також культуру, географію, музику, політику та історію країни, мову якої вивчає. Для зрозуміння менталітету мешканців даної країни потрібно володіти інформацією про важливі для них цінності, свята, людей, які змінювали історію народу, а також про їхній світогляд.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни (обов'язкова чи вибіркова)	обов'язкова	обов'язкова
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	українська
Загальний обсяг у кредитах ЄКТС / годинах	90	90
Курс	2	2
Семестр	3	3
Кількість змістових модулів із розподілом:	2	2
Обсяг кредитів	3	3
Обсяг годин, у тому числі:	43	43
Аудиторні:	40	40
Лекційні	20	6
Семінарські / Практичні	20	6
Лабораторні		
Самостійна робота	25	40
Індивідуальні завдання	25	38

Форма семестрового контролю	екзамен	екзамен
-----------------------------	---------	---------

Мета й завдання навчальної дисципліни

У освітній програмі «Середня освіта (Українська мова і література)» визначено такі **компетентності** та **програмні результати** навчання: здатність аналізувати мову з метою виявлення національно-культурної семантики, розповідати про географічні, кліматичні та природні особливості, надати інформацію про політичний устрій, політичні, культурні, історичні та інші події, розповісти про світогляд та погляди, які панують у суспільстві, використовуючи специфічні лексичні одиниці, аналізувати, порівнювати та робити власні висновки про політичні та історичні події.

Мета: формувати лінгвістичну, комунікативну та лінгвокраїнознавчу компетенції з метою підготовки до подальшої практичної діяльності та подальший розвиток мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції студентів, формувати мовленнєві уміння і стратегії в різних видах мовленнєвої діяльності, познайомити з природними умовами та ресурсами країни, мова якої вивчається, особливостями її населення, найважливішими етапами історичного розвитку та ознаками політичних систем, особливостями та рівнем економічного розвитку країн, напрямками зовнішньої політики країн, їхньою участю у міжнародних відносинах та організаціях, культурними особливостями, у вдосконаленні уміння студентів спілкуватися польською мовою в усній та писемній формах; розвивати країнознавчі знання, уміння та навички студентів про культуру та традиції Польщі, подальший розвиток у студентів умінь і навичок самостійної діяльності з оволодіння польською мовою, формувати уміння проектної роботи, розвивати логіку, розширення кругозору, формування наукового типу мислення.

Завдання:

□ надати та систематизувати основну інформацію про лінгвокраїнознавчі особливості мови, географічне положення, історію, національні символи, національний характер та національні стереотипи, релігію, політичний та державний устрій, політичні та економічні процеси, освіту, соціальну та етнічну структуру, культуру і мистецтво Польщі, звичаї та традиції Польщі, особливості вербальної поведінки носіїв мови у різноманітних сферах спілкування поляків.

□ удосконалити лінгвістичну та комунікативну компетенції польської мови.

□ розвивати пізнавальні інтереси, прагнення до удосконалення мовної та професійної підготовки.

□ розвивати вміння працювати з навчально-методичною та фаховою літературою.

□ підвищити рівень розвитку іншомовної мовленнєвої компетенції засобами польської мови.

Результати навчання за дисципліною

Очікувані результати навчання: вивчення навчальної дисципліни студент повинен: **знати:**

□ основні норми мовного етикету (репліки-кліше, найбільш поширена оцінна лексика), прийняті в країні мови, що вивчається;

□ історію, економіку, державний устрій, внутрішню та зовнішню політику, культуру та звичаї країни, мову якої вивчає;

□ значення володіння іноземними мовами в сучасному світі, особливості способу життя, побуту, культури країни, мова якої вивчається (усесвітньо відомі пам'ятки, видатні люди і їх внесок у світову культуру), подібності і відмінності в традиціях своєї країни і країни, мова якої вивчається;

уміти:

□ здійснювати аудіювання різностильових текстів у межах програмної тематики та рівня складності, аналізувати та коментувати прослуханий матеріал;

□ вести бесіду-діалог проблемного характеру відповідно до програмної тематики та комунікативної функції;

- робити самостійні усні монологічні повідомлення згідно з тематикою курсу. Обсяг висловлення – 10-15 фраз;
- читати й розуміти зміст текстів з пройденої тематики, нескладні уривки з художніх текстів;
- написати план прочитаного тексту, зробити невелике повідомлення згідно з тематикою курсу;
- здійснювати адекватний письмовий переклад текстів з польської мови на українську та навпаки, що відповідають тематиці та рівню складності курсу

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Тема 1. Лінгвокраїнознавство як філологічна дисципліна. Методологічні та методичні основи лінгвокраїнознавства. Міжпредметний підхід до вивчення лінгвокраїнознавства. Лінгвокраїнознавство як комплексна дисципліна, яка забезпечує проміжну область між конкретним мовознавством і конкретним країнознавством.

Функції мови та їх співвідношення з функціями культури. Поняття культури як найважливішого концепту лінгвокраїнознавства.

Тема 2–3. Основні відомості про Польщу. Польська державна символіка. Географічне положення Польщі. Клімат. Природні умови. Рослинний світ. Тваринний світ. Населення. Основні фази, етапи формування національної території, державності, менталітету, матеріальної, духовної і мовної культури Польщі. Становлення освіти та книгодрукування. Герб Польщі. Гімн Польщі. Прапор Польщі.

Тема 4. Народні вірування та обряди. Календарно-побутова обрядовість. Національні свята. Звичаї та традиції польського народу.

Тема 5. Устрій життя у Польщі. Побут польського народу. Сім'я та сімейний побут. Громада і громадський побут. Соціальна й станова диференціація. Сільськогосподарська культура. Промисли і ремесла. Житло. Історія польської кухні. Напої. Застільний етикет. Весільні обряди у Польщі. Ігри. Костюм.

Змістовий модуль 2. КРАЇНОЗНАВСТВО ПОЛЬЩІ

Тема 6. Освіта та культура Республіки Польща

Система освіти у сучасній Польщі. Видатні польські науковці, літератори, державні, політичні та культурні діячі та їх досягнення у кожній з епох польської історії (Мешко I, Казимир Великий, Ян Длугош, Владислав Ягайло, Миколай Копернік, Хуго Коллонтай, Ян III Собеський, Тадеуш Костюшко, Адам Міцкевич, Фридерік Шопен, Ян Матейко, Генріх Сенкевич, Юзеф Пілсудскі, Владислав Реймонт, Ян Павел II, Віслава Шимборска, Чеслав Мілош, Лех Валенса та ін.).

Тема 7–8. Історичний огляд політично-економічного розвитку Польщі: (XXVIIIст.). Польща в період поділу та поневолення (XIX- поч. XX ст.). Утворення держави та оборона суверенітету. Феодальна оздрібненість. Corona Regni Poloniae - Корона Польського Королівства. Багатонаціональна держава (союз з Литвою). Війни проти ордена хрестоносців. Польща та поляки у середньовіччі. Роль Польщі у Європі (XIV-XV ст.). Розквіт та падіння Речі Посполитої (XVI-XVIII). Період падіння держави (кінець XVIIIст.). Перший поділ Речі Посполитої між Росією, Австрією та Прусією (1772 р.). Прийняття польської конституції (1791 р.) та другий поділ Польщі (1793) як її наслідки. Повстання з Тадеушом Костюшко на чолі (1794р.) та його придушення Росією. Третій поділ Польщі (1795р.) Втрата державності. Ситуація в економічному, політичному та культурному житті у кожному регіоні (австрійському, пруському та російському). Польща у планах Наполеона. Варшавське Князівство. Королівство польське.

Листопадове повстання 1830 р. Січневе повстання 1863 р. та його наслідки у кожному з поділених регіонів у Польщі.

Тема 9. Сучасна Річ Посполита – ХХ ст. Завоювання незалежності (1918 р.) Ю. Пілсудскі – начальник II Речі Посполитої. Період санації. Напередодні II світової війни. Вторгнення німецько-фашистських військ до Польщі (вересень 1939 р.). Участь поляків у II світовій війні на різних фронтах, боротьба з гітлерівцями. Післявоєнні комуністичні репресії. Будова реального соціалізму (1956-1980 рр.). Воєнний стан 1981 р. Зміна державного устрою (1989р.). Польща на дорозі до Європейського Союзу.

Тема 10. Лауреати Нобелівської премії в Польщі та їхній творчий доробок. Г. Сенкевич, Ч. Мілош, В. Шимборська, В. Реймонд, О. Ткачук.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	ла б	ін д	с.р. .		л	п	ла б	ін д	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Лінгвокраїнознавчі аспекти польської мови												
Тема 1. Лінгвокраїнознавство як філологічна дисципліна	8	2	2		2	2					4	4
Тема 2-3. Основні відомості про Польщу. Польська державна символіка	16	4	4		4	4		2	2		8	8
Тема 4. Народні вірування та обряди	10	2	2		3	3						

Тема 5. Устрій життя у Польщі. Побут польського народу	10	2	2		3	3		2	2		4	8
Разом за змістовим модулем 1	44	10	10		12	12		4	4		16	20
Змістовий модуль 2. Країнознавство Польщі												
Тема 6. Освіта та культура Республіки Польща	8	2	2		2	2					4	4
Тема 7-8. Історичний огляд політично-економічного розвитку Польщі: (X-XVIII ст.). Польща в період поділу та поневолення (XIX- поч. XX ст.)	18	4	4		5	5		2	2		8	8
Тема 9. Сучасна Річ Посполита – XX ст.	10	2	2		3	3					4	4
Тема 10. Лауреати Нобелівської премії в Польщі та їхній творчий доробок	10	2	2		3	3					4	4
Разом за змістовим модулем 2	46	10	10		13	13		2	2		20	20
Усього годин	90	20	20		25	25		6	6		38	40
Модуль 2												
ІНДЗ			5	5		10						10
Усього годин			5	5		10						10

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Лінгвокраїнознавство як філологічна дисципліна	2	
2.	Основні відомості про Польщу	2	
3.	Польська державна символіка	2	
4.	Народні вірування та обряди	2	
5.	Устрій життя у Польщі. Побут польського народу	2	
6.	Освіта та культура Республіки Польща	2	
7.	Історичний огляд політично-економічного розвитку Польщі: (X-XVIIIст.)	2	
8.	Польща в період поділу та поневолення (XIX- поч. XX ст.)	2	
9.	Сучасна Річ Посполита – XX ст.	2	
10.	Лауреати Нобелівської премії в Польщі та їхній творчий доробок	2	

Самостійна робота

Вагомим компонентом фундаментальної підготовки студентів є активне запровадження в систему академічної освіти їх самостійної теоретичної і практичної роботи.

Метою самостійної роботи студента є: навчитися читати, аналізувати граматичний, лексичний матеріал, сприймати на слух іншомовне спілкування, писати короткі тексти на запропоновані теми, робити висновки.

Самостійна робота передбачає:

- попередню підготовку до практичних занять;
- виконання завдань і вправ в позааудиторний час;
- підготовку до обговорення окремих граматичних та лексичних тем;
- самостійне вивчення окремих граматичних та лексичних тем курсу;
- підготовка до виконання модульної контрольної роботи (тестування);
- відвідування консультацій (згідно графіку консультацій кафедри);
- підготовка до складання іспиту.

**Питання для самостійного вивчення
студентами**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Лінгвокраїнознавство як філологічна дисципліна	3
2.	Основні відомості про Польщу	2
3.	Польська державна символіка	2
4.	Народні вірування та обряди	3
5.	Устрій життя у Польщі. Побут польського народу	2
6.	Освіта та культура Республіки Польща	2
7.	Історичний огляд політично-економічного розвитку Польщі: (X-XVIIIст.)	3
8.	Польща в період поділу та поневолення (XIX- поч. XX ст.)	3
9.	Сучасна Річ Посполита – XX ст.	2
10	Лауреати Нобелівської премії в Польщі та їхній творчий доробок	3
Разом		25

Індивідуальні завдання

Завдання: За однією із запропонованих тем та поданим орієнтовним планом здійснити країнознавче дослідження країни Польща. Виконується у формі реферату. Вимоги до виконання та оформлення ІНДЗ:

1. Індивідуальне завдання творчого модуля виконується на листках формату А-4, чорнилом одного кольору (синього або чорного). Поля: зверху, знизу, праворуч – 2 см, ліворуч – 2,5 см.
2. Реферат складається з титульної сторінки, змісту, основного тексту, переліку використаних джерел, додатків (зокрема, картосхем та іншого ілюстративного матеріалу).
3. Вступ містить інформацію щодо актуальності дослідження, мети та завдань дослідження.
4. Основний текст дослідження формується на основі поданого нижче плану географічно-країнознавчого дослідження.
5. Нумерація сторінок реферату є наскрізною.
6. Вирівнювання основного тексту творчого завдання здійснюється за орієнтацією „по ширині сторінки”.
7. Назви розділів та підрозділів мають відповідати назвам у змісті.
8. Ілюстративний матеріал (карти, рисунки) має наскрізну нумерацію, таким же чином нумеруються таблиці.
9. Перелік використаних джерел подається після основного тексту та перед додатками і налічує не менше п'яти позицій.
10. В тексті обов'язковими є посилання на позиції із списку використаних джерел, що оформлюються так:
11. Список використаних джерел здійснюється в алфавітному порядку згідно із правилами бібліографічного опису. Спочатку подаються українські джерела, потім зарубіжні (іноземною мовою), а потім електронні джерела (із зазначеним режимом доступу).
12. Висновки реферату повинні бути лаконічними та відповідати головним результатам географічно-країнознавчого дослідження.

1. Проблемні дослідження у країнознавстві.
2. Системна універсальність предмету країнознавства.
3. Що може виступати конкретними об'єктами дослідження країнознавства?
4. Схарактеризуйте теорію географічного детермінізму.
5. Наукова течія енвайронменталізму?
6. Е. Гантингтон. Особливості його поглядів.

7. Особливості так званої організаційної теорії Ф. Ратцеля і Р. Челлена.
8. Основні положення функціональної теорії держави Р. Гартшорна.
9. Сутність теорії "держави-контейнера".
10. Основні провідники атлантизму.
17. Основні закономірності у країнознавстві.
18. Чому невпинно зростає кількість країн на політичній карті світу?
19. Зміна ЕГП Польщі після розпаду системи соціалізму?
20. Польща одна з наймолодших за віковою структурою країн Центральної Європи.
21. Особливості розміщення промисловості країни Польща. Основні її промислові райони та центри.
22. Сільське господарство Польщі за галузями спеціалізації.
23. Структура імпорту Польщі.

Методи навчання

При викладанні дисципліни застосовуються словесні (пояснювально-ілюстративний, репродуктивний), наочні (демонстративний, ілюстративний) та практичні (метод проблемного викладення, частково-пошуковий, або евристичний, дослідницький, аналітичний, дедуктивний) методи навчання.

Словесні та наочні методи навчання використовуються під час практичних занять, індивідуальних та групових консультацій, практичні – при здійсненні студентами самостійної роботи та виконанні індивідуальних завдань.

Під час проведення занять використовуються розповідь і пояснення.

Активні методи навчання: диспут, дискусія, мозковий штурм, рольові ігри тощо.

Методи контролю

Поточний контроль успішності засвоєннями студентами навчального матеріалу може здійснюватися шляхом опитування й оцінювання знань студентів під час семінарських занять, оцінювання виконання студентами самостійної роботи та індивідуальних завдань, проведення і перевірки письмових контрольних робіт, тестування або в ході індивідуальних співбесід зі студентами під час консультацій. Вибір конкретних форм і методів поточного контролю знань студентів залежить від викладача і доводиться до їхнього відома на першому семінарському занятті.

Модульний контроль має на меті перевірку засвоєння студентом певної сукупності знань та вмінь, що формують відповідний модуль. Модульний контроль реалізується шляхом узагальнення результатів поточного контролю знань і проведення спеціальних контрольних заходів (у формі тестування чи написання студентами контрольних робіт), проводиться наприкінці кожного змістового модулю за рахунок аудиторних занять, під час групових консультацій або ж за рахунок часу, відведеного на самостійну роботу студентів. На підставі результатів модульного контролю здійснюється міжсесійний контроль (атестація).

Методи усного контролю – це бесіда, розповідь, роз'яснення, читання тексту. Усний контроль як поточний проводиться на кожному занятті в індивідуальній, фронтальній або комбінованій формі. Контроль органічно поєднується з повторенням пройденого, є засобом для закріплення знань та вмінь, розвитку мови, пам'яті, мислення.

Методи письмового контролю (самостійна і контрольна робота, твір, есе, реферат) забезпечують глибоку і всебічну перевірку засвоєння матеріалу, оскільки вимагають комплексу знань і вмінь студента. У письмовій роботі студентові необхідно показати і теоретичні знання, і вміння застосовувати їх для розв'язування конкретних завдань, проблем, давати оцінку.

Дидактичний тест (тест досягнень) – це набір стандартизованих завдань з визначеного матеріалу, який встановлює ступінь засвоєння його студентами.

Підсумковий контроль здійснюється у формі семестрового екзамену.

Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Третя іноземна мова».
2. Положення «Про семестровий контроль у Полтавському національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка».
3. Інструктивно-методичні матеріали для проміжного і підсумкового контролю знань.

Критерії оцінювання результатів навчання

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною системою	Оцінка з а системою в УДПУ
А	<p style="text-align: center;">ВІДМІННО</p> <p>Студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми,</p>	5 (відмінно)	

	самостійно здобувати і використовувати інформацію (наукова література, газетно-журнальні публікації, Інтернет, мультимедійні програми тощо), виявляє власне ставлення до неї, користується широким арсеналом засобів доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ, самостійно виконує науково-дослідницьку роботу; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої обдаровання і нахили.		90-100
В	<p style="text-align: center;">ДУЖЕ ДОБРЕ</p> <p>Студент вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; висловлює стандартну аргументацію при оцінці дій, процесів, явищ; чітко тлумачить поняття; здатен самостійно опрацювати навчальний матеріал, але потребує консультацій з викладачем; виконує творчі</p>	4 (добре)	82-89

	завдання.		
С	<p style="text-align: center;">ДОБРЕ</p> <p>Студент знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, а також самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), вміє робити висновки, виправляти допущені помилки. Відповідь повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень. Студент здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності.</p>		75-81
Д	<p style="text-align: center;">ЗАДОВІЛЬНО</p> <p>Студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал; розуміє основоположні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок,</p>	3 (задовільно)	

	<p>застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, самостійно користується додатковими джерелами; частково контролює власні навчальні дії; правильно використовує термінологію.</p>		69-74
Е	<p style="text-align: center;">ДОСТАТНЬО</p> <p>Студент має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу, здатний повторити за зразком певну операцію, дію; описує явища, процеси без пояснень причин, з допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, слабо орієнтується в поняттях; має фрагментарні навички в роботі з підручником; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі; здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу.</p>		60-68

FX	<p align="center">НЕЗАДОВІЛЬНО</p> <p>Студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу; має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення; виявляє здатність елементарно викласти думку; може усно відтворити кілька термінів, явищ без зв'язку між ними.</p>		35-59
F	<p>НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс.</p> <p>Відповідь студента при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення.</p>	2 (незадовільно)	1-34

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти освіти

Поточне оцінювання і самостійна робота		ІНД З	Підсумков ий контроль	Сума
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	20		100

T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	T 9	T 10		10	
7	7	7	7	7	7	7	7	7	7			

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка в ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи, практики	для заліку
90–100	A	відмінно	зараховано
82–89	B	добре	
75–81	C		
69–74	D	задовільно	
60–68	E		
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Рекомендована література

1. Панчук Т.Ф. "Лінгвокраїнознавство Польщі". Видавництво НАДПУ, 2005.

2. Dybkowska A., Żaryn J., Żaryn M. „Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności”. Wydawnictwo Naukowe PWW, Warszawa, 1994.
3. Licińska D. „Geografia”. Polska, Podręcznik. Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, 1985.
4. Tymowski M., Kieniewicz J., Holzer J. „Historia Polski”, Editions Spotkania, Warszawa, 1991.
5. Говоримо польською: Укр.-рос.-пол. Розмовник для ділової людини / Уклад. Н.Г. Шишкіна.К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1995. 271с.

ГЕОГРАФІЯ ПОЛЬЩІ

Запитання до читання тексту:

- ви знаєте, які країни межують з Польщею?
- ви знаєте адміністративний поділ Польщі?
- чи знаєте ви якісь польські міста, річки, гори? Якщо так, то де вони розташовані?
- чи варто знайомитися з новими країнами? чому
- ви колись були в Польщі? Що ви там побачили?

Польща (Rzeczpospolita Polska) – держава на березі Балтійського моря в Центральній Європі, площею 312 679 км². Вона на 9-му місці за площею в Європі та на 70-му місці у світі.

Станом на 2014 рік кількість населення Польщі становить 38 483 957 (тридцять вісім мільйонів чотириста вісімдесят три тисячі дев'ятсот п'ятдесят сім) осіб. Це 34-те місце у світі та 6-те місце в Європейському Союзі.

Територія Польщі простягнулася із заходу на схід майже на 700 км, із півночі на південь – на 650 км. Вона розташована в басейнах річок Вісли та Одри, між гірською дугою Карпат і Судет на півдні та Балтійським морем на півночі. Польща – країна Центральної

Європи, яка має досить вигідне ЕГП. Основні переваги – це широкий вихід до узбережжя Балтійського моря, сусідство з державою "великої сімки" Німеччиною, країнами-членами Євросоюзу (Словаччиною, Чехією та Литвою). Польща має на сході сухопутний кордон із Росією (Калінінградська обл.), Білоруссю та Україною, з якими має тісні економічні і політичні зв'язки. Через територію Польщі проходять міжнародного значення залізниці, автомагістралі, нафто- і газопроводи, які з'єднують Східну Європу із Західною. Ця обставина сприяла розвитку розгалуженої власної транспортної системи в Польщі, наданню транспортних послуг сусіднім країнам.

Сучасна територія країни сформувалася після Другої світової війни. ЕГП Польщі визначається вигідним транспортним положенням на перетині широтних (між країнами Західної та Східної Європи) і меридіональних (між країнами Дунайського басейну та Балтійським морем) шляхів та широким виходом до моря.

За державним ладом Польща – президентсько-парламентська республіка, главою якої є президент, а функції парламенту виконує Сейм.

Герб Польщі – державний герб Республіки Польща.

Затверджений у 1997 28 статтею Конституції Республіки Польща.

За легендою, срібного орла, який у подальшому став гербом польської держави, побачив легендарний Лех разом зі своїми братами Чехом і Русом – родоначальниками слов'янських народів. У тому місці, де це трапилося, Лех заснував місто і назвав його Гнезно (*Gniezno*), бо орел кружляв над своїм гніздом. Спочатку орел був особистим знаком Пшемисла II, коронованого у 1295 році, однак через півстоліття він став загальнодержавним символом.

Прапор Польщі – офіційний прапор Республіки Польща. Прапор є прямокутним полотнищем зі співвідношенням сторін 5:8, розділеним на дві рівні горизонтальні половини: верхня – білого, а нижня – червоного кольору.

Уперше польські кольори кодифіковано в дозволі сейму Королівства Польського від 7 лютого 1831: Палата сенаторів і Палати депутатів після слухання висновків парламентського комітету з огляду на необхідність єдиних знаків, відповідно до якого необхідно об'єднати поляків, вирішила: Стаття 1. Національна кокарда буде кольору герба Королівства Польського і Великого князівства Литовського, це білий з червоним. Стаття 2. Всі поляки, а саме польська армія, мають носити ці кольори в тому місці де подібні ознаки досі носили. Прийнято на засіданні Палати депутатів 7 лютого 1831 року.

Після відновлення незалежності Польщі 1918 року біло-червоний прапор офіційно затвердив Сейм 1 серпня 1919 року як національний і відтоді не змінювався.

Кольори польського прапора є відображенням державного герба. Білий колір на прапорі символізує білого орла, червоний колір уособлює фон герба. У геральдиці білий колір (срібло) позначає моральні, духовні цінності та бездоганну чистоту; червоний колір є символом вогню, мужності і відваги. Державний герб Польщі зображений у вигляді фігурного щита, на червоному тлі якого розташована біла орлиця короля П'яста. Переказ свідчить, що король П'яст був легендарним селянським королем древніх полянських племен. Він був простим хліборобом. Народ обрав його королем, і він поклав початок історичної династії П'ястів, яка мала свого герба –

зображення білого орла. Таким чином, герб Польщі, поряд з провідними прагненнями польського народу, поєднує і його давні традиції. У цьому випадку орел на гербі виступає символом давніх народних традицій. Герб без корони був прийнятий у 1955 році, а в 1990 році білому орлу повернули корону.

Природно-ресурсний потенціал

Польща багата на корисні копалини. За запасами мідної руди та самородної сірки, кам'яного вугілля вона займає одне з перших місць у світі, за запасами бурого вугілля, кухонної солі, поліметалів, будівельної сировини – одне з перших місць у Європі. Переважна більшість корисних копалин концентрується в південній частині країни, що пояснюється особливостями геологічної будови. Проте залізною та марганцевою рудою, нафтою, фосфоритами Польща забезпечена недостатньо. Найпоширеніші ґрунти – дерново-підзолисті, дерново-карбонатні та чорноземи. Лісами вкрито близько 20% території країни, але для господарських потреб їх не вистачає. З усіх постсоціалістичних країн Європи вона найкраще забезпечена мінеральною сировиною. Надра Польщі багаті на поклади кам'яного вугілля, сірки, кам'яної солі, мідних, цинкових і нікелевих руд. Значні запаси кам'яного та бурого вугілля сконцентровані в Сілезькому та Люблінському вугільних басейнах. Поклади нафти і газу, що розміщені на південному сході країни, задовольняють лише незначну частку потреб національної економіки.

Поверхня Польщі переважно рівнинна. Північна і центральна частини країни (80 % території) зайняті Польською рівниною. У південній частині Сілезька, Малопольська і Люблінська височини поступово переходять у передгір'я Західних Карпат і Судетських гір. У горах багато перевалів із залізничними та автомобільними дорогами.

Клімат Польщі помірно континентальний. Територія країни характеризується густою річковою мережею. Вісла та Одра – головні річки країни, на їх басейни припадає 9/10 усієї площі. Лісами вкрито понад 20 % території, і за запасами деревини Польща належить до відносно забезпечених країн.

В умовах помірного клімату тут сформувалися досить родючі сірі лісові ґрунти. Сільськогосподарські угіддя займають понад 60 % території країни (орні землі – 48 %, а решту – луки і пасовища).

Мальовничі ландшафти гір в поєднанні з наявністю мінеральних вод сприяють формуванню курортно-оздоровчого комплексу. Другим рекреаційним регіоном держави є узбережжя Балтійського моря.

Населення Польщі

На чисельність населення Польщі чималий вплив мала Друга світова війна. Країна втратила біля 15% населення (близько 7 млн. осіб), змінилася його статеві структура. Зміна кордонів країни у 1945 р. призвела до масових зовнішніх міграцій: декілька мільйонів чоловік (переважно німці) виїхали з Польщі, проте повернення поляків з інших країн, у тому числі й з України, було ще більшим. Завдяки демографічній політиці уряду в післявоєнний час збільшився природний приріст населення. За віковою структурою на початок 90-х років поляки стали однією з наймолодших націй Центральної Європи.

Поляки, які належать до слов'янської мовної групи, складають тут 98 % від усього населення держави. Серед національних меншин значну частку становлять українці! що проживають, здебільшого, у південно-східній та західній частинах Польщі. Серед віруючого населення держави переважають католики. Середня густина населення становить близько 120 осіб на 1 км². Особливо густо заселеними є промислові райони на півдні країни (Сілезія – понад 200 осіб на 1 км²). Найменша середня густина населення у північно-східних районах (70–60 осіб на 1 км²).

Рівень урбанізації – понад 60 % – є досить високим і постійно зростає. Високою питомою вагою міського населення виділяються промислові райони Сілезії.

Характерною рисою є значна питома вага молодих людей, трудових ресурсів у цілому (60 % від загальної кількості населення).

Індустріалізація, яка розпочалася в повоєнний час викликала й підвищені темпи урбанізації. Зараз у містах проживає понад 60% населення. На території країни розташовано 9 агломерацій з населенням 1-2 млн. осіб кожна.

Польща – однонаціональна країна, поляки становлять 98,7% населення. Найбільш густо заселені південні райони країни (250 осіб

на 1 км кв.), найменше – північно-східні райони. Середня густина населення становить 123 особи на км кв.

Загальна характеристика господарства

До Другої світової війни Польща мала переважно аграрну спеціалізацію. У сільській місцевості проживало 65% населення. У промисловості значним був вплив іноземного капіталу. У роки побудови соціалізму (1945-1990 рр.) відбулася індустріалізація, дістали розвиток галузі важкої промисловості: енергетика, металургія, машинобудування й металообробка, хімічна, лісова й лісохімічна, легка промисловість. У кінці 1991 р. у Польщі була прийнята програма реорганізації економіки, яка базувалася на швидкому переході до ринкової економіки: здійснення приватизації, зміцнення фінансової системи, рівності розвитку всіх форм власності, залучення іноземних інвестицій. Проте перебудова економіки проходила на фоні спаду життєвого рівня населення, у першу чергу серед робітників вугільної, металургійної та текстильної промисловості. Різко знизився рівень життя селян (на 30-40%). Це сталося тому, що власники дрібних селянських господарств раніше самі збували свою продукцію, однак за умов відсутності дефіциту продукції сільського господарства це стало неможливим.

І все ж, незважаючи на труднощі, Польща першою із країн Центральної Європи вийшла зі спаду. Зростання ВВП триває, близько 60% ВВП створюється у приватному секторі. У країні створено новий експортний комплекс, відбулася переорієнтація на ринки Західної Європи та Близького Сходу.

Серед чинників економічного зростання у другій половині 90-х років слід відзначити активізацію інвестиційної діяльності та зовнішньої торгівлі, пов'язану з економічним пожвавленням та сприятливою ситуацією на ринках розвинутих країн. Завдяки успіхам у ринкових перетвореннях господарства Польща однією з перших постсоціалістичних країн повинна до 2004 р. стати членом ЄС.

Промисловість Польщі

ПЕК Польщі використовує власне кам'яне й буре вугілля, нафтопереробна промисловість розвивається на сировині, що надходить із країн Близького Сходу, Росії. В енергетиці переважають ТЕС.

Чорна металургія залежить від імпорту залізної руди з Росії та України, тому нині в її розвитку є певні проблеми. Основний район розміщення чорної металургії – Верхня Сілезія. Більше значення має кольорова металургія, яка використовує власну сировину (виплавка міді, цинку, срібла).

Провідною галуззю промисловості є машинобудування (точне й загальне). Підприємства випускають обладнання для вугільної промисловості, хімічних та цукрових заводів, вагони, розвиваються суднобудування, виробництво електронних і електротехнічних приладів.

Хімічна промисловість представлена галузями основної хімії та хімією органічного синтезу. Остання почала розвиватися на основі вуглекислоти, а потім перейшла на використання імпортованої нафти. Останнім часом швидкими темпами розвивається фармацевтична промисловість.

У Польщі традиційно високий рівень розвитку мають текстильна та харчова промисловість. Найважливіші промислові центри країни – Варшава, Лодзь, Познань, Гданськ, а також промислові райони Верхньої та Нижньої Сілезії.

Сільське господарство Польщі

Провідну роль у сільському господарстві Польщі відіграє рослинництво. Під сільськогосподарськими угіддями зайнято 61% площі країни. Польща займає помітне місце в Європі за виробництвом картоплі, жита, цукрових буряків. Неабияке значення мають вирощування пшениці, льону, садівництво (у тому числі вирощування ягід), овочівництво.

Частка тваринництва у сільському господарстві досягла 45%. Тут розводять велику рогату худобу та займаються свинарством. Розвиток тваринництва стримується недостатньою кормовою базою. Морське рибальство ведеться в Балтійському морі й Атлантичному океані.

Транспорт

До останнього часу основою транспортної системи Польщі були залізниці, але на сучасному етапі на перше місце за перевезенням вантажів вийшов автомобільний транспорт.

Розвиваються річковий (Одра, Вісла та канали) та морський транспорт (найбільші порти – Гданськ, Гдиня, Щецин). Трубопровідний транспорт має широтний напрям, унаслідок орієнтації на транспортування російської нафти й газу в країни Західної Європи. Зараз створюється мережа трубопроводів меридіонального напрямку для експорту північноєвропейської та близькосхідної нафти, в тому числі й нафтопровід Одеса – Гданськ.

Зовнішні економічні зв'язки

До 1990 року зовнішні економічні зв'язки Польщі були орієнтовані на країни соціалістичного табору. На сучасному етапі основними зовнішньоекономічними партнерами Польщі стали країни Західної та Центральної Європи, країни Близького Сходу.

Країна експортує продукцію машинобудування, вугілля, мідь, срібло, продукцію легкої, харчової та фармацевтичної промисловості. Польща надає іншим країнам будівельні послуги.

Польщу вважають справжнім європейським феноменом. Її називають «**Китаєм Європи**», який не припиняє свого динамічного розвитку. Нині Польщу відносять до країн середнього рівня розвитку. Вона посідає 23-тє місце у світі та 10-те в Європі за ВВП. Серед країн Східної Європи Польща поступається за ВВП лише Росії. Польща посідає 21-ше місце в світі та 8-ме в Європі за золотовалютними резервами.

Місце Польщі в міжнародному поділі праці визначає ряд чинників. Основні з них: ЕГП, природно-ресурсний та працересурсний потенціал, інтеграційні процеси в межах ЄС.

Економіко-географічне положення

Польща – держава Східної Європи. На заході країна межує з Німеччиною. Інші кордони проходять з країнами середнього рівня розвитку: Чехією, Словаччиною, Литвою, а також з країнами з перехідною економікою: Україною, Білоруссю та Росією. Партнерами Польщі в ЄС та у військово-політичному блоці НАТО є Німеччина, Чехія, Словаччина та Литва.

Польща розташована на перетині транзитних шляхів сполучення між Західною, Північною та Східною Європою. На півночі має

широкий вихід до Балтійського моря (порти Гданськ, Гдиня, Щецин). Сприятливим для розвитку країни є наближення до мінерально-сировинних баз Східної Європи: нафтогазових родовищ Росії, залізних руд України, лісових ресурсів Росії та Білорусі.

Природно-ресурсний потенціал

Більшу частину Польщі займає добре освоєна людиною Польська низовина. 20% території країни припадає на гори: на південному-заході підіймаються давні низькі Судети, на півдні – молоді середньовисотні Карпати з найвищою частиною Татрами. Клімат країни помірний, з надмірним зволоженням і невеликим сезонним коливанням температур.

Польща забезпечена окремими видами мінеральних ресурсів. З паливних корисних копалин вирізняються великі поклади кам'яного та бурого вугілля (Верхньосілезький кам'яновугільний басейн, з рудної сировини – родовище мідних руд біля м. Легниця. Значними також є поклади поліметалічних руд у Верхній Сілезії. З нерудних корисних копалин видобувають самородну сірку на південному сході, а також бурштин, калійну та кухонну солі – на півночі.

Водні ресурси країни є значними. Найбільшими річками є Вісла та Одра. Вони судноплавні лише на окремих ділянках. На півночі країни є багато дрібних озер. Цей район називають Мазурським Поозер'ям.

Земельні ресурси Польщі досить різноманітні. На півночі переважають кислі підзолисті та дерново-підзолисті ґрунти, на півдні – родючі бурі лісові. Лісові ресурси недостатні.

Своїми рекреаційними ресурсами вирізняються Балтійське узбережжя та північне Поозер'я. Польські міста (Краків, Варшава) приваблюють туристів своїми історичними пам'ятками. Гірськолижні курорти створено в горах.

Працересурсний потенціал

Для демографічної ситуації Польщі характерний І тип відтворення населення. Народжуваність у країні є низькою й становить 9,6 осіб/тис. Смертність перевищує народжуваність й становить 10,3 осіб/тис. Через те спостерігається депопуляція: від'ємний природний приріст – 0,7 осіб /

тис. Середня тривалість життя – 77,4 року. Статеві-вікова піраміда має ознаки скорочувального типу. Чисельність працездатного населення удвічі є більшою, ніж дітей та літніх людей разом. Таке співвідношення створює відносно низьке соціальне навантаження для суспільства.

Для країни характерне негативне сальдо міграцій або близьке до нуля. Багато поляків працюють у сусідніх розвинутих країнах Європи. Водночас Польща є привабливою для імміграції з України, Молдови, ряду країн Азії.

Польща достатньо забезпечена трудовими ресурсами. Польщі вдалося залучити понад 2 тис. іноземних компаній для організації виробничої діяльності. Через це країна посіла 3-тє місце в ЄС за числом робочих місць.

Повоєнний перегляд кордонів і численні міграції призвели до того, що сучасна Польща є однією з найбільш однонаціональних країн світу: 96,7 % її населення становлять поляки. Незначну частку становлять німці, білоруси, українці, цигани.

Вплив інтеграційних процесів у ЄС на розвиток польської економіки

Після вступу до Європейського Союзу у 2004 р. Польща переорієнтувала свою економіку на внутрішній ринок ЄС. Машинобудування та виробництво тканин поступилися місцем виробництву харчових продуктів, індустрії одягу та взуття, хімічним виробництвам. Посилилося значення видобування мінеральних ресурсів і металургії. Зросло експортне значення польського аграрного сектору.

Нині щорічне зростання ВВП країни становить майже 3,5 %. За результатами 2016 р., співвідношення ВВП Польщі щодо інших високорозвинутих країн Європи перевищило 70 %. Польща має великий внутрішній споживчий ринок. Через те експорт країни не перевищує 40 % ВВП. Середній та малий бізнес, частка якого досягла майже половини ВВП, визначають темпи його подальшого зростання.

Система розселення

Польща має високу густоту населення – 122,8 осіб/км². Максимальних значень цей показник сягає у Верхній Сілезії – близько 700 осіб/км². Рівень урбанізації високий – 65 %. Історично в країні склалася поліцентрична система міського розселення. Найбільшими містами країни є Варшава (1,7 млн осіб), Краків (756 тис. осіб), Лодзь (740 тис. осіб), Вроцлав (633 тис. осіб) і Познань (553 тис. осіб). Навколо міст утворилися міські агломерації. Найбільшими серед них є Верхньосілезька (охоплює близько 20 міст), Гдансько-Гдинська, Варшавська, Лодзинська, Краківська.

Особливості структури економіки країни

Після 45 років планової економіки Польщі темпи інфляції сягали майже 640 %. Відчувався дефіцит товарів першої необхідності. У 1989 р. була створена експертна комісія під орудою міністра фінансів Лешека Бальцеровича, яка підготувала план реформ з переходу від планової до ринкової економіки. План Бальцеровича, або «шокова терапія», передбачав швидкі реформи з приватизації державних підприємств, підтримку малого та середнього бізнесу, лібералізацію цін. Країні була надана допомога Міжнародного валютного фонду (МВФ) для стабілізації економіки та Всесвітнього банку для модернізації підприємств. Внаслідок цього спад в економіці та рівень життя населення вже з 1992 р. змінилися стабільним підйомом.

Нині Польща – це індустріально-аграрна країна з ринковою економікою. Істотну частку (понад 70 %) становить приватний сектор економіки. За час проведення реформ було ліквідовано неринкові форми товарообігу, ефективно діє антимонопольне законодавство.

Прискорений розвиток третинного сектору. Сучасна транспортна система країни

Провідними видами діяльності у третинному секторі Польщі є транспорт, внутрішня та міжнародна торгівля, побутові послуги. За роки реформування економіки зросла роль фінансових послуг, готельного бізнесу, громадського харчування. Щорічно зростає число туристів, які приїжджають до Польщі, особливо в гірські райони та на узбережжя Балтійського моря.

Польща має сучасну транспортну мережу. В країні сформувалася інтегрована транспортна система наземного транспорту, що складається з автомобільних, залізничних й річкових

шляхів. 85 % усіх вантажів перевозять вантажні автомобілі. Територією країни проходять транзитні автомагістралі, що з'єднують європейські країни з азійськими. Залізничні дороги є власністю держави. Швидкісними залізницями з'єднано найважливіші транспортні вузли країни: Варшаву, Вроцлав, Познань, Гданськ. У Польщі добре розвинуте річкове судноплавство, що має зв'язок з Балтійським морем.

Першочергового значення для зв'язків Польщі зі світом набули морські порти: Гданськ, Щецин, Гдиня, Свіноуйсьце. Польща має великі морські торговий та рибальський флоти. Авіаційний транспорт важливий лише у зовнішніх пасажироперевезеннях. Найбільшим польським аеропортом є варшавський аеропорт «Окенце».

Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни

Зростанню ВВП Польщі сприяє особлива увага держави до розвитку та модернізації промислових виробництв.

Польське машинобудування зазнало суттєвих змін. У ньому зберігається велика частка старих металомістких видів виробництва, продукцією яких є дорожньо-будівельна техніка, турбіни та котли для електростанцій. У Варшаві, Познані, Любліні працюють дочірні підприємства автомобільних транснаціональних корпорацій «Форд», «Фольксваген», «Опель», «Деу», Fiat Chrysler Automobiles. У польське електротехнічне машинобудування та електроніку проникли транснаціональні корпорації «Філіпс», «Сіменс». Польська фірма Vrilux виробляє освітлювальні прилади, компанія Zelmer – побутову техніку. Польща також випускає пасажирські й товарні вагони, локомотиви (Вроцлав, Познань, Зелена Гура). Поблизу моря сконцентровано центри суднобудування: Гданськ, Гдиня, Щецин. За часи реформ значення машинобудування поступилося першістю виробництву палива та енергії, а також харчових продуктів.

Натомість роль металургії зростає. Чорна металургія працює на власному коксівному вугіллі та переважно імпортних рудах. Найбільші металургійні комбінати зосереджено у Верхній Сілезії. За виплавою сталі Польща посідає 18-те місце в світі та 7-ме

в Європі. Старі металургійні підприємства зазнали реконструкції й переведення на сучасні технології. Кольорова металургія представлена виплавою з власної сировини міді та срібла (Легниця), за обсягом яких Польща посідає 1-ше місце в Європі. У Верхній Сілезії плавлять з місцевих руд свинець і цинк.

Польща входить до топ-10 європейських країн за кількістю продукції хімічної промисловості. Країна відома виробництвом парфумів, синтетичного каучуку, автомобільних покришок, синтетичних волокон, пластмас. Польська компанія Polpharma SA входить до двадцятки найкращих фармацевтичних виробників світу.

Важливим у польській промисловості залишається видобування мінеральних ресурсів, особливо кам'яного вугілля та мідних руд.

Польське виробництво харчових продуктів відоме на ринках Європи. Особливо вирізняються молочне, м'ясопереробне, плодоовочеве, цукрове, кондитерське, борошномельне виробництва.

Спеціалізація аграрного сектору

Аграрний сектор є одним з найважливіших виробництв Польщі, на нього припадає 4,5 % ВВП. Економічні реформи з переходом до ринкової економічної системи наприкінці 80-х рр. ХХ ст. зміцнили приватний сектор на селі. Колишні великі радгоспи було подрібнено та приватизовано. За допомогою Всесвітнього банку на селі було створено сучасну інфраструктуру, модернізовано механізацію виробництва.

Рослинництво є основним аграрним виробництвом у Польщі. Країна – один з найбільших у Європі виробників жита, цукрового буряку, картоплі. Освоєно виробництво заморожених овочів, свіжих яблук та яблучних консервів, свіжої полуниці. У рільництві найбільші площі зайнято під зерновими культурами. На північному сході поширено посіви картоплі, жита, вівсу та льону, у центрі та на півдні – пшениці, цукрового буряку, хмелю. Навколо Варшави та у Прикарпатті поширене садівництво.

У тваринництві переважає свинарство. Крім того, розводять молочно-м'ясне поголів'я великої рогатої худоби, домашню птицю, вівців, бджіл, ставкову рибу.

Характерні риси просторової організації господарства

Розміщення господарства Польщі є достатньо рівномірним. Більша територіальна концентрація промисловості притаманна південній частині країни – Верхній Сілезії. Там працює кожний п'ятий поляк. У цьому регіоні сконцентровано найбільші підприємства добувної промисловості, металургії, машинобудування, хімічної промисловості.

Зовнішні економічні зв'язки

Польща активно підтримує зовнішні економічні зв'язки з багатьма країнами світу. Більша частина її товарообігу припадає на країни ЄС та держави Східної Європи. Для країни характерне позитивне сальдо зовнішньої торгівлі.

На світовий ринок Польща експортує мінеральну сировину (вугілля, мідні руди), сталь, хімікати, деякі машини та обладнання, харчові продукти, а також живу худобу. Польська побутова техніка, одяг та взуття орієнтовано на ринки країн Східної Європи.

Найбільшу частку в імпорті Польщі становлять поставки сирової нафти та природного газу, а також автомобільних запчастин. Щорічно зростає імпорт технологій та робочої сили. Польща є перспективною державою для іноземного інвестування завдяки низькому ризику фінансової кризи.

Міжнародні зв'язки України з Польщею

Усебічні зв'язки нашої держави з Польщею мають важливе значення. Це зумовлено спільністю політико-стратегічних інтересів, активним співробітництвом у всіх сферах суспільного життя між двома державами. Польща підтримує інтеграційні прагнення України щодо НАТО та Європейського Союзу.

У товарообігу між країнами польський експорт перевищує імпорт. Зв'язки між країнами розвиваються у сільському господарстві та переробці його продукції, машинобудуванні, енергетиці, військово-промисловому комплексі, фармації. Серед країн ЄС Польща посідає 2-ге місце в зовнішньоторговельному обігу України (після Німеччини).

Кількість та густота населення. На кінець 2008 року, населення Польщі становило 38 135 876 осіб. За кількістю населення Польща посідає 32 місце серед країн світу, 8-е в Європі і 6-

е в Європейському Союзі. Середня густина населення складає 122 чол/км². Особливо густо заселеними є промислові райони на півдні країни (Сілезія – понад 200 осіб на 1 км²). Найменша середня густина населення у північно-східних районах (70–60 осіб на 1 км²).

Демографічна ситуація

Сучасна демографічна ситуація характеризується нульовим приростом населення, що виникає внаслідок помірно-низького рівня народжуваності та помірно-низької смертності (обидва показники на рівні 10 осіб на 1000 жителів). Фертильність – 1,29 дітей на жінку репродуктивного віку. Таким чином Польща належить до країн першого типу відтворення населення. Середня тривалість життя – 76 років (чоловіки – 71,9 років, жінки 80 років).

Державна демографічна політика Польщі спрямована на підтримку багатодітних сімей, збільшення народжуваності. За віковою структурою Польща є однією з наймолодших країн Центральної Європи. Частка працездатного населення тут становить 60 %. Вікова структура населення наступна: від 0 до 14 років – 15%; від 15 до 64 років – 71,6%; старші за 65 років – 13,4%. Середній вік населення 38,2 роки (чоловіки – 36,5 років, жінки – 40 років). На 100 жінок припадає 94 чоловіків.

Урбанізація та система розселення

У містах проживає близько 60 % населення, на території країни розміщено 9 міських агломерацій, кожна з яких має близько 2 млн чоловік. Високою питомою вагою міського населення виділяються промислові райони Сілезії. Вплив столиці на життя країни дещо нижчий, ніж в інших країнах регіону, що пояснюється наявністю кількох розвинутих промислових центрів. Найбільші міста Польщі (населення за 2007 рік): Варшава – місто 1 707 тис., агломерація 2 680 тис., Краків – 756,6 тис., Лодзь – 753,2 тис., Вроцлав – 632,8 тис., Познань – 560,9 тис., Гданьськ – (455,7 тис.), Щецин – 416,7 тис., Бидгощ – (361,2 тис.), Люблін – 351,8 тис., Катовіце – місто 312,2 тис., агломерація 2784 тис.

Національний склад населення

Після Другої світової війни Польща є мононаціональною країною. Згідно Національного перепису населення Польщі, проведеного в 2002 році, національний склад Польщі глядає так:

1. Поляки 96,74 % (36,9 млн.)
 2. Сілезці 0,45% (173 153 осіб)
 3. Німці 0,4% (152 897 осіб)
 4. Білоруси 0,13% (48 737 осіб)
 5. Українці 0,08% (30 957 осіб)
 6. Цигани 0,03% (12 855 осіб)
- Інші національності - 2,17%.

Кашуби, один із малих народів Європи, живуть переважно на півночі Польщі, в Поморському воєводстві. Щодо кашубів нема єдиної думки, чи є вони окремим західно-слов'янським народом, чи лише етнографічною групою поляків. Згідно даних перепису населення Польщі 2002 року, лише 5100 осіб назвали себе кашубами. Однак кашубську мову визнали за рідну 51 000 осіб. Білоруси проживають головню у Підляському воєводстві і офіційно переважають у чотирьох його гмінах.

За даними перепису 2002 року в Польщі мешкало 386 чехів. Більшість з них живуть у районі міста Зелюв (Лодзьке воєводство, 81 особа), південно-західній частині Клодзького повіту (Нижньосілезьке воєводство, 47 осіб) та польської частини Тешинської Сілезії (61 чоловік). Також чехи живуть в Варшаві.

Трудові ресурси

Трудові ресурси Польщі становлять 21 млн. чол., або 57 % населення. У приватному секторі зайнято понад 65% усіх працюючих. Робоча сила в Польщі – одна з найбільш молодих в Європі: біля 60 % зайнятих мають вік до 40 років. Із загального числа зайнятих у 11% вища, у 66% – середня освіта. У сільському господарстві – 25% від усіх зайнятих, в промисловості – 27% (3,5% в харчовій, 2,5% – в гірничодобувній, 5,2% – в машинобудуванні), 12,7% – в торгівлі, 5,7% – в будівництві і 5% – на транспорті.

Мови Польщі

Державною мовою Польщі є польська мова, яка належить до західнослов'янської підгрупи слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Серед міноритарних мов країни розповсюджені кашубська (на захід та південь від Гданська), Вілямовський (у однойменному місті), караїмська. Серед мов сусідніх народів - німецька, білоруська, українська, російська мови, переважно у прикордонних регіонах та у великих містах Польщі.

Релігія

Християнство в країні закріпилось в X ст. Переважна кількість віруючих – католики. Також є порівняно невелика група греко-католиків (понад 200 тис.) і вірмено-католиків. Існує ряд церков, що відділилися від Римської католицької церкви: Старокатолицька церква маріавітів (25 тис.) і Католицька церква маріавітів (4 тис.). Польська православна церква за числом віруючих посідає друге місце (біля 500 тис.). В окремих мазурських та білостокських селах живуть старообрядці, предки яких емігрували сюди в XVII ст. із Росії, рятуючись від релігійних переслідувань.

Протестантизм налічує ряд течій та сект: Євангелійська аугсбургська (лютеранська) церква (75 тис.), Окрім німців до неї відносяться віруючі мазури та частина віруючих Тешинської Силезії і Лодзі; Об'єднана євангелійська церква (10 тис.); адвентисти сьомого дня; баптисти; реформатори; методисти; п'ятидесятники (послідовники п'ятидесятних Асамблей Бога, знані в Польщі, як зельносьвянковці); мормони; Свідки Єгови (130 тис.). Із нехристиян в країні найбільш представлені юдеї, караїми та мусульмани.

Республіка Польща межує з 7 (сімома) державами: з Росією (Калінінградська область) на півночі – 210 км (двісті десять кілометрів); з Литвою на півночі – 104 км (сто чотири кілометри); з

Білоруссю на сході і північному сході – 418 км (чотириста вісімнадцять кілометрів); з Україною на сході та південному сході – 535 км (п'ятсот тридцять п'ять кілометрів); зі Словаччиною на півдні – 541 км (п'ятсот сорок один кілометрів); з Чехією на півдні і південному заході – 796 км (сімсот дев'яносто шість кілометрів); з Німеччиною на заході і північному заході – 467 км (чотириста шістдесят сім кілометрів).

Загальна протяжність кордонів Польщі становить 3511 км (три тисячі п'ятсот одинадцять кілометрів), з яких 440 км (чотириста сорок кілометрів) є морський кордон.

Z krańca na kraniec. Polska

źródło: korkowo.pl

Найвіддаленішими точками Польщі є: місто Ястшембя-Ґура – курорт на Балтійському морі; вершина Ополонки в Західних

Бешадах; вигин Одери біля села Осинув Дольний; вигин річки Буг в селі Зосін.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Польща межує з сімома країнами		
На північному сході Польща межує з Латвією		
Польща має найкоротший кордон з Росією		
Польща має морський кордон довший за сухопутний		
Крайня північна точка – Ястшембля-Ґура		

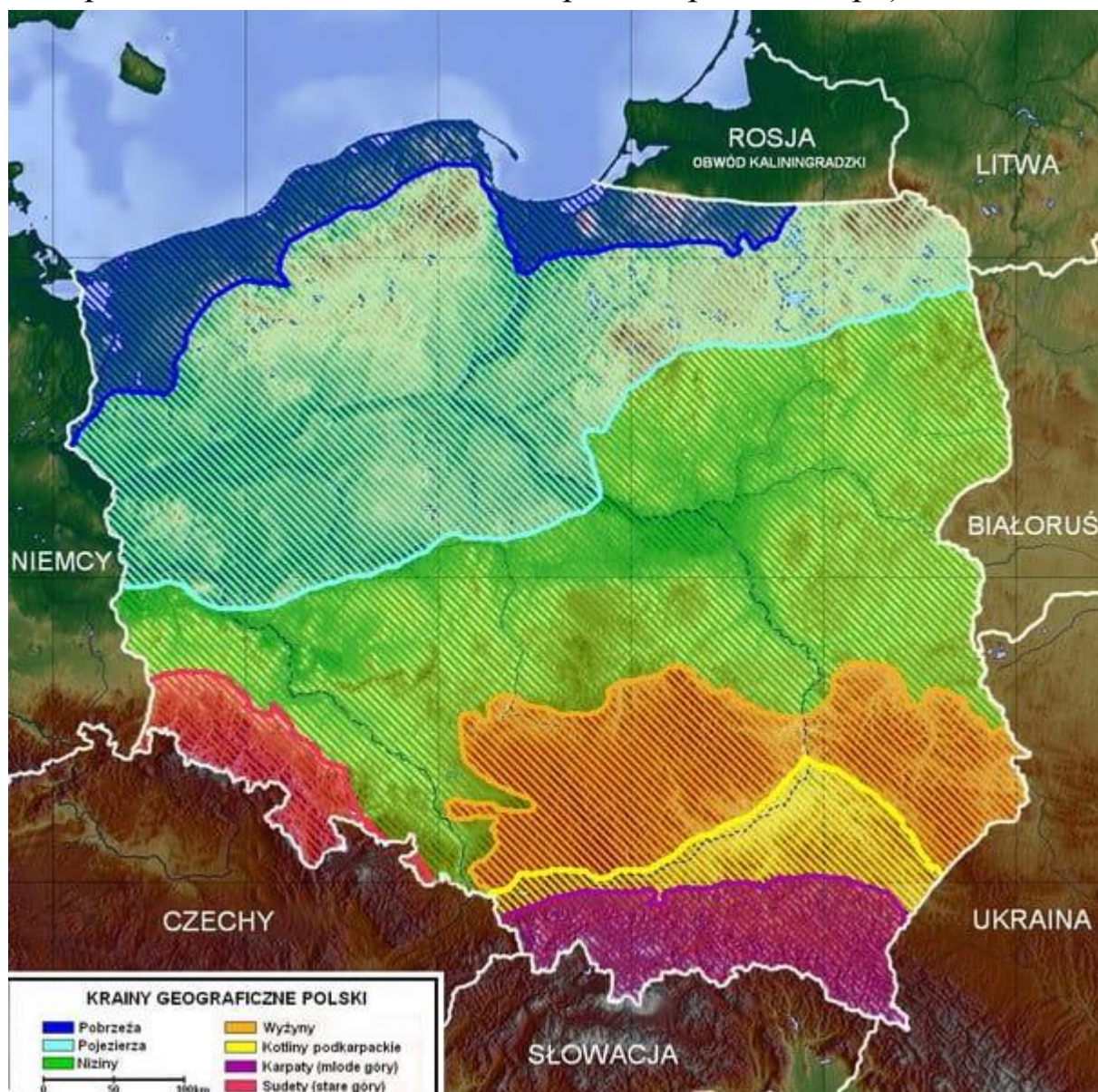
Польща розташована в центральноевропейському часовому поясі – різниця в часу між Польщею та Україною одна година; коли в Україні 12:00 (дванадцять), у Польщі лише 11:00 (одинадцять).

Територія Польщі знаходиться в зоні вологого клімату континентальний, тобто перехідний клімат. Середньорічна температура повітря в Польщі 7–9°C (від семи до дев'яти градусів за Цельсієм). У Польщі переважають низинні території, які займають аж 75 % (сімдесят п'ять відсотків) площі країни, середня висота становить лише 173 м над рівнем моря (сто сімдесят три метри над рівнем моря). Низовини вони зустрічаються на півночі і в центральній частині країни, а гори і високогір'я – на півдні. Найнижча точка Польщі – западина в Жулаві Віслані Поморського воєводства і знаходиться на 1,8 м нижче рівня моря. (одна і вісім десятих метрів нижче рівня моря).

У Польщі зустрічаються такі гори: Свентокшиські гори – гірський масив, розташований на Келецькій височині; Карпати – гірський масив на території 7 (семи) країн, в т.ч яка включає в себе польську частину, серед іншого гори Татри – найвище пасмо в ланцюзі Карпат, П'єнин, Бескидів і Бешад; Судети – гірський масив на території південно-західної Польщі північно-чеський.

На території Польщі в Татрах знаходиться 70 (сімдесят) вершин 2000 (дві тисячі) метрів заввишки. Найвища вершина це Риси – гора, розташована на польсько-словацькому кордоні в Татрах. З польського

боку вершина має висоту 2499 м над рівнем моря. (дві тисячі чотириста дев'яносто дев'ять метрів над рівнем моря).

Через різноманіття окремих районів Польщу було поділено на сім географічних регіонів: пояс молодих гір альпійської складчастості (Карпати); пояс Підкарпатських полонин; пояс високогір'я; пояс старих гір (Судети та Свентокшиські гори); пояс Середньопольської низовини; пояс озер; прибережні території.

Польща складається з двох великих островів у Балтійському морі – Узедом і Волін, а на північному сході у Великому Мазурському поозер'ї Польща рясніє великими озерами. Озерність Польщі становить 0,9% (дев'ять десятих відсотка) площі країни.

Найбільшим польським озером є Снярдви площею приблизно 113 км². (сто тринадцять квадратних кілометрів), а найглибша – Наїсца максимальна глибина приблизно 106 м (сто шість метрів). Найбільша Морське Око - гірське озеро площею близько 35 га (тридцять п'ять гектарів) і максимальна глибина близько 50 метрів (п'ятдесят метрів).

Вправа 2. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Час у Польщі такий самий, як і в Україні		
Середня температура в Польщі 17–19 °С		
У Польщі рідко зустрічаються низинні території		
Улоговина має висоту 1,8 метра над рівнем моря		
Татри входять до складу Карпат		
Існує 70 вершин вище 2000 метрів		
Польща поділена на 6 географічних регіонів		
Найвища вершина знаходиться в Мазурському поозер'ї		
Волін – острів		

По території Польщі тече багато річок, найдовша з яких Вісла її протяжність 1047 км (одна тисяча сорок сім кілометрів). Її джерело знаходиться на півдні Польщі в гірському хребті Бескид Сілезький, і там закінчується її течією в Гданській затоці. Тече серед:

- Вісла – місто, звідки родом Адам Малиш – відомий стрибун лижний спорт, багаторазовий олімпійський призер);

- Освенцім – місто, де у 1940-х рр. існував німецький концтабір Аушвіц-Біркенау;

- Краків – прекрасне історичне місто, друга столиця Польщі з мальовничістю Вавель, де кілька сотень років коронували польських королів, а також з найстарішим у Польщі Ягеллонським університетом;

- Тарнобжег – відомий найбільшими покладами сірки в Польщі;

- Сандомир – батьківщина Вінцентія Кадлубека – єпископа, один найвідоміших польських хроністів XII (XII) ст. Миколай

Гомолка – композитор епохи Відродження XVI ст., а також Станіслав Мюдоженіес – співтворці польського футуризму;

– Казімеж Дольний – мальовниче історичне місто художників, які пов'язані з: польським актором кіно і театру Даніелем Ольбрихським (відомий серед інших з ролі Кміціца в «Потопі» Єжи Гофмана), художник пейзажист Станіслав Лазорек і Марія Кунцевичова - авторка роману «Іноземець»;

– Пулави – центр фармацевтичної та хімічної промисловості, де ми можемо помилуватися розкішним палацом Чарторийських – магнатського княжого роду;

– Демблін – місто, де діє Вища школа офіцерів військ повітряно-десантний, так звана Школа орлят, alma mater багатьох польських генералів;

– Отвоцьк – курорт, де польський лауреат Нобелівської премії в галузі літератури Владислав Реймонт написав роман «Селяни»;

– Варшава – столиця Польщі, найбільше польське місто за площею населення з населенням 1 732 707 (один мільйон сімсот тридцять дві тисячі сімсот сім) осіб, місто було майже повністю зруйноване під час Другої світової війни та відбудовано зусиллями мешканців;

– Плоцьк – у ранньому середньовіччі важливий центр слов'янського богослужіння;

– Цехоцинек – відомий польський курорт з курортним парком і бювет мінеральної води;

- Торунь – батьківщина Миколи Коперника, який «зупинив Сонце, рухав Землю» - польський астроном, який у своїй праці «Про обертання куль» небесний довів, що Земля обертається навколо Сонця, місто в якому Кондитерська фабрика «Коперник» активно займається виробництвом пряників;
- Бидгощ – місто, розташоване серед лісів з незвичайним старовинним містом belle époque; Серед відомих брендів Бидгоща: Zakład виробничий завод «Ютрженка», що спеціалізується на виробництві солодощів, і «Сигнал» марка зубної пасти;
- Мальборк – у XIV-XV (XIV-XV) століттях місце розташування ордену. Тевтонський Орден, місто, де знімали фантастичний фільм за мотивами книги Анджей Сапковський «Відьмак» і «Крижаці» за романом Генрик Сенкевич, режисер Александер Форд;
- Гданськ – портове місто з відомою Гданською суднобудівною верфлю, з якої він бере початок Незалежна самоврядна профспілка «Солідарність» - рух опозиції проти уряду Народної Польщі, одним із лідерів якої він був Лех Валенса - президент Польщі в 1990-1995 (тисяча дев'ятсот дев'яносто – одна тисяча дев'ятсот дев'яносто п'ять), лауреат Премії миру Нобелівські премії, а також рідне місто Гюнтера Грасса – німецького письменника національності кашуб –

автор «Бляшаного барабана»; місто разом з Гдинею і Сопотом т. зв (так званий) Tri-City.

Вправа 3. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Вісла – найдовша польська річка		
Вісла не тече через Краків		
Вісла тече з півночі на південь		
Жоден відомий поляк не народився в Сандомирі		
Лех Валенса і Гюнтер Грасс були пов'язані з портовим містом		
Цукерки виробляють у Бидгощі		
Микола Коперник – відомий польський вчений		
Вавель знаходиться у Варшаві		

Другою за довжиною річкою є Одер, довжина якої становить 854,3 км (вісімсот п'ятдесят чотири три десятих кілометра), з них На територію Польщі припадає 742 км (сімсот сорок два кілометри).

Ця річка також протікає через Чехію – це річка на короткій ділянці кордон між ними і Польщею. Це також природний кордон між Польщею і Німеччини на відстані понад 160 км (сто шістдесят кілометрів). Протікає кір серед:

- Ополе – місто, пов'язане з Національним фестивалем польської пісні та з музичною програмою для дітей «Від дитсадка до Ополя»;
- Вроцлав – історична столиця Сілезії (історична земля, розташована на території Польщі, Німеччини та Чехії, промислово-гірничий регіон, відомий тим, що кам'яновугільні шахти, мідеплавильні заводи; називаються жителі цього регіону Сілезці та використовують сілезький етнолект), місто з прикрашеним старим містом через колоритні багатоквартирні будинки, в яких розташований Зал Століття список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також найстаріший зоопарк; один з організаторів Євро 2012 (дві тисячі дванадцятого), Столиця Європейської Культури 2016 (дві тисячі шістнадцятого);

– Щецин – портове місто на Щецинській лагуні, відоме тим paprykarz Szczeciński (рибні консерви з рисом, цибулею та концентратом помідор в рослинному маслі).

Третьою за довжиною польською річкою є Варта – її довжина становить 808,2 км (вісімсот вісім цілих і дві десятих кілометра). Вона згадується у польському національному гімні: «Я перейду Віслу, я перейду Варту / Я буду поляком. Варта починається на Краківсько-Ченстоховській височині, прямує на північ, потім на захід і закінчує на кордоні з Німеччиною. Протікає через такі міста:

– Заверце – центр важкої промисловості (чавунний завод) і скляної промисловості(склозаводи з виробництва кришталю) і ливарні;

– Конін – місто, яке може похвалитися найдавнішим дорогою в Польщі, 1151 км. (тисяча сто п'ятдесят один км.) половина шляху від Крушвиці до Каліша; біля Коніна в селі Ліхень Стара – Базиліка Матері Божої Скорботної Королеви Польщі – найбільша польський костел;

– Ченстохова – головний релігійний і паломницький центр, в якому є святиня Паулінський монастир на Ясній Горі з чудотворною іконою – образ Богоматері Ченстоховської, із зображенням Богородиці з Немовля Ісус;

– Познань – місто, де працює Міжнародний Познанський ярмарок – найбільший і найстаріший виставковий центр Польщі; один з організаторів Євро 2012 (дві тисячі дванадцятого).

Через східну Польщу, західну та південно-західну Україну та Білорусь протікає інша річка – Буг, довжина якої становить 772 км (сімсот сімдесят два кілометри), з яких її польська ділянка становить 587 км (п'ятсот вісімдесят сім кілометрів). Вона має своє джерело в Україні, на ділянка 363 км (триста шістьдесят три кілометри) проходить кордон України та Білорусії. Буг протікає (між іншим) через Зосін – село, де знаходиться прикордонний перехід з Україною, Влодава – мультикультурне місто, де століттями дружили поляки, українці та євреї, і де щороку проходить Фестиваль трьох культур

через Тересполь – місто, де знаходиться прикордонний перехід з Білорусією.

П'яте місце в рейтингу найдовших річок займає – Нарев на північному сході Польщі, на ділянці 1 км (один кілометр) складаючи польсько-білоруський кордон, шостий – Сан на ділянці близько 55 км (п'ятдесят п'ять кілометрів), утворюючи кордон між Польщею та Україною.

Місто Сянок розташоване на річці Сан – центр Сяноцького повіту, який знаходиться один із найстаріших центрів видобутку нафти у світі – нафтопереробний завод і нафтові шахти існували тут до 1884 року (тисяча вісімсот вісімдесят четвертого). До 1946 (одна тисяча дев'ятсот сорок шостого) місто було заселене переважно лемками.

Наступні місця в списку найдовших річок займають: Нотець, Піліца і Хог. Інші польські річки не перевищують 300 км (трьохсот кілометрів) за довжиною.

З 1999 (одна тисяча дев'ятсот дев'яносто дев'ятого) територія Польщі поділена на 16 (шістнадцять) воєводств: Дольношльонське, Куявсько-Поморське, Люблінське, Любуське, Лодзьке, Малопольське, Мазовецьке, Опольське, Підкарпатське, Підляське, Поморське, Сілезьке, Свентокшиське, Вармінсько-Мазурське, Великопольське та Західнопоморське воєводства. Кожна провінція

розділена на повіти та міста з повітовими правами.

Блендовська пустеля розташована в Сілезькому воєводстві, яке, згідно з легенда була створена дияволом, який наповнив піском срібну шахту. Увімкнено початку ХХ століття використовувався як полігон, а в даний час це приваблива територія для любителів прогулянок і прогулянок, які бажають відпочити в тиші вершники. З феноменом міражів зіткнулися в пустелі. Там їх знімали фільм «Фараон» режисера Єжи Кавалеровича за мотивами роману Болеслава Пруса під такою ж назвою.

У Польщі є 23 (двадцять три) національні парки, розкидані навколо по всій країні. Найбільш відомі: Біловезький національний парк, Ойцовський національний парк, Кампіносський національний парк, Татранський парк Національний або Розтоцький національний парк.

У Списку всесвітньої культурної та природної спадщини ЮНЕСКО введено 14 (чотирнадцять) польських об'єктів, серед яких і Ліс Białowieża – величезний лісовий заповідник, розташований на польсько-білоруській дорозі кордону. Інші елементи включають (серед інших):

- Старе місто в Кракові, Варшаві та Замості;
- Королівські соляні копальні у Величці та Бохні;
- німецький нацистський концтабір Аушвіц-Біркенау;
- середньовічний міський комплекс Торунь;
- Тевтонський замок у Мальборку;
- Зал Століття у Вроцлаві.

Вправа 4. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення вірними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Одер протікає тільки через Польщу		
По Одери проходить кордон між Польщею та Словаччиною		
Познань є паломницьким і релігійним центром		
Сілезці живуть у Вроцлаві		
Буг має довжину 363 км (триста шістьдесят три кілометри)		
Буг тече Україною		
У польському гімні згадуються гори		
Заверце – промислове місто		
Лемки жили на півночі Польщі		
Польща завжди була поділена на воєводства		
Жодної польської пам'ятки немає в списку ЮНЕСКО		

Вправа 5. Користуючись картами, що додаються до розділу, будь ласка, знайдіть міста: Варшава, Кельце, Легніца, Гожув-Велькопольський, Люблін, Радом, Слупськ, Перемишль, Новий Сонч, Валбжих, Єленья Гура, Зелена Гура, Піла, Сувалки, Катовіце.

Вправа 6. Розгадайте, будь ласка, кросворд.

1. На північному сході межує з Польщею
2. Найвища точка гори
3. Територія нижче рівня моря

4. Місто, яке є головним релігійним центром Польщі
5. Біловежа
6. Ділянка землі у воді (річці, морі, океані)
7. Річка, що становить кордон з Німеччиною та Чехією
8. Зал у Вроцлаві
9. Населення
10. «Зупинив Сонце, зрушив Землю»
11. Місто з історичною соляною шахтою
12. Найдовша річка Польщі
13. Найвище пасмо в хребті Карпат
14. Місто, де знаходиться відомий тевтонський замок

1														
2														
3														
4														
5														
6														
7														
8														
9														
10														
11														
12														
13														
14														

ПОВТОРЕННЯ

Ти пам'ятаєш...

- Як називається найвища вершина Польщі?
- Яка довжина Вісли?
- Як називається найглибше озеро?
- Як називається найбільше озеро?
- З ким межує Польща?
- На якому морі розташована Польща?
- Через які міста протікає Вісла?

СВЯТА

Запитання до читання тексту:

- чи знаєте ви якісь польські свята?
- які відмінності між католицьким і православним обрядами?
- яке твоє улюблене свято? Як його святкують?
- тобі подобається фольклор?
- чи знаєте ви якісь народні обряди?

Народні вірування та обряди.

У кожній країні й у кожного народу є свої традиції, звичаї і правила, що склалися протягом багатьох років і поколінь. Польща – не виняток. У цій країні до усталених з давніх років обрядів ставляться вкрай дбайливо. І якщо для самих поляків їх традиції – абсолютна норма, то для іноземця багато з них можуть здатися досить дивними й незвичайними. Як і в багатьох інших слов'янських народів, найдивніші польські традиції сягають язичницької культури. На першому місці – обряд «прощання» з Мажанною. Мажанна – це польське ім'я слов'янської богині, яку пов'язують із зимою та зі смертю. Хоча язичництво в Польщі давно зникло, цей популярний обряд зберігся до наших днів. Щороку, в перший день весни, люди роблять солом'яну ляльку, підпалюють її, а потім топлять в річці. 10-метрову Мажанну зазвичай роблять із соломи та білого полотна й прикрашають кольоровими стрічками. Існує ряд правил, пов'язаних із опудалом Мажанни. Так, її не можна чіпати, поки вона знаходиться у воді, інакше з рук зникне сила.

Після того, як опудало вирушило у воду, на річку не можна озиратися: цим ви накликаєте хвороби на себе та родичів. Мета ритуалу: прогнати зиму й прискорити пробудження природи. Свято прощання із зимою дуже нагадує Масляну. На другому місці – цікава

традиція влаштування Поправин – другої весільної вечірки. Поправини ще називають «обід із шампанським», хоча це не зовсім відображає суть події: шампанське на поправини наливають рідко. А взагалі, поправини просто означають повтор весільної вечірки. Починаються вони на наступний день після самого весілля, а закінчуються часто на третій день.

До речі, серед місцевих поляків ходять легенди про тижневі весільні гуляння у жителів польських Татр. Ще одна цікава польська традиція також пов'язана з весіллям. Очепіни – колоритні весільні забави. Якщо ви опинитеся на традиційному польському весіллі й почуєте слово "очепіни", вважайте що вам пощастило. На вас чекають численні польські забави, веселі конкурси, жартівливі ігри та розваги. Спочатку Очепіни означали поширений у слов'ян ритуал, який символізує перетворення нареченої з дівчини на заміжню жінку. За традицією, їй підстригали або укорочували волосся і одягали очіпок.

Однак із часом обряд пережив істотні зміни, і сьогодні «очепіни» – це час шалених весільних веселощів. Вельми цікава й весела польська традиція – обливи перехожих у Мокрий понеділок. Відноситься ця традиція до святкування Великодня.

Сьогодні обливання водою в Мокрий понеділок – це справжній масовий водяний бій із застосуванням водних пістолетів, пляшок, пластикових пакетів і всього, що опиниться під рукою. До речі, в польській історії відомі випадки участі в цьому беззаконні пожежних машин. Вважається, що витoki цієї традиції лежать у християнстві, де поливання водою асоціюється з хрещенням і благословенням. Тому якщо ви попалися під «мокру роздачу» – поставтеся до цього з радістю та вдячністю. Багато польських традицій пов'язані з приготуванням їжі. І не тільки приготуванням, але й заготовками.

Жителі Речі Посполитої відчують справжню пристрасть до походів у ліс за ягодами та грибами. Воно й не дивно: близько 30% території країни покрито густими лісами. Тому збирати гриби – це один із найбільш звичних способів літнього дозвілля. Щоб встигнути до лісу до приходу грибників-конкурентів, поляки встають на світанку. До речі, до «тихого полювання» в Польщі привчають дітей із самого раннього віку. У ліс по гриби в Польщі ходять всі, а польські страви з грибів – справжні ласощі.

Трепетно ставитися до своїх традицій і звичаїв, вихвалити і пишатися ними - ось чого навчають своїх малюків всі поляки. Народ

тут релігійний і дещо консервативний, привітний і гостинний, тому, якщо не хочете образити господарів, дотримуйтеся нескладних правил.

Релігія в традиціях Польщі

Практично всі польські традиції та звичаї тісно пов'язані з релігією. Жителі шанують і дотримуються встановлених костелом свят, радіють національним урочистостям і з повагою ставляться до історичних цінностей. Костел відвідують всі: дорослі люди, молодь і діти, причому не тільки по неділях, але і в будні дні. Туристам на замітку: не проводьте фотозйомку під час костельних обрядів і не відвідуйте костели в недозволеному одязі.

Головні релігійні події святкують з великим розмахом і пишними урочистостями. Хочете взяти участь у святкуванні? Тоді плануйте поїздки на Новий рік, Різдво чи Великдень, втім, не забувайте про те, що за законом торгівля заборонена під час офіційних святкових днів. Уточніть це перед поїздкою, особливо якщо прямуєте в Польщу з ділових питань. На офіційному рівні в Польщі встановлено 3 державних і 10 релігійних свят, всі ці дні є неробочими.

Фольклорні фестивалі Польщі, як знайомство з культурною спадщиною та звичаями

Поляки – привітні й веселі люди, вони завжди смачно і ситно нагодують вас, розвеселять і дозволять трохи пофілософствувати. Не скупіться на похвали і компліменти, адже господарі намагаються зробити ваше перебування в їхньому будинку максимально комфортним. У Польщі ви обов'язково знайдете вірних друзів та численне число знайомих. Польська культура і традиції в чомусь схожі з цінностями інших європейських країн, але в той же час в ній відмінно збереглися справжні національні індивідуальні моменти.

Хороший спосіб познайомитися з культурною спадщиною Польщі -- це відвідати фольклорний фестиваль. Щорічно в багатьох містах проводяться цікаві ярмарки, виставки та народні гуляння, які привертають своїм колоритом і яскравістю. Хочете подивитися на

весільні обряди? Тоді вас чекають у Кадзідло на фестивалі Курпевське Весілля. Цей захід не що інше як реконструкція стародавнього весілля. До речі, серед одягнених у народні костюми учасників, завжди знайдуться і ті, хто дійсно вирішив одружитися в такій історично-романтичній обстановці.

Ягеллонський ярмарок у Любліні – місце, де вам запропонують величезний асортимент яскравих вражень, унікальних сувенірів і веселих моментів. Захід зазвичай проводиться влітку, тому ви повною мірою зможете насолодитися прогулянками по цьому чарівному місту.

Пісні, танці і вишукані делікатеси чекають гостей на фольклорному фестивалі «Дні Кашубської культури» в місті Картузи. А в Закопаному на фестивалі Земель Гірських збираються колективи з усього світу, і весь тиждень радують гостей веселим та колоритним дійством.

Національні традиції польського народу цікаві кожному іноземцю. Звичайв багато, щоб ознайомитися з усіма доведеться не один раз відвідати цю дивну країну, або пожити в Польщі хоча б кілька років. Традиції ввібрали в себе багатовікову історію країни, і розібратися в них для іноземного громадянина вельми непросто, втім, все це залежить тільки від вас.

Різдво – одне з найважливіших християнських свят у літургійному календарі. Припадає на 25 (двадцять п'яте) грудня, але найурочистіший день перед Різдвом – Святвечір. Вечеря на Святвечір починається, коли на небі з'являється першай зірка – символ Віфлеємської зірки, на якій були зображені волхви із Східної дороги до місця народження Ісуса. Це свято проводять у родинному колі за столом, який заставлений традиційними стравами, співають колядки, моляться та відпочивають.

На різдвяному столі повинно бути: борщ з равіолі або грибна юшка, короп, кутя, риба по-грецьки, капуста з грибами, вареники, компот з маку і сухофруктів. Хоча католицька церква скасувала піст в У Святвечір більшість сімей готують на цей день лише пісні страви харчування. Опівночі католики відвідують церкви та беруть участь у щорічних месах.

Різдво – час примирення, побажань добра, милосердя та прощення. Окрасою кожного будинку є вогники, ланцюжки та ялинкові кульки. Дарують подарунки, а у церквах і центральних місцях міст споруджують вертепи з яслами Ісуса та шедеврами народного мистецтва.

Великдень – найважливіше християнське свято. Святкують воскресіння Ісуса Христа. Він завжди припадає на наступну неділю першого повного місяця весни. Починають Великодню неділю з побажань та обміном Świąconka – їжа, яку клали в кошик і освячували у церкві у Великодню суботу. На сніданок стіл насичений традиційними стравами. Тут переважають яйця, ковбаси та писанки. Столи прикрашають писанками та першими весняними квітами.

Великдень традиційно проводять вдома в колі родини. Другий день вихідний – Великий понеділок (також званий Мокрий понеділок) – це день, коли поляки обливаються водою. Цей звичай називається śmigusemdyngus і, згідно з віруваннями, він сприяє очищенню.

День Незалежності – національне свято Польщі, яке відзначається 11 (одинадцятого) листопада в пам'ять про відновлення незалежності в 1918 році (тис. дев'ятсот вісімнадцятому) після 123 (сто двадцяти трьох) років поділу. Це вихідний день. Свято відзначається з великою урочистістю, участю органів державної влади. Звучить гімн, піднімають прапори та покладання квітів до пам'ятника Юзефу Пілсудському. В додаток організовуються патріотичні концерти, лекції та історичні інсценізації, марші незалежності та паради.

День всіх святих відзначається 1 (першого) листопада на честь всіх померлих святих католицької церкви. У цей день на цвинтарі, запалюють свічки в пам'ять про померлих рідних і близьких, вірячи, що вони вже у славі в Домі Отця. Традиційно також кладуть букети квітів. Кладовища в цей день виглядають дуже урочисто, багато на могилах моляться, збираються кошти на реставрацію пам'яток кладовища.

Jan Matejko „Konstytucja 3 Maja 1791 roku”

3 (третього) травня – польське державне свято, яке відзначається в річницю прийняття Конституції 3 (III) травня Речі Посполитої. З 2007 (дві тисячі сьомого року) це свято також є національним у Литві. Гюго Коллонтай та Ігнацій Потоцький розробили проєкт конституції. Її текст був затверджений королем Станіславом Августом. Конституція була проголошена в 1791 році (одна тисяча сімсот дев'яносто першому) і передала владу народів та обмежувала правові та політичні привілеї дворянської знаті.

Це перша конституція в сучасній Європі і друга у світі. Свято на довгі роки було призупинено через поділи Польщі, потім у 1990 (одна тисяча дев'ятсот дев'яносто) року влада дозволила стати офіційним державним святом. 3 (третє) травня деньвільний від роботи. Свято відзначають дуже урочисто, їх розвішують польські прапори.

Святкування перед могилою Невідомого солдата у Варшаві відбувається урочиста зміна варти, організовується військовий парад і залпи з гармати, покладання квітів. Влада віддає шану видатним діячам: державним та військовим, дипломатам, ветеранам та скаутам.

Новий рік – це радісне свято, яке відзначається в ніч на 31 (тридцять перше) грудня до 1 (першого) січня. У новорічну ніч влаштовують бали та вечірки, святкують проводи старого року. Супроводжується все це привітаннями, тостами, хлопавки та феєрверки. Чоловіки одягають святкові костюми, жінки – гарні сукні, яскравий макіяж, укладають гарні зачіски. У багатьох великих містах на сценах проходять новорічні концерти для жителів.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Новорічна ніч супроводжується феєрверками		
Ялинка, вертеп асоціюються з Великоднем		
Великдень припадає на другу неділю після першого весняного повного місяця		
Прикрашають великодній стіл писанками		
Польща відновила незалежність після 23 років поділу		
У День всіх святих на могилах кладуть квіти і запалюють свічки мертвим		
1 листопада збирають кошти на реставрацію пам'ятників кладовища		
Конституція 3 (III) травня обмежувала юридичні привілеї дворянства		
3 (третього) травня перед могилою Невідомого солдата у Варшаві відбувається урочиста зміна варти		
Різдво святкують 25 грудня		

Вправа 3. Розкажіть або напишіть твір про себе, про своє улюблене свято.

ПОВТОРЕННЯ

Ти пам'ятаєш...

- Коли ми святкуємо Різдво?
- Коли Великдень?
- Коли Польща відновила свою незалежність?
- В який день відзначають День Конституції Польщі?

КУХНЯ

Запитання до читання тексту:

- Ти любиш готувати?
- Якій кухні ти віддаєш перевагу?
- Яка твоя улюблена страва?
- Чи знаєте ви незвичайні та оригінальні страви світової кухні?
- Чи є страви чи продукти, які вам не подобаються?
- Чим характеризується кухня вашого регіону?

Бігос – блюдо, яке готується найчастіше з дрібно нарізаного квашеної або свіжої білої капусти. Це традиційна страва польської кухні. Старопольський бігос містить сушені гриби, чорнослив та різні види м'яса (яловичина, свинина, птиця), запашний перець, лавровий лист і цибуля. Тушкують все це довго, навіть кілька днів, і поливають червоним вино. На смак бігос повинен бути кисло-солодким, темно-коричневого кольору, консистенція – густа. Бігос традиційно подається під час різдвяного періоду Різдва Христового, на Святвечір його подають у безм'ясному варіанті. У Польщі у мисливців існує традиція – після полювання влаштувати застілля де готували бігос з м'ясом (косулі, оленя, зайця) і насінням ялівцю.

Вареники – популярні вареники в Польщі та Західній Україні, традиційне прикордонне блюдо, незважаючи на зовнішній вигляд. Тісто для вареників готується з борошна і води, а начинка – з картоплі та білого сиру. Подавати їх можна з водою або смажити, прикрасивши шкварками з цибулі або сала.

Голубці – це страва зі свинячого фаршу, в суміші з рисом або гречкою, яйцем, цибулею, сіллю і перцем, загорнутий у лист білокачанної капусти. Голубці тушкують у закритому посуді, потім подавають з томатним або грибним соусом. Голуби на Кресах їх

загортають у листя квашеної капусти, начинені гречаною крупою, потім запікають і подають на Святвечір. Це страва бідної частини населення.

Журек – регіональна страва північних слов'ян. Виготовляється на заквасці з житнього борошна грубого помелу. Готується на бульйоні з кісток, овочів і сушених грибів з додаванням білої ковбаси, копченого бекону, ребер із додаванням сметани. Подається зі звареним круто яйцем. Журек має злегка кислуватий смак і є традиційною стравою на сніданок у Великдень.

Святвечір поляки починають з червоного борщу. Це суп з буряків і овочів на заквасці. Він має кислуватий і насичений смак та червоний колір. Подається з пельменями – маленькими фаршированими варениками з грибами.

Бульйон – національна польська страва, яка готується на бульйоні із домашньої фермерської курки та овочів (моркви, петрушки, цибулі-порей, смаженої цибулі, селери і петрушки), можна з додаванням яловичини. Варимо не менше трьох годин. Посолити, поперчити, додати духмяний перець і лавровий лист. Подається з макаронами.

Томатний суп дуже популярний у польській кухні. Його варять на овочевому або м'ясному бульйоні. Його основний інгредієнт – свіжі подрібнені помидори або томатна паста. Томатний суп заправляється сметаною. Має злегка кислуватий смак. Подається з локшиною або рисом. Легенда свідчить, що миші з'їли Попіля, бо не хотіли їсти томатний суп з локшиною бо не було рису.

В епіграмі, приписуваній Яну Кохановському, можна прочитати схвальні слова про польський томатний суп: «Немає більшої сенсації в житті як на смак тарілка томатного супу, щоб не їв після цього у світі нічим не зрівняєш».

На польські столи часто подають огірковий суп. Це традиційно польський суп. Його готують на бульйоні з овочів або м'яса з дрібно нарізаною картоплею. Терті мариновані огірки додають супу кислнку. Інколи у суп додають вершки, посипані дрібно нарізаним свіжим кропом.

Підчеревинка – це густий суп, який готують з тонких смужечок яловичого шлунка. Рубець вариться дуже довго в бульйоні з зелені до готовності м'яса. Їх приправляють сіллю, перцем, мускатним горіхом паприкою, лавровим листом. Цей суп має як і своїх палких прихильників так і багато супротивників за рахунок якості м'яса.

Щі – це суп, який готують на ребрах і копченому салі з нарізаними кубиками овочів. Кислинку супу додає квашена капуста, яку додають разом зі спеціями: кмин, запашний перець та лавровий лист. Це жирне і ароматне блюдо.

Пудинг – це ковбасний виріб з гречаної крупи, крові тварин і субпродуктів (легені, печінка), приправляються майораном, перцем і цибулею. У домашніх господарствах його виробляють з нагоди забою свиней. Кишку тварини заливають начинкою, а потім чорний пудинг готують на пару або запікають, частіше на грилі. Чорний пудинг містить вітаміни групи В і мінерали, але також багато холестерину.

Мазурек – святкова великодня випічка польської кухні. Виготовляється із хрустким дном з великою кількістю сухофруктів та горіхів, з маковою масою, арахісом або глазур'ю.

Faworki або chrust – це хрусткий солодкий пиріг, який готується з борошна, жовтків, вершків і цукру із додаванням спирту який розпушує тісто. Коржі на пиріг тонко розкочують, нарізають прямокутниками і згортають бантом, смажать в гарячому жирі, посипаючи цукровою пудрою. Найчастіше смажать його в карнавальний період, або ж у жирний четвер.

Бабка – традиційна великодня дріжджова випічка. Готується з борошно, яйця, цукор і сухофрукти. Бабка випікається в гофрованих формах, її форма нагадує спідницю. Після випікання капкейк прикрашають глазур'ю або шоколадом.

Żubrówka – це ароматна горілка, улюблений напій XVIII століття польської шляхти. Для її виробництва використовується спирт-ректифікат і відвар запашної трави – турівки, що називається Żubrówka. Горілка має неповторний смак і жовтуватий колір.

Подається охолодженою або в напій з яблучним соком – такий напій називається «Яблучний пиріг».

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
У бігос можна додати вареники присмачені ялівцем		
Журек готують з м'яса гусака		
Голубці готують з червоним вином		
Варимо бульйон зі свіжої фермерської курки та овочів		
Миші з'їли Попель, бо в томатному супі не було рису		
Огірковий суп готують зі свіжих огірків		
Черемці солодкі та рідкі		

Вправа 2. Будь ласка, підберіть страву до інгредієнтів

1. бігос	а) курка, макарони, овочі
2. голубці	б) масляна, глазур, горіхи та сухофрукти
3. бульйон	в) капуста, гриби, м'ясо
4. чорний пудинг	г) капуста, рис/крупа, м'ясо
5. faworki	д) борошно, жир, цукрова пудра
6. подорожник	е) субпродукти, кров, кишківник
7. мазурка	є) сметана, овочі, огірки
8. огірковий суп	з) дріжджі, глазур, горіхи та сухофрукти

ПОВТОРЕННЯ

Ти пам'ятаєш...

- як називається традиційна страва з капусти, м'яса та грибів?
- який суп присутній на польських столах на Великдень?
- які солодощі їдять поляки на Великдень?
- які вареники найпопулярніші?
- з чого зроблені пластівці?

УЧЕНІ

Запитання до читання тексту:

- ви цікавитесь астрономією та космосом?
- чи знаєте ви зірки, планети, сузір'я?
- и коли-небудь бачили "падаючу зірку"? Ви знаєте, яка вона?
- чи знаєте ви астрономів?

Культура Польщі має прадавню історію з моменту свого зародження.

Ранні періоди (епоха бронзи) пов'язують з так званою Лужицькою культурою. Доля Лужицької культури, з якою історики співвідносять виокремлення праслов'ян від інших індоєвропейських народів, досі залишається предметом дискусій. Вона знала піднесення і спади. Після 500 року до нашої ери Лужицька культура перебувала в занепаді, викликаному, як вважають, кліматичними причинами, зокрема різким похолоданням. Скорочується виробництво металів і кераміки, знижується їхня якість.

Скрутні умови життя змушують людей залишати місця постійного проживання, що викликає загострення міжплеми́нних конфліктів. Наприкінці I тисячоліття до нашої ери все ж таки настає період деякої стабільності. Лужицьку культуру заступають дві нові археологічні культури – Оксивська і Пшеворська. Перші п'ять століть нашої ери характеризуються істориками як період римських впливів. За цей час відновлюються виробництво заліза, ремесла, землеробство. Етнічне населення переважно складається зі слов'янських племен (90 %), які прийнято називати пра-польськими.

В основі духовної культури – загальнослов'янські язичницькі уявлення. Польська державність, що формувалася протягом попереднього часу, в IX–X століттях постає у дедалі більшій своїй визначеності. У другій половині X століття держава першої династії П'ястів була досить розвиненою військово-адміністративною машиною. Одне з основних джерел для пізнання історії цього раннього періоду Польщі – хроніка Галла Аноніма, написана на початку XII століття. З цієї хроніки постають події, типові і для ряду інших ранньосередньовічних держав, – консолідація племен (для Польщі це плем'я полян), підкорення

сусідніх, виділення племінної знаті, формування дружин, будівництво середньовічних міст. Хроніка розповідає про легендарного родоначальника польських вельмож, простого селянина Пяста, з Божої ласки піднятого на престол, про його трьох напівлегендарних спадкоємців – Земовита, Лешка, Земомисла.

Вони підкорили своїй владі Велику Польщу, а також Мазовію, Куявію, частину Помор'я та землі гендзян. їхньою резиденцією тоді був град Гнезно, який зміцнів як центр польської держави. Щодо культури тих перших століть державності Польщі, то це був час зближення з латинською культурою Заходу і його безпосереднього впливу. Польське суспільство водночас зі збереженням пам'яті про власні традиції самоусвідомлення себе як етносу запозичує досвід християнізації усіх ланок життя. Культура, релігія в її християнсько-католицькому варіанті і держава стають нерозривними. Характер прийняття християнства Польщею значною мірою зумовлений політичними обставинами, зокрема експансією найближчого й найвпливовішого сусіда – Німеччини. Німецька політико-релігійна експансія змушує Мешка I шукати союзників в особі чеських правителів і стати врівень у політичному й дипломатичному відношенні зі Священною Римською імперією.

Союз із Чехією був підкріплений шлюбом із чеською княжною Дубравою, що супроводжувався хрещенням самого Мешка I і його найближчого оточення. Історики гадають, що, можливо, сам акт хрещення мав місце не в Польщі, а в Баварії.

Утверджується ідея необхідності власне польської церкви, на противагу загрозі впливу Магдебурзької єпископії. І дійсно, спочатку в Польщі духівництво очолював Йордан із Чехії, італієць за походженням, пізніше (1000 р.) була створена з підпорядкуванням безпосередньо Риму Познанська архієпископія на чолі з Гаудентієм, представником чеської аристократії. Слід зазначити, що польські єпископи в той час перебували в залежності від державної влади. У XII столітті все ж таки, після реформи папи Римського Григорія VII, духівництво здобуло певні станові привілеї і права, які надали церкві незалежного статусу. Проте християнство нелегко проникало в глибини народної свідомості, про що свідчить повстання 1037 року. На державному ідеологічному рівні застосовувалися жорсткі заходи щодо порушень нових християнських звичаїв і догматів.

Особливо суворими були покарання за часів володарювання Болеслава Сміливого. Самі священники нічим

особливим не відрізнялися від парафіян: вони вдавалися до світських видів діяльності, не вирізнялися і рівнем освіченості. В цій ситуації держава підтримувала нову релігію. Польська ж культура набувала ознак, сформованих під впливом західного християнства.

Коротко спинимося на питаннях навчання, освіти, мистецтва цього періоду. Хоча зрушення в цих сферах не були аж надто помітними, але багато в чому закладався фундамент майбутньої культури західного слов'янства. Ще до кінця XI століття польське духовництво, покликане нести християнські ідеї, здобувало освіту в інших країнах. Невдовзі при всіх кафедральних соборах Польщі були створені школи. Мешко II уславився як освічена людина. Він знав латинську і грецьку мови. Його дочка Гертруда також володіла латиною. Краківський кафедральний собор на початку XII століття мав бібліотеку (близько 50 томів). Вважають, що подібні бібліотеки були в Гнезно і Плоцьку, де наприкінці XI – на початку XII століття розташувалася резиденція монарха.

Як було сказано раніше, основною писемною мовою для Польщі була латина. При монастирях і княжому дворі створювалися «житія» і «хроніки». Житіє (написане в X ст.) про знаменитого місіонера Святого Войцеха присвячується також життю й мучеництву п'яти інших монахів, які брали участь у місіонерстві на території Польщі. Автором цього твору і однієї з редакцій житія Святого Войцеха був Бруно із Кверфурта. Ще одна традиція житійної літератури, пов'язана зі Святим Станіславом, почала формуватися з кінця XII століття. Краківський єпископ Святий Станіслав був страчений Болеславом Сміливим.

На початку XII століття була написана хроніка Галла Аноніма, яка відіграла значну роль у посиленні самосвідомості й консолідації поляків. Вона мала світський характер, ставши одним із джерел цього напрямку ранньої польської літератури. В так званій «Пісні Маура» (XII ст.) оспівуються діяння воєводи польського короля Владислава. На цей час Польща мала також багаті традиції слов'янського фольклору, в тому числі пісенного, які увійдуть у майбутньому частиною до польської народної культури.

Одночасно з утвердженням християнства, створенням літературних пам'яток релігійного і світського характеру, започаткуванням шкіл та першими спробами історичних трактувань давніх часів Польщі носієм культури тих перших століть державності

були архітектура й містобудування, передусім у центрах резиденції монарха, ремісництва й торгівлі.

Польська архітектура XI–XII століть – це переважно церковні споруди романського стилю з відчутними впливами західних взірців. Залишилися також певні традиції будівництва княжих замків. Історики польської архітектури виокремлюють збудовані в романському стилі (чи перебудовані) собори в Гнезно, Познані, Кракові, Плоцьку. Були зведені монастирські храми в Тинці, Крушвиці, церква Святого Антонія в Кракові, храм у Стшельно. Найвизначнішою пам'яткою мистецтва цієї епохи вчені вважають бронзові двері Гнезненського кафедрального собору (друга половина XII ст.), прикрашені 18 скульптурними сценами із життя Святого Войцеха. За традицією середньовічної рукописної літератури слов'ян запроваджувалася книжна мініатюра.

XIII століття ознаменувалося не лише утворенням шкіл при міських храмах, де можна було навчатися найнеобхідні-шої грамоти (читати, писати), ознайомитися з вільними мистецтвами, а й шкіл при єпископських кафедрах найбільших міст, де здобували освіту вищого рівня. А це, у свою чергу, давало змогу здобувати освіту в університетах Італії і Франції.

Зростає інтерес до історії Польщі. Яскравим явищем стала досить ґрунтовна «Польська хроніка» Вінцента Кадлубека. В ній розповідається про події від легендарних часів до 1202 року. Праця своєрідна за формою і викладом історичних фактів у вигляді діалогу двох єпископів, які прагнуть осмислити історію Польщі, зіставляючи її з античною і біблійною історією. Цю працю історики назвали своєрідним «компендіумом», який об'єднав у собі досить широкий спектр матеріалів. У хроніці перевага віддається не самим подіям, а їх аналізу. Характерний для нової історичної епохи інтерес до духовних переживань, до осмислення складних душевних порухів дістає своє вираження в хроніці Кадлубека в настійних спробах автора передати як почуття учасників подій, так і сприйняття цих подій єпископами, тобто учасниками діалогу. Досить помітний, у порівнянні з хронікою Галла Аноніма, крок до вишуканого стилю літературно-естетичних засобів. У творі поєднуються прозові й поетичні сторінки, багатожанровість (надибуємо на документи хроніки, юридичні викладки, алегорії, байки й поеми).

Більшого поширення набуває агіографічна література, особливістю якої стає, крім традиційних сюжетів на теми

подвижництва, звернення до сюжетів життя місцевих святих. Це також була ознака часу і його уподобань. Створювалися передусім «житія» знатних жінок, серед яких – Ядвіга, дружина сілезького князя Генрика Бородатого (1174–1243 рр.), канонізована в 1267 році; угорська княжна Кінгі, дружина малопольського князя Болеслава Сором'язливого; його сестра Соломія. Авторами цих «житій» були францисканці – монахи новоствореного ордену. їхній обов'язок полягав у тому, щоб іти у світ і пропагувати християнські ідеали серед світських людей.

У хроніках і житійній літературі популярним став образ Станіслава. Страчений за наказом короля Болеслава Сміливого, єпископ Станіслав у 1253 році був причислений до лику святих. З його канонізацією пов'язане написання домініканцем Вінцентом з Кельц (Кельчі) двох «житій» Святого Станіслава. Ці твори витримані в метафоричному й символічному ключі на основі достатньо розробленої на той час літературної традиції. Чітко сформульована наскрізна патріотична думка стосовно об'єднавчих зусиль, відновлення єдності польських земель. В цьому об'ємному «житії» висловлювалася надія на те, що, подібно до чудодійного – за велінням Божим – зрощення розрубаного тіла єпископа, відродиться розділене на окремі князівства Польське королівство.

Подальший розвиток польської культури не лише вивів її на рівень культур латинського Заходу, а й, на відміну від попередніх наслідувань і засвоєння культурних здобутків своїх сусідів, означений внеском у європейську культуру. У християнстві виникали нові реформаторські течії одночасно з процесом секуляризації частини польської культури, її наближенням до ідей нового світосприймання в новостворюваних гуртках гуманістів. Закладались основи майбутнього розвитку науки і освіти.

Важливою подією в історії польської культури цього часу стало заснування Краківського університету (1364 р.), одного з найстаріших закладів вищої освіти й науки. Його завдання передусім полягало в підготовці людей для державної служби, тому спочатку не було теологічного факультету, перевага надавалася факультетові права, який складався з восьми кафедр. Наприкінці XIV століття папською буллою було санкціоновано створення в Кракові теологічного факультету. Ця обставина продиктована потребами підготовки еліти духівництва і сприяння християнізації Литви, яка на

той час вже входила до складу польської держави. Сам Краківський університет був реорганізований за паризьким зразком (корпорацію відтоді утворювали професори, а не студенти, як це було раніше).

У шкільній системі освіти при єпископських кафедрах і містах запроваджувалося викладання наук не лише тривіуму (граматика, діалектика, риторика), а і квадриуму (арифметика, геометрія, астрономія, музика). Базовий рівень системи освіти також становили парафіяльні школи в межах тривіуму. У XV столітті їх налічувалося близько 3000. Більшого поширення набували поїздки задля навчання до інших країн, особливо – Італії.

Великою ученістю славилися домініканці. XIII–XV століття були пройняті духом здобування знань, завдяки чому сформувалася інтелектуальна еліта. Мовою вченості і освіти залишалася латина. XVI століття принесе Польщі значні культурно-політичні досягнення, що великою мірою позначиться на об'єднувчих тенденціях польської нації. Розширення володінь та проведення реформи сприятимуть піднесенню всіх царин життя в Польщі.

У XVIII столітті Варшава (Мазовія ще в XIV ст. була васалом Польщі) стає столицею Речі Посполитої, яка починає відігравати важливу культурно-економічну роль. «Над містом, – як описують польські історики, – панував піднесений на віслинському схилі готичний замок – резиденція мазовецьких князів, а згодом польських королів. Неподалік височів костел Святого Яна, а навколо ратуші, поблизу ринку, постали переважно кам'яні будівлі містян.

Старе М'ясто (старе місто), як уже тоді називали цю частину міста, було оточене подвійним кільцем стін і глибоким ровом. Поруч зводилося так зване Нове М'ясто (нове місто) – центр торгівлі і промисловості, де розташувалися численні пивоварні, зерносклади і млини. У торгові дні до Варшави з'їжджались іноземні купці, привозячи прянощі, вина, шовкові тканини, предмети розкошів, купуючи деревину, хліб і хутра». Формувався знаменитий центр – архітектурний ансамбль Варшави. Розуміння основ і генез польської культури неможливе без врахування шляхетської ідеології сарматизму. З певними рисами міфологізації історії і особливого шляху Польщі з її вищими суспільними станами пов'язують консолідаційні процеси цієї однієї з найрозвиненіших західнослов'янських держав.

Саме ця специфічна ідеологія самосвідомості поляків, спосіб життя, сформована система цінностей і життєвих настановлень, які

виникали на ґрунті гоноровості шляхти й того особливого становища, яке вона посідала в Речі Посполитій, зумовили появу сарматизму як етичної норми особливої поведінки, вишуканості стилю. Мав місце великий інтерес до успадкованості в генеалогічному дереві слави шляхетських давніх родів.

Ідейну основу сарматизму становили дещо міфологізовані уявлення етногенетичного типу про походження польської шляхти від сарматів, які завоювали з незапам'ятних часів слов'янське населення польських земель. Сприяла утвердженню родової самосвідомості праця Яна Длугаша «Історія славного польського королівства».

Польська мова (*język polski, polszczyzna*) разом із чеською, словацькою, кашубською, нижньолужицькою, верхньолужицькою та мертвою полабською мовами належить до групи західних слов'янських мов. Перше речення, записане польською мовою, міститься в монастирській «Книзі генриковій» (від назви міста Генрикова біля Вроцлава), датованій 1279 роком. Воно має такий вигляд: «*daj, ać ja robruszę, a ty roczywaj*» (*дай, хай я молотиму, а ти відпочивай*) – так звернувся польський селянин до своєї дружини, яка молола зерно.

Існує сім великих польських діалектів. За кількістю носіїв польська мова займає друге або третє місце серед слов'янських мов – після російської та, можливо, української.

Архітектура

Політичний розквіт Польщі припав на епохи Відродження, бароко і Контрреформації (Річ Посполита), що виразилося в поширенні і популярності цього напрямку в мистецтві. Однак архітекторами і художниками цієї пори, що створювали свої роботи на замовлення польських магнатів, були італійці (Павло Римлянин, Джованні Баттіста Тревано) або німці (Тильман ван Гамерен).

У подальшому, після завершення Першої світової війни, архітектура Польщі розвивалася в єдиному річищі з архітектурою Західної Європи, пройшовши етапи функціоналізму, Ар-Деко, сталінського ретроспективізму, «інтернаціонального стилю» та постмодернізму.

Мистецтво

Польське мистецтво завжди відображувало європейські тенденції, зберігаючи при цьому свій унікальний характер. Краківська школа історизму Яна Матейка породила монументальні представлення образів значущих подій в історії Польщі.

«Молода Польща» – польська назва періоду, що припадає на 1891–1918 роки, пов'язаного з проникненням модернізму в польську культуру. Течія виникла під сильним впливом позитивізму у взаємодії з такими художніми течіями, як натуралізм, імпресіонізм, символізм, експресіонізм, неокласицизм. Естетична програма «Молодої Польщі» була неоднорідною. В цілому, творців об'єднували відчуття дисгармонії життя, утвердження творчої свободи і незалежності художника, пов'язане з пошуками нових засобів художньої виразності, бунт проти міщанського суспільства і його моралі. У міжвоєнні роки польське мистецтво і документальна фотографії досягли визнання у всьому світі.

Музика

Народна музика представлена танцювальними і пісенними жанрами. Переважають 3-дольний пунктирний ритм із переміщенням акценту із сильної частки такту на слабку й 2-дольний синкопований. Одними з найбільш ранніх поляки вважають весільну пісню *Oj chmielu, chmielu*, серед авторських творів – *Gaude Mater Polonia* Вінцентія з Кельч.

В IX–X століттях разом з католицизмом у Польщу проникнув григоріанський спів. В XVI ст. з поширенням ідей Відродження й Реформації (2-я половина століття) у польській музиці підсилюються світські елементи, виникають пісні типу мадригалу (Миколай із Кракова), розвивається інструментальна музика. В 1628 році силами італійських музикантів вперше були поставлені оперні спектаклі. В 1765-му році Варшаві заснований «Національний Театр», у якому були поставлені численні опери, у тому числі перша національна – «Ощасливлена вбогість» М. Каменьського (1778).

До найбільших досягнень Польщі відносять творчість Ф. Шопена, опери С. Монюшко. У 2-й половині XIX – початку XX століть висуваються скрипалі-віртуози Г. Венявський, Ап. Контський,

піаністи Ю. Венявський, І. Падеревський, композитори В. Желеньський, З. Носковський. Серед найвідоміших польських композиторів – В. Лютославський та К. Пендерецький.

А. Микола Коперник народився в Торуні в 1473 році в родині купця, який торгував міддю. Навчання починав з братом у Краківській академії. Після навчання сан священника і став вармінським каноніком. Після закінчення 1495 (одна тисяча чотириста дев'яносто п'ятого) виїхав до Італії. Там він почав вивчати право, але це його не зацікавило. Великий вплив на його освіту та думку Коперника мали астрономи, філософи та художники, чиї твори він вивчав.

У 1497 (одна тисяча чотириста дев'яносто сьомому) році з повним правом він влаштувався вармінським каноніком, що забезпечувало йому життя до кінця життя.

У 1500 (одна тисяча п'ятсотому) році він поїхав до Риму, де читав лекції. Там же в ніч з 5 (п'ятого) на 6 (шосте) листопада відбулося місячне затемнення, що дуже зацікавило Коперника.

Вивчав право і медицину, а також грецьку філологію. Він перекладав вірші Феофілакта Сімокатти. У 1503 (тисяча п'ятсот третьому) році він захистив докторський ступінь з права в університеті Феррари.

Наприкінці 1503 (одна тисяча п'ятсот третього) року Коперник повернувся до Польщі де супроводжував свого дядька вармінського єпископа, виконуючи всю дипломатичну роботу. Він був присутній на коронація Зигмунта I (першого) у Вавелі.

Працював у Лідзбарку, Ольштині та Фромборку. У Фромборку займався науковою роботою. Ніхто не поділяв його астрономічних інтересів, тому він почувався самотнім, але його цінували як економіста і лікаря. Належав до Гільдії аптекарів і медиків, проводив дослідження чуми в Ольштині, де він виявив, що чума була спричинена поганим зберіганням та брудним хлібом.

Щоб знищити чуму, він запропонував мастити хліб маслом. Так, на його думку, можна було швидше побачити забруднювач. Таким

чином, завдяки Копернику люди перестали їсти підозрілу їжу, а Коперника назвали творцем сендвіча.

Коперник присвятив себе спостереженню за небом. Він записав свої теорії в рукопис, який виданий у Нюрнберзі в 1543 році (одна тисяча п'ятсот сорок третьому) році тиражем 400-500 (чотириста – п'ятсот) копій. Праця мала назву «Про обертання небесних сфер» і присвячувалася Папі Павлу III (третьому). У наступному столітті його твір увійшов до Індeksu заборонених книг. Видалено його з Індeksu було тільки в 1822 (одна тисяча вісімсот двадцять другому) році.

У Фромборку він проводив астрономічні спостереження і спостерігав за Сатурном і Марсаом, 4 (чотири) спостереження за Сонцем. Науковець перший хто виявив, що Земля обертається навколо сонця. Однак він не зміг переконати своїх сучасників правдивості своєї теорії. Під час розмови на цю тему на одному із застіль він відповів своєму супутнику: «Не вогонь крутиться навколо печені, а печеня на вогні повинна перевертатися!»

Микола Коперник помер у 1543 (одна тисяча п'ятсот сорок третьому році) у Фромборку.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Микола Коперник народився в 14 столітті		
Був доктором української філології		
У Римі в 1500 році він спостерігав сонячне затемнення		
Твір «Про обертання небесних сфер» був присвячений папі Іоанну Павла II		
У Фромборку Коперник відкрив, що Земля обертається навколо Сонця		
Микола Коперник помер у Торуні		

Марія Склодовська-Кюрі народилася 1867 (тисяча вісімсот шістдесят сьомого) року у Варшаві – польська учена, єдина жінка, яка

двічі була удостоєна Нобелівської премії з фізики та хімії. Першовідкривач двох радіоактивних елементів: радію та полонію.

У 1891 (тисяча вісімсот дев'яносто першому) році виїхала навчатися у Францію і навчалася в Сорбонні, яка славилася своїм високим рівнем викладання. У 1895 (тисяча вісімсот дев'яносто п'ятому) році вона познайомилася з Петром Кюрі, за якого вийшла заміж. Як декларована атеїстка, вона не погоджувалася з церковним вінчанням. У весільну подорож вони вирушили на велосипедах.

Марія почала працювати в лабораторії свого чоловіка де досліджувала радіоактивність. Свою першу Нобелівську премію вона отримала разом із чоловіком у галузі фізики, другу з хімії за роботу над хімічними та фізичними властивостями полонію та радію. Учена довела, що це можна використовувати як ліки від усього: облісіння, проблем з маскулінністю або коліром обличчя. Займалася торгівлею цілющих тоніків, пива, шоколаду і помади, які складалися з радію. Його додавали в одяг, щоб він світився в темряві.

Пізніше виявилось, що радій у високих концентраціях дуже небезпечний. Застосування його знайдено в (так звана) курієтерапії, яка сьогодні називається променевою терапією, тобто в методі лікування раку. У 1916 (тисяча дев'ятсот шістнадцятому) році стала однією із перших жінок яка отримала водійські права і використовувала цю навичку, їздячи із пересувними лікарняними рентгенівськими станціями. У них встановлювали рентгенівські камери, що дозволяло знаходити осколки в тілах поранених бійців. Завдяки цьому, разом із своєю донькою, врятували життя багатьом пораненим бійцям.

Однак у зв'язку з тим, що один рентген тривав близько півгодини, і жінки зробили їх сотні, обоє отримали величезну дозу радіації. На думку сучасних експертів, саме ця робота призвела до її променевої хвороби. Сама Марія називала радій своєю дитиною і перед сном милувалася флаконом з речовиною із синім світінням. Через кілька років після раптової смерті чоловіка Марія мала любовний зв'язок з одружений другом чоловіка Польом Ланжевенном, який відмовився залишити свою дружину.

Коли ця новина потрапила в пресу, Склодовську спіткало багато критики. Ейнштейн написав їй у листі, щоб «вона не читала цієї критики і різної несенітниць про себе». Ланжевен намагався захистити честь Склодовської на дуелях. Ланжевен помирився з дружиною, і Марія залишилася незаміжньою до самої.

Під час ескалації цієї кампанії вчена отримала повідомлення, що вона нагороджена Нобелівською премією. Друзі порадили їй не їхати до Стокгольма, але Склодовська не здалася і пішла отримувати нагороду особисто.

У Парижі вона ініціювала заснування приватного Радієвого інституту, який був живильним середовищем для вчених. З цього інституту вийшли ще четверо Лауреатів Нобелівської премії, в тому числі її донька Ірен.

Загинула в 1934 (одна тисяча дев'ятсот тридцять четвертому) році в с санаторії у Франції, де лікувала перніціозну анемію, туберкульоз і радіаційну хворобу, можливо, також і лейкемію.

Марія Склодовська-Кюрі була нагороджена Національним орденом Легіону. Її також нагородили званням почесного доктора. Вона була першою жінкою-професором Сорбонни. Є кратери на Місяці та на Марсі, які названі у її честь. Альберт Ейнштейн сказав про неї, що, незважаючи на її величезні знання та досягнення, вона була єдиний людиною, яку не зіпсувала слава.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Учена отримала 3 Нобелівські премії		
Вона вивчала фізику та хімію в одному з університетів США		
З чоловіком П'єром Кюрі вони каталися на лижах у свій медовий місяць		
Полоній і радій радіоактивні елементи		
На Місяці є кратер, названий на честь Склодовської-Кюрі		

Вправа 2. Установіть зв'язок між лауреатами Нобелівської премії та галуззю, в якій вони були нагороджені.

1. Марія Склодовська-Кюрі, Костянтин Новосьолов, Микола Басов;
 2. Генрик Сенкевич, Борис Пастернак, Віслава Шимборська, Михайло Шолохов;
 3. Лех Валенса, Європейський Союз, Барак Обама, Михайло Горбачов;
 4. Марія Склодовська-Кюрі, Микола Семенов, Вільгельм Оствальд;
 5. Леонід Гурвіч, Ллойд Шеплі, Елінор Остром;
 6. Ендрю Шаллі, Ілля Мечников, Джек Шостак, Ерік Кандел
а. мир	б. фізика	в. хімія
г. фізіологія чи медицина	д. література	е. економіка

Вправа 3. Розташуйте події з життя Марії Склодовської-Кюрі в хронологічному порядку:

1. Вона почала досліджувати радіоактивність.
2. Вона зв'язалася з Полем Ланжевенном.
3. Отримала Нобелівську премію з хімії.
4. Почала навчання в Сорбонні.
5. Вона отримала водійські права.
6. Вона поїхала до Франції.
7. Вона зустріла П'єра Кюрі.
8. Отримала Нобелівську премію з фізики.

Божою волею Україні й Польщі назавжди судилося проживати поруч. Різне було між ними на довгі шляхи. Як висловився видатний польський кінорежисер Єжи Гоффман, «Наші історії переплелись назавжди як у крові, так і в радості» (*напис на меморіальній дошці митцеві, що на фасаді кінопалацу в м. Тернопіль*). Проте багатовікова історія наших народів наповнена діалогом культур, їх взаємопроникненням та взаємозбагаченням. На формування культурно-освітніх, політичних зв'язків між нашими народами благотворний вплив здійснюють інтелектуали Польщі, особливо найавторитетніші представники польської еліти – лауреати Нобелівської премії.

У сузір'ї увінчаних Нобелем польських інтелектуалів, які мали тісні творчі зв'язки з Україною, – класик польської літератури Генрік

Сенкевич (1846-1916), автор знаменитих оповідань «Янко-музика», «Ескізи вуглиною», романів «Потоп», «Без догмату», «Хрестоносці» та інших, якими пишається польська і європейська література. 1884 р. вийшов роман Г. Сенкевича «Ogniem i mieczem» про намагання феодальної Польщі потопити в крові повсталу в XVII ст. Україну.

В наш час роман екранізував видатний польський режисер Єжи Гоффман, життя якого також пов'язане з Україною. В цілому він віддає належне мужності козаків, жертвності захисників фортеці Збараж, інших міст Тернопільщини, Львівщини. Проте Сенкевич пропонує читачеві непривабливий образ хмельниччини. При цьому слід врахувати, що роман перевидавався багато разів, а твори його автора мали величезний вплив на польську громадськість та істориків. Відомий польський літературознавець Ю. Кжижановський у книзі «Творчість Генріка Сенкевича» пригадав рецензію Сенкевича на книгу А. Ролле «З минулого Київського Полісся», в якій Сенкевич писав, що повстання Хмельницького не було боротьбою двох національностей і віросповідань, а соціальною боротьбою. На думку професора, Г. Сенкевич дотримувався такої позиції: «Козацькі війни виграв не Хмельницький, а Росія, яка, приєднавши Україну, стала великою державою та згодом довела Польщу до поділу».

Сенкевич підтримував постійні зв'язки з діячами української культури в Галичині. 1894 р., перебуваючи в Закопане, він листувався з дирекцією Академічної бібліотеки у Львові, брав участь у зустрічі літераторів у Львові. У період роботи над романами, нобелівський лауреат, нагороджений 1905 р. «за видатні заслуги в галузі епосу», Сенкевич ретельно збирав матеріали, відвідував ті українські землі, що були ареною відомих історичних подій. Після проживання у США, Г. Сенкевич знову відвідав Львів і Тернопіль. 15 червня 1879 р. в Тернополі він прочитав лекцію на тему «Поляки в Америці», з глибоким знанням справи говорив про селянську еміграцію українців і поляків за океан, гірку долю трудових емігрантів в Америці. Як писала тогочасна преса, «ця імпреза користувалася незмінним успіхом і довго ще після від'їзду письменника була темою розмов у Тернополі». В історії літератури відома також дискусія Г. Сенкевича з І. Антоновичем щодо польсько-українських взаємин.

Твори видатного польського інтелектуала Г. Сенкевича перекладали на українську мову Осип Маковей, Тимотей Бордуляк та інші. Його творчість досліджував відомий український філолог С. Лабушак. Підвищеним попитом на книжковому ринку Європи

користується роман Г. Сенкевича «Камо грядеші» (Куди йдеш?). Рятуючись від імператора Нерона, який спалив Рим і звинуватив у цьому християн, апостол Петро за міською брамою зустрічає Ісуса Христа. Апостол запитав: «Камо грядеші, Господи?». Христос відповів: «До Риму, щоб знову прийняти розп'яття».

Читаючи ці біблійні рядки, міркуючи про нашу долю, запитуєш себе: «Куди йдеш, Україно?» І хочемо вірити, що йдемо до цивілізованої Європи, але зупиняємось, вражені розгулом тероризму в Європі, подвійними стандартами наших західних «наставників» та розмірковуємо – чия черга після смертоносних бомбардувань колишньої Югославії чи можливого вторгнення натівських «миротворців» або «старших братів» з Росії? Отож, не питаймо: по кому дзвонить дзвін? Можливо, він дзвонить по нас?

Окрім книг Генріка Сенкевича, в Україні видаються в перекладі твори й інших польських інтелектуалів-нобеліантів. Зокрема, твори Чеслава Мілоша (лауреат 1980 р.), Владислава Реймонта (лауреат 1924 р.). Так, перший переклад українською роману Реймонта «Селяни» належить другу Івана Франка – Михайлові Павлику. Реймонт після прочитання перекладу, схвалив його. Уже в 40-х роках вдруге переклад роману здійснила в Києві Марія Пригара.

1924: Владислав Реймонт

Цікаво, що на початку 1920-х одним із основних «нобелівських» суперників Владислава Реймонта був інший польський письменник, Стефан Жеромський. Мало того, багато хто вважав, що у Жеромського більше шансів отримати Премію, та жорстка критика, яка звалилася на нього після виходу його нібито антинімецького роману 1922 року «Вітер з моря», разом з германофілією шведського журі вивели вперед Реймонта. Переможець обійшов і таких фаворитів, як Томас Манн (йому довелося чекати своєї Премії ще 5 років), Максим Горький і Томас Гарді.

Реймонт отримав Премію за свою чотиритомну «велику національну епопею», яка представила один рік із життя селян маленького села неподалік від Лодзі. Роман було написано в 1901-1908 роках, а шведський переклад з'явився лише 1921 року (інший знаменитий роман Реймонта «Земля обітована» – за екранізацію якого Анджей Вайда був номінований на Оскара – переклали на рік раніше). В той момент Реймонт лікувався в Ніцці і не зміг час приїхати в Стокгольм на церемонію вручення Премії,

оскільки стан його здоров'я раптово погіршився. Письменник помер наступного року в Польщі у віці 58 років.

Незадовго до смерті він написав у листі до друга:

Яка іронія: Нобелівська Премія, гроші, всесвітня слава – і людина, для котрої необхідність роздягнутися стає тортурою. Ось вона, квінтесенція іронії життя.

1980: Чеслав Мілош

Присудження Нобелівської Премії з літератури 1980 року Чеславу Мілошу оцінювали як політичний хід. Рішення журі присудити Премію польському поетові-емігранту (Мілош втік на Захід в 1951-му і від 1960 року жив в США) в тому ж році, коли постав польський профспілковий рух «Солідарність», трактували як жест західної підтримки політичних змін в соцтаборі.

Політичні нотки відчутні і в мотивуванні цього рішення: премія присуджується поетові, «котрий з відважним яснобаченням показав беззахисність людини у світі, який роздирають конфлікти». У той час Мілоша знали на Заході передовсім як автора «Поневоленого розуму».

Однак подібна точка зору несправедлива, оскільки Мілош – можливо, більше ніж будь-хто інший із польських нобелівських лауреатів, – заслужив цю Премію саме за літературну творчість.

В Нобелівській промові Мілош уникав політичних тем. Замість цього ключовою фігурою свого виступу він зробив Нільса Гольгерсона, головного героя «Чудесної мандрівки Нільса з дикими гусьми» Сельми Лагерлеф, улюбленої книги Мілоша в дитинстві. За словами Мілоша, цей маленький хлопчик, котрий мандрує на спині гусака і споглядає на світ з великої відстані, та при цьому зауважує найменші деталі, символізує роль поета. Розвиваючи цю метафору і роздумуючи про своїх улюблених письменників, Симону Вейль і Вільяма Блейка, Мілош виразив своє поетичне кредо:

Ось так і Земля, побачена згори у вічному тепер, і Земля у відновленому часі, можуть служити матеріалом для поезії.

1996: Віслава Шимборська

Через шістнадцять років після присудження Нобелівської Премії Чеславу Мілошу її лавреаткою стала польська поетка. Віслава Шимборська отримала Премію «за поезію, яка з граничною точністю

описує історичні й біологічні явища в контексті людської реальності».

Порівняно з Мілошем Шимборська може здаватися поетом меншого інтелектуального масштабу і амбіцій. Її сфера – це щоденність, маленькі радощі і горе звичайного дня, і все це з теплою іронією, що стала прикметною рисою її поезії.

Поетка, відома своєю скромністю і нехиттю до публічності, спершу була приголомшена ажіотажем, що знявся в ЗМІ у зв'язку з присудженням їй Нобелівської Премії (кажуть, що першою її реакцією було: «О Господи, чому я?..»). І все ж їй вдалося пережити Нобелівську суєту (або, за її словами, Нобелівську трагедію) із притаманним їй шармом та інтелігентністю. Вона розпочала свою Нобелівську промову словами:

Коли виголошуєш промову, найважчою вважається перша фраза. Отож у мене це вже позаду...

Упродовж наступних п'ятнадцяти років аж до її смерті в 2012 Шимборська рідко з'являлась на публіці, провадячи доволі усамітнений – якщо не рахувати спілкування з друзями і близькими їй людьми – спосіб життя.

2018 (2019): **Ольга Токарчук**

Через скандал у Нобелівському Комітеті 2018 року премію не вручали, тому в 2019 році нагороду отримали відразу двоє лавреатів. Лавреаткою за 2018 рік стала Ольга Токарчук – вона принесла Польщі п'ятого літературного «Нобеля».

Токарчук отримала нагороду з формулюванням: ...за оповідацьку уяву, яка з енциклопедичною пристрасстю представляє перетин кордонів як форму життя.

Очільник Нобелівського Комітету з літератури Андерс Ульсон відзначив майстерність і вишуканість її творів, головну тему яких становлять кордони і культурні переходи.

Найвідоміші романи Токарчук: «Дім денний, дім нічний», «Правік та інші часи», «Веди свій плуг понад кістками мертвих», «Бігуни» і «Книги Якова».

В 2018 році Токарчук стала лавреаткою Міжнародної Букерівської Премії за роман «Бігуни» (англійський переклад Дженніфер Крофт). В 2019 році роман Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих» у перекладі Антонії Ллойд-Джонс увійшов до короткого списку Міжнародного Букера та до довгого списку

американської Національної Книжкової Премії в номінації «Перекладна література».

ПОВТОРЕННЯ

Ти пам'ятаєш...

- в якому столітті жив Коперник?
- чим був відомий Коперник?
- які елементи відкрила Марія Склодовська-Кюрі?
- у яких галузях Склодовська отримала Нобелівську премію?

ПОЛІТИКА

Правителі та лідери нації

Запитання до читання тексту:

- ти цікавишся політикою?
- що ви знаєте про політичний устрій Польщі?
- чи знаєте ви якісь польські політичні партії чи політиків?

На підставі Конституції Республіки Польща 1997 Польща є республікою парламентська система, заснована на розподілі влади:

- 1) Законодавча влада належить двопалатному парламенту – 460 (чотириста шістьдесят) депутатів у Сеймі та Сенаті – 100 (сто) сенаторів, які обираються шляхом прямих, загальних та таємних виборів на 4 (чотири) роки.
- 2) Виконавча влада належить Президентові Республіки Польща та Раді Міністрів. Президент він обирається загальним голосуванням на п'ятирічний термін і може служити не більше двох термінів.

3) Судову владу здійснюють суди (Верховний суд, загальні суди, адміністративні суди та військові суди) і трибунали (Конституційний трибунал і Державний трибунал). Судді Верховного Суду не можуть належати до жодної політичної партії. Вони розглядають кримінальні, цивільні та адміністративні справи.

Правовий статус політичної партії визначається Конституцією Республіки Польща, а її визначення таке:

«Політична партія – це громадська організація, яка діє під певною назвою, прагнучи брати участь у громадському житті через демократичні методи впливу на формування державної політики або здійснення публічної влади».

На даний момент основними політичними партіями в Польщі є «Право і справедливість» і «Громадянська платформа». Інші мають менше політичне значення.

Основними цілями зовнішньої політики є членство в НАТО та ЄС. З 1 (першого) травня Польща є членом Європейського Союзу. У період із 2004 (дві тисячі четвертого) по 2007 (дві тисячі сьомий) Польща успішно пройшла тест на доступ до Шенгенської зони, і це було символічне відкриття кордонів.

Польща у 2012–2017 (дві тисячі дванадцятому – дві тисячі сімнадцятому) роках стає найбільшим одержувачем субсидій у ЄС серед новачків. У Польщі за гроші ЄС будують нові дороги та шосе.

Туризм стає дуже важливим сектором економіки у багатьох польських містах завдяки їхньому незаперечному шарму та сприятливим кліматичним умовам. З кожним роком кількість туристів неухильно зростає.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Польща є конституційною монархією		
Політика Польщі ґрунтується на розподілі влади		
Польща є членом НАТО з 2004 року		
Суддя Верховного Суду має належати до політичної партії		

У Сенаті 460 сенаторів		
Президент здійснює законодавчу владу		
Польща не входить до Шенгенської зони		
Строк повноважень президента триває шість років		

Вправа 2. Установіть відповідність між органами влади та їх функціями. **Увага! Три органи непотрібні.**

1. виконавча влада	2. законодавча влада	3. судова влада
а) президент,	б) сенат,	в) конституційний трибунал,
г) єпископ,	д) Рада Міністрів,	е) військовий суд,
ж) канцлер,	з) Великий гетьман,	і) державний трибунал,
к) сейм.		

Вправа 3. Установіть відповідність між виразом і визначенням.

1. НАТО	а) об'єднання 28 демократичних європейських держав
2. Європейський Союз	б) прем'єр-міністр
3. президент	в) ліберальна партія, наприклад соціал-демократія
4. вибори	г) принципи функціонування держави, форма правління
5. прем'єр-міністр	г) Північноатлантичний договір
6. політична партія	д) консервативна партія
7. праве крило	е) наприклад PO, PiS, SLD
8. зліва	є) вибори представників влади
9. виборець	ж) глава держави
10. політична система	з) особа з активними виборчими правами

Вправа 4. Будь ласка, заповніть пропуски в реченнях.

Польща – республіка В її основі лежить сила. Авторитет
Є двопалатним Парламент: Сейм і
Влада є Президентом Республіки Польща та міністрів Ради. Органи влади проводяться судами.

Сенатори та обираються шляхом виборів
....., загальне і таємне.

Вправа 5. Порівняйте, будь ласка, політичний устрій Польщі та України.

А. Мешко I (перший), він походив з невеликого племені полян,. Почав своє правління в 960 (дев'ятсот шістдесятому) році. Він був видатним лідером і стратегом. Через Богемію він вирішив охреститись і одружився з донькою князя Чеського Добравою. У 966 (дев'ятсот шістдесят шостому) році прийняв хрещення. Країна поляків стала християнською країною. На той час у країні прогресувала експансія сакральних споруд. Мешко I (перший) заснував кафедральний собор у Познані, а через кілька років у Гнезні. До країни поляків у цей час прибувало духовенство, яке створювало різні церковні організації, що сприяли розвитку освіти та культури.

У 967-972 (дев'ятсот шістдесят сьомому – дев'ятсот сімдесят другому) роках Мешко I (перший) воював у Померанії – Західні частини земель йому вдалося завоювати. Його найбільша перемога була в битві при Цедині, в якій йому дуже допоміг брат Чибор. Брат прийшов на допомогу в дуже важливий момент бою. Таким чином він заволодів Західним Помор'ям і уклав мир з німецьким імператором Оттоном I (першим).

Після смерті Добрави в 977 (дев'ятсот сімдесят сьомому) році Мешко I (перший) одружився з донькою німецького маркграфа Оди. Це весілля зміцнило польсько-німецькі відносини, що було цінною підмогою в польсько-чеській війні. Після цієї війни – у 990 (дев'ятсот дев'яностому) році – князь Мешко I (перший) приєднав до Польської держави Сілезію та Малу Польщу. Становище на сході було менш сприятливим, оскільки князь Київський Влодзимеж зайняв Гроди Червенські.

Останні роки правління Мешка призвели до значного розширення державної території. Він одружив свою доньку Свентославу з Шведським королем Еріком, який скріпив союз зі

Швецією. Анонім Галл писав про Мешка I (першого): «Він справді був сліпим перед Польщею, не знаючи ні культу правдивого Бога, ні засад віри, але просвітленим, та й вона просвітилася, бо коли прийняв віру, польський народ був врятований від смерті в поганстві».

Наприкінці життя Мешко I (перший) та його сини видали документ «Dagome iudex», в якому він доручав опіку над своєю країною папі. Все життя Мешка I (першого) свідчить про його великі здібності у дипломатичній і військовій сферах. Укладені ним союзи зміцнили польську державу.

Найбільшу соціальну групу в країні становили вільні селяни, вони самі обробляли свою землю. Існували й «служиві села», які вирощували лише конкретні продукти. Через країну в той час пролягало багато комерційний доріг. Перевозили бурштин, сіль, хутра, сукно, ремісничі вироби. Мешко I (перший) помер у 992 (дев'ятсот дев'яносто другому) році. Він був першим правителем з династії П'ястів. Син Мешка і Добрави, Болеслав Хробрый, став першим польським королем.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Походить із племені полян		
У 968 році прийняв хрещення		
Його дружиною була Добрава, чеська принцеса		
За часів Мешка на польських землях існували «служиві села»		

Вправа 2. Будь ласка, заповніть пропуски в реченнях.

Мешко I (перший) походив із племені Через чеське посередництво він вирішив прийняти і одружився Герцогинею Богемії Добровою. Країна поляків стала країною У той час в країні активно розвивалося будівництво. Мешко I (перший) заснував у Познані, а через кілька років пізніше в Гнезні.

Найбільшого було досягнуто в битві при Цединії. Усе життя Мешка I (першого) свідчить про його дипломатичний і військовий хист. Союзи, які він укладав, Польську державу. Мешко I (перший) був першим правителем з династії

В. Болеслав Хоробрий народився близько 967 (дев'ятсот шістдесят сьомого) року. Він був сином Мешка I (першого) та чеської княгині Добрави. Походив з династії П'ястів. Залишився дитиною при німецькому дворі і там навчився німецької мови. У 984 (дев'ятсот вісімдесят четвертому) році одружився із дочкою маркграфа Мейсенського, потім одружувався ще тричі. Після смерті батька розпочав своє правління. По-перше, він вигнав з країни своїх зведених братів і сестер, свою четверту дружину Оду, і осліпив лідерів опозиції.

У 997 (дев'ятсот дев'яносто сьомому) році Болеслав Хоробрий організував місіонерську експедицію єпископа Войцеха, щоб християнізувати Пруссію. Таким чином Болеслав шукав ласки папа римського. Однак під час місії Войцех загинув мученицькою смертю. Болеслав Хоробрий викупив його тіло з пруських рук, заплативши золотом. Золото віддав стільки, скільки важило тіло померлого Войцеха, а потім поклав тіло мученика в гробницю Гнезненського собору як реліквію. У 999 (дев'ятсот дев'яносто дев'ятому) році, Папа Сильвестр канонізував єпископа Войцеха. Того ж року Болеслав Хоробрий отримав згоду Папи на створення архієпископства в Гнезні. З 1000 (тисячного) року вважав себе вже за короля.

Оттон III (третій) прибув тоді до Гнезно з паломництвом до могила Святого Адальберта. Болеслав засліпив імператора багатством і пишністю країни. Це був так званий Гнезненський з'їзд, на якому було прийнято рішення зробити Польську Церкву незалежною від Німеччини і створити можливість коронації без іноземних церковних ієрархів. Хоробрий був звільнений від сплати данини, тобто данини імператору.

Наприкінці з'їзду два правителі обмінялися подарунками. Оттон III (третій) отримав руку Святого Адальберта, а Хробрий копію списа Святого Маврикія і цвях із Хреста Господнього. Гнезненський конгрес підвищив значення Польщі в Європі. Проте два роки пізніше помер імператор Оттон III (третій), і відносини між країнами значно загострилася, що призвело до війни, яка тривала до 1018 (1000 р. до н. е.).

За укладеним миром німецький імператор обіцяв допомогти в поході на Київську Русь. Хробрий просив Ярослава Мудрого руку дочки, але він відмовився, що дало йому привід вирушити в експедицію. В додаток Хоробрий хотів, щоб на київському престолі сів його зять, син Володимира Великий Светополк, якого вигнав Ярослав Мудрий.

Болеслав Хоробрий на Русі був недовго, але на зворотному шляху йому вдалося приєднати до Польщі Гроди Червенські та Перемишль. У 1025 (тисяча двадцять п'ятому) році Болеслав був коронований в Гнезні, тодішній столиці Польщі. Через кілька місяців після коронації він помер і похований у Познаньському соборі. На його надгробку є напис: «В цій могилі покоїться вождь – благородний голуб».

Королем його прозвали за те, що він був сміливим, хоробрим і розумним. За часів Болеслава Хороброго було створено багато міст, укріплень, соборів, зміцнилася державна влада і зміцнилася династія П'ястів.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні)

	Так	Ні
Болеслав Хробрий – син Мешка I та Добрави, перший польський король		
Він купив тіло єпископа Войцеха в Пруссії, заплативши бурштином		
У 1000 році він організував конгрес у Гнезно		
Він повернув Grody Czerwieńskie		

Він помер у 1035 році через кілька місяців після своєї коронації		
--	--	--

Вправа 2. Підкресліть правильний варіант.

Болеслав Хробрий був сином Мешка I (першого) та угорсько/чеської княгині Добрави. Походив з династії П'ястів/Ягеллонів. Дитиною був на німецькому/чеському суді. У 997 (дев'ятсот дев'яносто сьомому) році Болеслав Хоробрий організував місіонерську експедицію єпископа Войцеха/Йордана. після його мученицької смерть/полону Болеслав Хробрий викупив його тіло в Пруссії, оплативши сріблом/золотом. Тіло мученика він поклав у гробницю собору Познані/Гнезно як реліквію. З 1000 (тисячного) року Хоробрий уже вважав себе королем/князем. У той час Оттон III прибув до Познані/Гнезно з паломництвом. Це був т. зв вихід Гнезно/Познань, де було прийнято рішення про незалежність Польської церква від Німеччини/Ватикану. Болеслава також звільнили від сплати данини, тобто данину імператору/папі. Познанська зустріч у Гнезно підвищило/зменшило значення Польщі в Європі. У 1025 (тис двадцять п'ятому) році відбулася коронація Болеслава Хороброго в Варшаві/Гнезно, тодішня столиця Польщі. Король мав своє прізвисько тому, що він був хоробрий/кульгавий, сміливий і розумний.

С. Władysław Łokietek народився у 1260 р. (одна тисяча двісті шістедсятому) році під час найбільшого розподілу Польщі. Був молодшим сином Казимира I (першого) Куявського князя. Після смерті батька територією керувала його мати для нього та його молодших братів.

Він виріс у невеликому районі Бжесько-Куяви і не мав можливості досліджувати секрети політики, але завдяки своїм талантам і наполегливій праці він досяг великих успіхів. Ось як описав його Ян Длугош у «Кроніці»: «Людина хороброго розуму і героїчної душі, який не слід оцінювати за стрункністю статури, яку він взяв від природи, яка жила в маленькому, але міцному тілі. Від

юності до старості він зберіг життєву силу духу й тіла. Якби судити про нього по зросту, він би навіть не знайшов свого зросту гідного лицаря: але його струнке тіло та невеликий зріст, за які його назвали Ліктем, неначе ліктем, що ледве тримається міри, зміцнилась великою душею, нагородженою героїчними якостями розуму».

У 1279 (одна тисяча двісті сімдесят дев'ятому) Łokietek разом зі своїми молодшими братами і сестрами визнали верховенство свого зведеного брата Лешека Чорного на Краківській і Сандомирській землях. Вони мали спільний герб: наполовину лев, наполовину орел. Після смерті Лешека Чорного владу в Ленчицьких та Сандомирських землях отримав Локетек Серадзький. Він боровся за престол в Великопольщі і Кракові. Проте значна частина магнатів не визнавала сюзеренітет чеського короля Вацлава II (другого) і Локетка. Йому на кілька років довелося сховатися в Угорщині, де він шукав підтримки Риму.

Нарешті у вісімдесятих роках тринадцятого століття Łokietek одружився на доньці Болеслава Благочестивого Ядвізі. Отримавши допомогу від угорського короля разом із своїм військом, повернув собі Сандомирську, Серадзку та Ленчицьку землі, а також Краків. Він приєднав Велику Польщу до польських земель. Вклад в Святий Престол приніс результати, і Локетек отримав дозвіл на коронацію.

Коронація відбулася в Кракові у 1320 (тисяча триста двадцятому) році.

Ця дата вважається кінцем поділу польських територій на округи. В тому числі того ж року відбулося весілля доньки Ельжбети Локетек з угорським королем, що поклало початок союзу з Угорщиною. Локетек також мав добрі стосунки з Литвою, перебуваючи в конфлікті з Тевтонським орденом, Богемією і Бранденбургом. Крім того, він міг розраховувати на підтримку папи. Владислав Локетек наполегливо боровся за об'єднання Польщі; завдяки йому настав кінець роздробленості Польської держави.

Часи тоді були неспокійні і Łokietek зі своїм військом, яке було слабке, у війні з Тевтонським орденом у 1329-1332 роках (тисяча триста двадцять дев'ятому – тисяча триста тридцять другому) роках

не могли їм ефективно протистояти. Тому він не зміг приєднати Куявію, яка разом із Добжинською землею була в руках Ордену.

Владислав Локетек помер у Кракові 1333 (тисяча триста тридцять третьому) році. Він створив міцні підвалини Королівства Польського, започаткував канцелярії та управління, а також державну скарбницю. Його син Казимир III (третій) Великий, наступний король, розширив його володіння.

Вправа 1. Позначте плюсом (+) землі, які завоював або відновив Łokietek, і мінус (-) ті, які він втратив або зазнав невдачі:

1. Герцогство Серадзке
2. Краків
3. Ленчицька земля
4. Куявський
5. Сандомирська земля
6. Добжинська земля

Вправа 2. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Він мав надзвичайно значну статуру		
Його зведеним братом був Лешек Чорний		
У Гнезні відбулася коронація Владислава Локетка		
Він залишався в добрих стосунках з Литвою		
Локетка змінив його брат		
Помер у Кракові 1335		

Владислав II Ягайло народився близько 1352 (тисяча триста) п'ятдесят другого) року. Був одним із дванадцяти синів литовського князя Ольгерда і тверської принцеси Юліанни. Після смерті батька Ягайло призначений великим князем литовським. Литовська держава вела постійно війни з Тевтонським орденом, Польщею та Руськими князівствами.

Владислав також був змушений воювати проти своїх братів і дядька, які організовували проти нього бої з тевтонськими лицарями.

Завдяки шлюбу з Ядвігою Андегавенською – польською королевою, знайшов союзника проти Тевтонського ордену.

У 1386 (тисяча триста вісімдесят шостому) році Ягайло прийняв хрещення, одружився з Ядвігою Андегавенською та погодився на християнізацію Литви.

Він був коронований польським королем, поклавши початок династії Ягеллонів. Цей шлюб створив полякам сприятливі умови для торгівлі між Сходом і Литвою.

У 1387 (одна тисяча триста вісімдесят сьомому) році Ягайло повернув Польщі Русь Галицьку. Він відбивав тевтонські навали, розширював власний вплив, але в одному йому довелося поступитися своєму двоюрідному брату Вітольд I – він обіцяв йому титул намісника Литовської держави. Однак Вітольд все ж прагнув розірвати польсько-литовську унію, укладену в Креві, і з цією метою уклав мир з тевтонськими лицарями в 1398 (одна тисяча триста дев'яносто восьмому) році на острові Салін. Він віддав Жемайтію тевтонським лицарям, а сам попрямував на Схід, де зазнав поразки. Виникла дуже складна польсько-литовська ситуація: Ядвіга померла, Кревська унія розпалася, тож Владислав почав провадити власну політику.

У 1400 (одна тисяча чотирьохсотому) році він відновив університет у Кракові, пізніше названий Ягеллонським університетом. Це був перший університет у Польщі, який навчав молодь Європи на трьох факультетах: вільних мистецтв, медицини та права.

У 1409-1411 (тисяча чотириста дев'ятому – тисяча чотириста) одинадцятому) роках, вів війну проти тевтонських лицарів, і це була вирішальна переможна битва під Грюнвальдом 15 (п'ятнадцятого) липня 1410 (тисяча чотириста десятого) року де загинув Ульріх фон Юнгінген, але столиця Ордену Мальборк не була захоплена. Гданське Помор'я також не було повернуто, та незважаючи на це, Польща виграла війну проти Ордену. Наступного року Жемайтія повернулася до Литви, і лише тоді почалася її християнізація.

Незважаючи на підписання мирного договору, польсько-тевтонська суперечка ще тривала, а в 1422 (одна тисяча чотириста двадцять другому) році вибухнула знову війна, яка закінчилася миром домовленістю, що Німеччина не підтримуватиме ордену, а поляки гуситів.

Владислав II (другий) Ягайло помер у Грудку в 1434 році (одна тисяча чотириста тридцять четвертому) на шляху до Русі. Літописи кажуть, що він застудився вночі слухаючи спів солов'їв, і відтоді він почав занепадати здоров'ям. Його тіло поховали на Вавелі, а серце у францисканському костелі у надгробку Ягеллонському.

Заслугою Ягайла було зміцнення польсько-литовської держави, яка стала найбільшою територіальною державою в Європі. Його монети відомі як півгроші, які карбувалися для потреб воєн і купівлі земель у Тевтонського ордену. Наступним королем Польщі став його син Владислав III (третій) Варнен.

Вправа 1. Будь ласка, дайте відповіді на запитання:

- якими були відносини між Польщею та Литвою на зламі 14 (XIV) і п'ятнадцятого століття?
- коли і з якою метою була проведена християнізація Литви?
- який вплив на політичну ситуацію мало весілля Ягайла з Ядвігою?
- якими були результати війни з тевтонськими лицарями?
- який внесок Ягайла в науку?
- на яких факультетах у п'ятнадцятому столітті здійснювалося навчання в Краківській академії?

Вправа 2. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Він був одним із п'ятнадцяти синів литовського князя Ольгерда		
У 1387 році повернув Галицьку Русь для Польщі		
У 1400 році він відновив університет, пізніше названий Ягеллонським		

15 липня 1410 переміг у Грюнвальдській битві		
Ягайло помер у Грудку в 1634 році році		
Ягайло захопив Мальборк		
Він уклав мир з тевтонськими лицарями в 1398 році році		

Королева Ядвіга народилася наприкінці 1373 р. (тис. триста сімдесят третього) або на початку 1374 (одна тисяча триста сімдесят четвертого). Вона була дочкою Людовіка Анжуйського, короля Польщі та Угорщини. Виросла при дворах Буди та Відня. Польську корону вона отримала десятирічною дівчинкою. У своїй хроніці Ян Длугош сказав про неї: «Усе, що вона сказала, або зробила позначено гідністю старості».

У 1386 (одна тисяча триста вісімдесят шостому) році вона вийшла заміж на Вавелі за Владислава Ягайло, литовського князя, та розпочала християнізацію Литви.

У 1387 (тисяча триста вісімдесят сьомому) році вона вирушила на Галицьку Русь, щоб повернути її території Польщі. Експедиція закінчилася успіхом. Вона також підтвердила привілеї для Львова. Ядвіга власноруч вишивала ризи, облаштовувала храми, відбирала їх місіонерів, а в Празі фундувала гуртожиток для студентів з Литви, які мали готуватися до християнізації своєї країни. Разом із Ягайлом вона отримала згоду папи заснувати в Краківській Академії богословський факультет. У заповіті вона заповідала цінні сукні, коштовності та цінні речі на ремонт цього університету.

Ядвіга була красивою, освіченою жінкою, знала латинську та німецьку мови, цікавилася музикою, піклувалася про бідних, каторжників і знедолених. Вела велику благодійну діяльність. Вона фінансувала та обладнала декілька лікарень, опікувалася монастирями. Частково вона сама вишивала дуже дорогі літургійні ризи, обґрунтування, які передавала краківським єпископам. Халат, вишитий нею, зберігається донині. Його єпископи носять лише у найкращі церковні торжества. на її замовлення польською мовою було перекладено Псалми.

Під час свого правління вела мирні переговори с Тевтонським орденом, а також добилася об'єднання Польщі, Литви та Русі. Вона була сповнена духовності, її життя можна назвати містичним. Особисті її речі були прикрашені двома переплетеними «М», ініціали двох імен, Марії та Марти, біблійних персонажів, які були для неї моделлю споглядального та активного життя.

Вона померла через кілька днів після народження доньки Єлизавети Боніфаций у 1399 році (одна тисяча триста дев'яносто дев'ятого). Похована на Вавелі. Після смерті Ядвіги навколо неї почався культ, їй почали поклонятися. Були докладені зусилля для канонізації, але ці зусилля потребували великої суми гроші, які були виділені на тринадцятилітню війну з тевтонськими лицарями. Тільки в 1979 (одна тисяча дев'ятсот сімдесят дев'ятому) році Ядвіга була беатифікована Іваном Павлом II (другим), а у 1997 (одна тисяча дев'ятсот дев'яносто сьомомку році Святий Іван Павло II (другий) канонізував її під час Святої Меси.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Вона була донькою Людовіка Анжуйського		
Польську корону отримала в двадцять років		
Вийшовши заміж за Владислава Ягелло, вона розпочала християнізацію Угорщини		
Після смерті похована на Вавелі		
У 1997 році стала канонізованою		

Вправа 2. Будь ласка, дайте відповідь на запитання:

- у скільки років Ядвіга стала королевою?
- який вплив це мало на розвиток культури і науки?
- як вона виглядала? Що це означало?
- що означає слово «канонізований»?

Тадеуш Костюшко народився в 1746 році (тисяча сімсот сорок шостому) на території сучасної Білорусі. Все своє життя брав був

військовим і боровся за незалежність. У 1765 році (одна тисяча сімсот шістдесят п'ятому) вступив до кадетського корпусу Лицарської школи і закінчив у званні капітана.

У 1769 (тисяча сімсот шістдесят дев'ятому) році виїхав до Франції і п'ять років там навчався у військовій академії. Він повернувся в країну після першого поділу Польщі. Костюшко не проходив військову службу після першого поділу Польщі, тому він вирішив виїхати до Сполучених Штатів. Сполучені Штати успішно брали участь в американо-англійській війні. Його заслуги оцінив сам президент Єжи Вашингтон, який довірив йому будівництво фортеці Вест-Пойнт.

1783 (тисяча сімсот вісімдесят третьому) був призначений бригадним генералом армії США. Наступного ж року повернувся до Польщі. Від короля Станіслава Августа Понятовського він отримав пост генерала і під час російської інтервенції 1792 (одна тисяча сімсот дев'яносто другому) році відзначився хоробрістю, але війна була програна і відбувся другий поділ Польщі. Країна залишилася розділеною між Росією і Пруссією.

Тадеуш Костюшко, як і більшість противників Тарговицької конфедерації, поїхав до Дрездена, щоб залишитися там розробляти концепцію творення. Ситуація в країні не була стабільною, її армія зменшилася. Костюшко в цих обставинах прибув до Кракова і там, на базарній площі, склав присягу, що породило повстання Костюшка: «Я, Тадеуш Костюшко, присягаю перед обличчям Божим та всьому польському народу, який довірив мені владау не вживати приватного гноблення, а лише служити для захисту цілісності кордонів, щоб повернути їх. Буду використовувати самоврядування нації та зміцнення загальної свободи».

На вул. Святої Анни в Кракові, натовп радісно вигукував Вождь, люди пришпилювали триколірні стрічки – символ свободи. На початку 1794 (одна тисяча сімсот дев'яносто четвертого) року відбулося повстання, яке охопило більшість тогочасних повітів польської держави. Початок успіхів Костюшка в битві під Рацлавицями та у Варшаві, але потім він програв під Мацейовицями і

потрапив у фортецю Петербург. Повстання Костюшка провалилося, але перемога при Рацлавиці мала великий вплив на захист ідеї Конституції 3 травня та незалежності, а також мобілізації до боротьби польського та литовського населення.

1795 (одна тисяча сімсот дев'яносто п'ятий) рік – час третього поділу Польщі. Країна була поділена між Росією, Пруссією та Австрією. У 1796 (одна тисяча сімсот дев'яносто шостому) цар Павло I (перший) Романов звільнив Тадеуша Костюшка під час присяги вірності, а також звільнив 20 000 (двадцять тисяч) поляків.

Через два роки Костюшко поїхав до Парижа і взяв участь у створенні польських легіонів. З 1808 (тисяча вісімсот восьмого) року жив у Швейцарії і там помер 1817 (одна тисяча вісімсот сімнадцятому) році. Через рік тіло Костюшка привезли до Польщі і похоронили на Вавелі, а серце знаходиться в урні Королівського замку у Варшаві.

У всьому світі Костюшко вважається героєм, його ім'ям названо багато вулиць і площ. В Австралії найвища вершина гори називається Костюшко. У Сполучених Штатах його прославили як національного героя. Поляки в 1820–1823 рр. (тисяча вісімсот двадцятому – тисяча вісімсот двадцять третньому) насипали йому курган у Кракові, який назвали Курганом Костюшко.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Народився в 1756 році		
Він хоробро боровся за свободу в армії Сполучених Штатів		
Він керував переможною битвою під Рацлавицями		
Перебував у полоні в Московській фортеці		
Його серце знаходиться в Королівському замку у Варшаві		

Вправа 2. Будь ласка, заповніть пропуски в реченнях.

Все своє життя Тадеуш Костюшко провів у війську та воював за Відбувся Другий поділ Польщі і країна була поділена між Росією і Тадеуш Костюшко, як і більшість противників Конфедерації, поїхав до Дрездена для розробки концепції Костюшко приїхав до Кракова і там, на ринковій площі, заклав, яка породила Костюшко. Перемога під Рацлавицями мала великий вплив на захист ідеї Конституції Третього травня і, а також мобілізації польського населення і до боротьби. 1795 рік – час третього польського. Країна була поділена між, Пруссією та Австрією. Костюшко поїхав до Парижа і там брав участь у створенні польського. Його серце знаходиться в урні в замку у Варшаві.

Тадеуш Мазовецький народився в 1927 році. Польський політик, депутат Сейму впродовж кількох термінів, холостяк. У 1948-1955 (одна тисяча дев'ятсот сорок восьмому – одна тисяча дев'ятсот п'ятдесят п'ятому) роках був редактором багатьох газет.

Після подій грудня 70 (сімдесятого) так звана бійня на узбережжі, наполягав на призначенні парламентського комітету. На початку 1976 (одна тисяча дев'ятсот сімдесят шостого). підписав лист спільноти «Знак» проти змін до Конституції ПНР.

1980 (тисяча дев'ятсот вісімдесятого) був в числі інтелігенції підтримуючи страйк на Гданській верфі. На запрошення Леха Валенси він очолював експертів і вів переговори з владою ПНР. Після закінчення страйку був ув'язнений.

Після введення воєнного стану його звільнили одним з останніх – лише наприкінці грудня 1982 року року. Своє ув'язнення описав у спогадах «Інтернування». За кордоном читав багато лекцій, проводив переговори із західними політиками.

У складі Громадянського комітету НСЗЗ «Солідарність» з 1988 року (одна тисяча дев'ятсот вісімдесят восьмого) брав активну участь у переговорах з владою Польської Народної Республіки в

Магдаленці. Він був співавтором угоди, що призвело до частково вільних виборів, проведених 4 червень 1989 (одна тисяча дев'ятсот вісімдесят дев'ятого) року.

У 1989 (тисяча дев'ятсот вісімдесят дев'ятому) році залишився прем'єр-міністром польського уряду. Він прийняв цю посаду від президента Войцеха Ярузельського. Уряду Тадеуша Мазовецького вдалося за короткий час провести багато реформ. Був змінений політичний устрій, герб держави, а назву держави було змінено з Польської Народної Республіки. У своєму парламентському виступі Мазовецький говорив про «товсту лінію», що означало, що нинішня влада не брала за це відповідальності щодо збитків.

У січні 1991 (одна тисяча дев'ятсот дев'яносто першого) він залишив посаду глави уряду і був замінений Яном Крістофером Білецьким. У 1992 (одна тисяча дев'ятсот дев'яносто другому) Мазовецький був представником ООН у Боснії та Герцеговині. Однак він відмовився від цього в 1995 (одна тисяча дев'ятсот дев'яносто п'ятому) в результаті бездіяльності великих держав проти військових злочинів, головним чином убивств в Сребрениці сербськими військами проти мусульман. Оприлюднив звіт з порушенням прав людини та всіма сторонами конфлікту.

3 жовтня 2010 (дві тисячі десятого) – за свою національну і міжнародну політику став радником президента Коморовського. Тадеуш Мазовецький описується як польський джентльмен, інтелектуал, людина великої віри, скромний керівник, найкращий прем'єр-міністр, архітектор Польщі перетворення. Помер у 2013 (дві тисячі тринадцятому) році.

Вправа 1. Будь ласка, оцініть, чи є подані речення правильними (Так) чи ні (Ні).

	Так	Ні
Народився в 1927 році		
Був депутатом сейму		
Мазовецький був атеїстом		
Він був радником президента Кваснєвського		

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ПОЛІТИЧНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛЬЩІ: (XXVIII СТ.). ПОЛЬЩА В ПЕРІОД ПОДІЛУ ТА ПОНЕВОЛЕННЯ (XIX- ПОЧ. XX СТ.).

Польща як країна виникла в першій половині 1-шого тисячоліття внаслідок консолідації західнослов'янських племен і племінних союзів межиріччя Вісли й Одри, яких нараховувалось на польських землях понад 50. Об'єднання здійснило племінне князівство полян з центром у м. Гнезно у другій пол. IX ст. – першій половині X ст., за правління князівської династії П'ястів.

Доісторичний час:

У період неоліту на території Польщі існували археологічні культури: культура лінійно-стрічкової кераміки (бл. 5300-4700 рр. до н.е.); лендельська (бл. 4900-3500 рр. до н. е.); культура лійчастої кераміки (бл.3500-2800 рр. до н. е.); культура шнурової кераміки (бл. 2600–1700 рр. до н. е.); на північному сході – культура гребінцево-борознистої кераміки. До культур бронзової доби належать унетицька, тшинецька та лужицька культури. Територія Польщі разом з західною частиною України є прабатьківщиною слов'ян.

Перші історичні згадки

Римський історик та політичний діяч 1 ст. Тацит уперше називає народ венедів на території сучасної Польщі, який жив на схід від германських племен.

Починаючи з 5 ст. слов'яни заселяють територію Польщі після падіння імперії гунів та після відходу германців. Поширюється празька культура давніх слов'ян. У 6-7 ст. у північно-західних областях Польщі поширилась суковсько-дзедзицька культура предків поляків.

Держава П'ястів (960–1385)

Першим достовірним королем Польського Королівства був Мешко I (960–992) з дому П'ястів. За нього держава, дістала

назву Польща, а її населення (дещо згодом) – збірну назву «поляки». Уперше загальна назва народу трапляється в документах поч. 11 ст., а остаточно утверджується в 13–15 ст., хоча ще протягом тривалого часу зберігався поділ на мовно-діалектні й етнографічні регіони. У джерелах трапляється також назва «ляхи», «лехіти», що походить від східнослов'янської назви польських племен.

Після шлюбу Мешка з чеською принцесою Дубравкою, він у 966 році навертається до християнства. Того ж року в Польщі було запроваджене християнство римського обряду з власним єпископатом у Познані, що мало велике значення для престижу країни, а також внутрішньої інтеграції населення. У період правління Мешка I і його наступника сина Болеслава I Хороброго (967–1025) завершилось територіальне об'єднання польських земель.

На заході Мешко I вів постійну боротьбу з німецькими володарями, які прагнули поширити свої впливи на західнослов'янські племена. Особливо гостра і тривала боротьба точилась із Німецькою імперією за Помор'є. Але згодом Мешко стає «другом імператора» Оттона I (особиста відданість, немає ленних відносин). 985 року Мешко складає присягу Оттону III, однак передає свою країну під покровительство папи. На сході Польща зіткнулася з об'єднаними зусиллями Київської Русі, котра консолідувала східнослов'янські племена.

Об'єктом суперечок були землі русько-польського пограниччя (Червенські міста, Перемишль). На півдні Мешко I 990 приєднав Сілезію, а потім Малопольщу з Краковом, що викликало конфлікт з Чехією. За правління у 992–1025 роках Болеслава I Хороброго Польща зміцнилась і дістала міжнародне визнання, складаються дружні відносини з Німецькою імперією. Його дочка Регінліндас одружується з маркграфом Германом I Мейсенським. Верховенство Польщі над західними слов'янами забезпечується здобуттям Кракова і підкоренням віслянських племен. 1000 року утворюється архієпископство в Гнезно як самостійної церковної польської провінції з єпископатами у Вроцлаві, Кракові й Кольберзі.

Оттон III бере участь як прочанин біля могили єпископа Адальберта Празького в церемонії віднесення до лику святих 1002 року Болеслав відвертається від універсальної ідеї християнської держави і провадить політику в польських інтересах,

спрямовану проти Богемії та Священної Римської імперії. У 1003–1018 роках – конфлікти зі Священною Римською імперією.

План західнослов'янської єдиної держави під польським керівництвом, спрямований проти концепції німецької східної політики. Розгортається боротьба за землю лютичів, Лужицю, за Мейсенську марку і Богемію. 1013 року Болеслав визнає ленне верховенство німецького короля. 1018 року укладено Бауценський мир (Лужиця і землі мільценів Болеслав дістає як імперський лен). Князь прагнув розширити володіння на південь у Чехію і на схід – на Русь, де активно допомагав своєму зятеві Святополку Володимировичу утвердитись на київському престолі (походи 1013 і 1018). У 1025 Болеслав був коронований, а держава дістала назву

Польське Королівство.

На підставі княжого права, володар обкладав населення натуральними данинами і повинностями, сприяв розвитку промислів, ремесла, зміцнював гроди – укріплені центри ремесла і торгівлі. Поступово сформувався стан земельних власників і лицарів – шляхта. Вона не була однорідною, її очолювали можновладці, наближені до короля, нижчий щабель займали дрібні лицарі – влодики. Можновладці рано виявили прагнення замкнутості своїх рядів з допомогою створення геральдичних родів. Селянство – кмети – було залежним тільки від короля. Розпочався процес зосередження земель у руках можновладців і костелу. Адміністративно держава поділялась на провінції, останні – на міські округи на чолі з каштелянами. Король здійснював контроль за адміністрацією, подорожуючи країною. Столицею було Гнєзно, потім Познань, а з серед. 11 ст. – Краків.

Після Болеслава I розпочалась боротьба за королівський престол між спадкоємцями, яка збіглася зі зміцненням можновладців і феодального лицарства. Терен держави перетворився в арену численних міжусобних війн, в яких претенденти не рідко вдавались по допомогу до сусідніх держав. У міжусобну боротьбу польських князів часто втручались споріднені з ними руські князі, особливо їхньої галицької гілки. Галицько-волинський князь Роман Мстиславич (син польської княжни Агнешки) допоміг Казиміру II Справедливому утвердитись у 1191 в Кракові, разом з ним ходив у

походи на ятвягів; згодом сприяв своєму союзнику Лешку Білому посісти краківський престол.

1025–1034 роки – правління Мешка II, 1018 року одружений з онукою Оттона II, що 1033 року змушений у зв'язку зі своєю опозиційністю до німецького імператора Конрада II відмовитися від королівської корони і визнати ленну залежність німецького короля. Втрата Померанії, Лужиці і чималих територій між Віслою та Бугом.

1037–1058 роки – правління Казимира I. Язичницькі повстання і напади богемців, котрі переправляють до Праги мощі святого Адальберта й анексують 1038 року Сілезію. Після вигнання, Казимір з німецькою допомогою повертається до своєї країни. З Кракова, нової столиці, провадиться відновлення церкви (німецьке духовництво) і держави (переміщення влади з Великої до Малої Польщі).

Повернення Сілезії 1054 року за допомогою німецького імператора Генріха III. Під впливом німецького права оформляються імунітет для церкви, згодом також і для знаті, тобто для колишніх князівських чиновників і почту. Аристократію становлять магнати й шляхта.

1058–1079 роки – правління Болеслава II, що у боротьбі між імператорською і папською владою підтримав папу Григорія VII. Болеславу довелося боротися проти коаліції з німецького короля Генріха IV, Богемії та Русі. 1076 року Болеслав коронується на короля, однак невдовзі духовна та світська знать позбавляє його трону.

1079–1102 роки – правління Владислава Германа.

1102–1106 роки – правління Збігнева.

1106–1138 роки – правління Болеслава III. Нове розширення кордонів держави шляхом підкорення 1121 року Померанії і земель між Одером та Ельбою (місія єпископа Оттона Бамберзького 1124–1125 і 1128 років). 1135 року визнання ленного верховенства німецького короля й отримання в лен Західної Померанії. Зі смертю Болеслава відбувається у 1138 році запровадження сеньйорату. Найстарший з династії П'ястів як верховний правитель має одержати Малу Польщу з коронаційною столицею Краковом, інші члени, герцоги, – Сілезію, Мазовію, Куявію, Велику Польщу, Східну Малу Польщу із Сандомиром. Сподіваного посилення єдності не відбувається. Ідея польської єдності далі живе у церковній організації і традиціях великих знатних родів.

1146 року – Владислава, старшого сина Болеслава III, з допомогою знаті виганяють брати. Він тікає до свояка німецького короля Конрада III. У 1180 році відбуваються збори польських герцогів і єпископів у Ленчиці, що скасовують сеньйорат і фіксують привілеї духовенства. Єдності Польщі не досягнуто, князівства П'ястів існують одне з одним. Однак володіння Краковом залишається передумовою відтворення єдності польської держави.

Період феодальної роздробленості зміцнив феодальну власність на землю, яка сформувалась з доміняльної (державної), а не приватної власності, як на заході Європи. З 12 ст. зростало осадництво в селах і містах вільних переселенців із Західної Європи, які принесли нові форми організації села і міста, що отримали назву «німецького права». Для села було властиве встановлення стабільних грошових повинностей – чиншів, для міста – надання міського права, яке відокремлювало його з системи земельної власності. Феодальна роздробленість привела до утворення численних князівств, тільки Великопольща і Малопольща зберігали відносну єдність. Міжусобиці полегшували експансію на польські землі німецьких держав.

У 13 ст. Бранденбург опанував Західне Помор'є, Любуську землю і просувався на схід. З півночі сильний тиск чинили балтійські племена прусів і ятвягів. Для їх стримування та християнізації князь Конрад Мазовецький у 1226 запросив на свої землі (Хельмінську землю) Тевтонський орден.

Останній утворив тут свою державу, уклавши союз з орденом мечоносців (1237), і розпочав експансію на землі слов'ян і балтів, користуючись підтримкою імперії і папства. Чехія за династії Люксембургів захопила розрізнені князівства Сілезії (поч. 14 ст.). Протягом 1241 (попри свою перемогу в битві біля Легниці монголи відступають), 1259 і 1287 здійснили кілька походів монголо-татари, яким однак не вдалось опанувати польські землі.

Зовнішні небезпеки змушували польських князів шукати шляхів до консолідації сил. 1295 року Пшемисл II, герцог Великої Польщі, намагається відновити єдність за допомогою своєї коронації на короля в Гнезно. Однак 1296 року Пшемисла вбивають. 1300–1305 – правління Вацлава II, що стає королем за допомогою церкви і німецьких бюргерів.

Наприкінці 13 – поч. 14 ст. куявськомку князю Владиславу I Локетку (1260–1333) вдалося, після вимирання Пшемислідів

у 1306 році та перемоги над удільними князями, об'єднати значну частину польських князівств під своєю владою і 1320 року коронуватися в Кракові. Відбулося відновлення єдності польської держави, однак без Сілезького герцогства, котре відходить до Богемії. Політику дальшого об'єднання польських земель продовжив Казимир III Великий (1333–1370).

Він багато зробив для зміцнення центральної влади, поділив країну на воєводства і каштелянства, провів грошову реформу. Казимир III проводив активну зовнішню політику, намагався стримувати експансію німців і хрестоносців. Скориставшись з послаблення Галицько-Волинської держави, в 1340 захопив її землі. Казимир III був останнім представником династії П'ястів.

Його спадкоємцем став Людовик Угорський з Анжуйської династії (1370–1384), який одночасно був угорським королем. Прагнучи зміцнитись у польських землях, широко роздавав привілеї містам і шляхті (у 1374 Кошицький привілей звільнив шляхту від податків окрім символічних «двох грошей»). Династія Ягеллонів 1385–1572

Після смерті Людовика Польща і Литва уклали Кревську унію 1385, а литовський князь Ягайло одружився з дочкою Людовика, прийняв католицизм і під іменем Владислава II Ягайла правив Польщею і Великим Литовським князівством (1386–1434). Ягайло поклав початок династії Ягеллонів. Під його проводом у липні 1410 польсько-литовська армія при підтримці військ з Русі і Чехії завдала нищівної поразки військам ордену хрестоносців, які виступали в союзі із загонами 12 країн католицької Європи (див. Грюнвальдська битва 1410).

Ця поразка і наступна Тринадцятирічна війна 1454–1467, що завершилась Торунським миром 1467, остаточно зламали позиції ордену, дозволили приєднати до Польщі Східне Помор'я, Хелмінську землю, західну частину Пруссії і вийти до Балтійського моря, Владислав II і його наступники Владислав III Варненчик (1434–1444), Казимир IV Ягеллончик (1447–1492), Ян I Ольбрахт (1492–1501) продовжували боротьбу з німцями на заході, але водночас все більше уваги звертали на схід. У 1434 Ягайло скасував будь-які автономні права руських земель (Галичина і Волинь), поширив на них польське право, суд і адміністрацію.

У 15 ст. поляки брали участь у відсічі турецьким завойовникам, польські королі займали трони Чехії та Угорщини, Прагнучи здобути

опору серед шляхти, королі продовжували надавати їй нові привілеї. У 1454 Казимир IV видав Нешавський привілей, який фактично ставив королів у залежність від шляхти.

У 15 ст. у Польщі склалась станово-представницька монархія, головними рисами якої були загальні і земельні сейми (з'їзди) шляхти, як станові представницькі органи. Пйорткувський привілей Яна Ольбрахта (1496) надав завершального вигляду польській монархії, її підставою був сейм, що складався з сенату (магнати і королівська адміністрація) і палати послів (посланці шляхетських сеймиків у воєводствах). У 1505 році король Олександр Казимирович запровадив звід законів – Радомську конституцію (*Nihil Novi*), яка обмежувала королівську владу на користь магнатів і забороняла королю запроваджувати будь-які зміни у державі без згоди сейму.

У 1543 році дозволено вживати польську мову поряд з латинською. Сейм 1552 року визначив, що польська мова є необхіднішою за латинську.

У 16 ст. Польща досягла найбільшої могутності й авторитету, У склад держави увійшла решта земель хрестоносців, а Люблінська унія 1569 безпосередньо включила землі Великого Литовського князівства з обширними теренами України і Білорусі до складу королівства. Польща стала великою багатонаціональною державою, в якій неполяки склали близько половини населення. Загальноєвропейські економічні зрушення, пов'язані із розвитком товарно-грошових відносин, викликали тут складання фільварково-панщинної системи господарства, заснованої на великому земельному володінні і панщинній селянській праці.

Ця система зміцнила економічні і політичні позиції шляхти, посилила позаекономічну залежність та політичне безправ'я селянства. Політичний розвиток країни визначався зростанням боротьби короля, магнатів, і шляхетських угруповань за владу. Поступово помітними ставали переваги магнатів, у тому числі полонізованих українських, які зосереджували в своїх руках величезні земельні володіння, і одночасне послаблення королівської влади.

Зі смертю Сигізмунда II Августа (1548–1572) ягеллонська династія припинилася. Цим скористалась шляхта, обравши на престол Генріха Валуа (1573–1574) – представника французької королівської династії (майбутнього короля Генріха III), який на її

вимоги затвердив «Генріхові артикули», що підтвердили усі привілеї і права шляхти, навіть дозволивши їй виступати із зброєю проти короля.

Річ Посполита

Устрій, що склався у 16 ст., отримав назву «шляхетської демократії», а сама держава стала називатись **Річ Посполита** (республіка) Польська (1569). Столиця перемістилась у Варшаву.

Станова демократія створювала ґрунт для поширення анархії і свавілля різних шляхетських угруповань, які вели боротьбу за владу. Спроби зміцнити королівську владу, до яких вдалися Сигізмунд I старий (1506–1548) і особливо його дружина Бона, наштовхнулись на збройний опір шляхти – «рокош». Тільки найосвіченіші поляки (Анджей Фрич Моджевський, Петро Скарґа і ін.) бачили небезпеку послаблення королівської влади і розповзання шляхетської анархії, їм вдалось обрати королем семиградського князя Стефана Баторія (1576–1586). Але наступний король зі шведської династії Вазів Сигізмунд III Ваза (1587–1632) виконував волю магнатських угруповань.

В цей час Польща зазнала інтервенції з боку австрійського претендента на польський престол, яка отримала назву «Війна за польську спадщину».

У 16 ст. серед значної частини шляхти і міщан поширилися ідеї реформації. Ці ідеї зродили у Польщі радикальні форми протестантизму у вигляді діяльності громад «польських братів» або аріан, які висували програму соціальної рівності й скасування феодальних відносин. Контрреформація і наступ католицизму, особливо діяльність єзуїтів, поступово повернули провідні ідейні позиції костелу у польському суспільстві і навіть дозволили поширити впливи на схід, де панувало православ'я.

В 1596 у Бресті була схвалена церковна унія, що утворила на українських і білоруських землях греко-католицьку церкву, підпорядковану Римському Престолу (Берестейська унія 1596).

Зовнішня політика Речі Посполитої була цілком звернута на схід, в той час як на заході зростали апетити німецьких родів. Недалекоглядний Сигізмунд III Ваза дозволив утвердитись у Пруссії

родині Гогенцоллернів. На сході Польща зіткнулась із зростаючими впливами Московської держави. Протягом 16 ст. відбулось 6 тривалих війн між суперниками за прибалтійські землі, з яких найбільш виснажливою була Лівонська війна 1558–1583. У боротьбі за Прибалтику Польща зустріла нового противника – Швецію.

На поч. 17 ст. польські війська здобули декілька перемог над шведами, активно втручались у справи Московії під час т. зв. «смутного часу». У 17 ст. внутрішнє і зовнішнє становище Речі Посполитої погіршилось. Королі з династії Вазів – Владислав IV Ваза (1632–1648), Ян II Казимир (1648–1668), а потім і «власні» володарі Михайло Корибут Вишневецький (1669–1673), Ян III Собеський (1674–1696) були змушені підпорядковуватись різним магнатським угрупованням і партіям, які виступаючи під гаслами збереження «золотої вольності» використовували право одноголосності при прийнятті рішень у сеймі («ліберум вето») і право створення конфедерацій (союзів) проти короля. Військові успіхи Яна Собеського у боротьбі з Туреччиною зміцнили авторитет короля, який, однак, виявився недостатнім для посилення королівської влади.

За правління короля саксонської династії Веттинів Августа II Фридерика (1697–1733) внутрішня боротьба досягла апогею.

На внутрішньому розвитку Польщі згубно відбилися зовнішньополітичні події. Тридцятирічна війна 1618–1648 за гегемонію в Європі зміцнила позиції Франції і Швеції. На південному сході Польща змушена була постійно стримувати експансію Османської імперії, на сході тривали сутички з Московським царством за Смоленщину, на півночі довелось поступитись Інфляндією на користь шведів.

У 1648 вибухла національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького 1648–1657, яка різко послабила військові можливості Польщі. Після Переяславської угоди 1654 Богдана Хмельницького з московським царем розпочались війни Речі Посполитої з об'єднаними силами Гетьманщини і Московії. У 1655 польські землі були окуповані шведами, а Ян Казимир втік у Сілезію. Боротьбу з окупантами очолив гетьман Стефан Чарнецький, якому вдалося витіснити шведів у Помор'є. Скориставшись з послаблення Польщі, бранденбурзький правитель Фрідріх Вільгельм оголосив про відокремлення Пруссії від Речі Посполитої. Польсько-шведська війна завершилась миром в Оліві (1660). Московсько-польська війна завершилась Андрусівським

перемир'ям 1667, за яким українські землі були поділені між Польщею і Московською державою.

Польсько-московське зближення, спрямоване проти Туреччини, знайшло вияв у підписанні «Вічного миру» 1686 – Гримултовських трактатів.

У 1672 розпочався тридцятирічний період війн з Туреччиною. Видатну роль в них зіграв король і полководець Ян III Собеський, котрий здобув чимало перемог над турецькими військами, з яких найславнішою була битва під Віднем в 1683. Новий польський король Август II Фрідерік втягнув країну у Північну війну 1700–1721 проти Швеції. Шведські війська опанувавши значну частину польських земель, сприяли обранню на трон молодого магната Станіслава Лещинського. Тільки розгром шведської армії у Полтавській битві 1709 змусив їх залишити польські землі. Натомість значно зросли могутність і впливи Московії, Пруссії, а на півдні – монархії Габсбургів.

З середини 18 ст. у польські землі активно проникали ідеї Просвітництва, які породжували тенденції до суспільних реформ. За часів Августа III Фрідерік (1733–1763) знову посилилась боротьба магнатських угруповань. Табір Чарториських прагнув перетворити Польщу у сильну аристократичну державу, розраховуючи на підтримку Російської імперії. Йому протистояв табір Потоцьких, котрий намагався зберегти магнатську олігархію, орієнтуючись на Прусію.

Після смерті Августа III за сприяння російської імператриці Катерини II польським королем було обрано прихильника реформ Станіслава Августа Понятовського (1764–1795). Він почав здійснювати реформи в адміністрації, фінансах, освіті. Ці заходи короля викликали незадоволення магнатів, котрі під керівництвом Карола Станіслава Радзивілла і за підтримкою Росії утворили антикоролівську конфедерацію у Радомі (1767). Відкрите втручання Росії у польські справи, підтримка православних «дисидентів» викликали утворення в м. Бар (на Поділлі) нової шляхетської конфедерації, що спиралась на підтримку Австрії і Франції (див. Барська конфедерація, 1768). Терен Речі Посполитої перетворився в арену гострої боротьби протилежних угруповань, підтримуваних європейськими державами.

У цих умовах пропозиція пруського короля Фрідріха II про поділ польських земель знайшла сприятливий ґрунт, і в 1772 Пруссія,

Австрія і Росія підписали трактат про поділ польських земель, за яким у Польщі були забрані Помор'є, Куяви, частина Великопольщі, Малопольща і Галичина, східна Білорусь. У 1773–1792 королю і прибічникам реформ вдалось здійснити ряд суттєвих змін, що зміцнювали державу. Чотирирічний сейм (1788–1792) за ініціативою групи патріотичних реформаторів, очолюваних Гуго Коллонтаєм, ухвалив 3.5.1791 Конституцію, яка запроваджувала конституційну монархію, особисті свободи і рівні права усім громадянам.

У відповідь на це консервативні шляхетські кола утворили в 1792 Торговицьку конфедерацію і закликали на допомогу російську армію. Втручання сусідів привело до другого поділу Польщі, затвердженого сеймом у м. Гродно 1793. Від Речі Посполитої відійшли вся Великопольща і частина Мазовії, всі українські й білоруські землі.

Відповіддю на другий поділ стало визвольне повстання, яке очолив військовий інженер Тадеуш Костюшко. Патріотична шляхта, міщани і певна частина селянства спочатку домоглись успіхів, але незабаром були розгромлені російською (Олександр Суворов) і пруською арміями. Після придушення повстання у 1795 Росія, Австрія і Пруссія здійснили третій поділ Польщі, після чого вона припинила державне існування. Переважна більшість польських земель опинилась під владою Пруссії, яка здійснювала на цих землях політику колонізації і онімечування. Австрія утворила на захоплених землях Королівство Галичини і Лодомерії, яке складалось з української і польської частин. Під владою Росії опинилися переважно непольські етнічні землі, на яких основну масу землевласників складала польська шляхта і магнати.

Розділена Польща (1795–1918)

Втрата політичної незалежності Польщі спонукала польське суспільство до розгортання національно-визвольної боротьби за відновлення державності, рушійною силою якої стала патріотична шляхта. На польських землях визвольний рух вилився у діяльність конспіративних клубів, культурних товариств, таємних військових організацій. Серед емігрантських кіл у Франції з'явилися осередки, що будували плани досягнення незалежності при допомозі французького уряду. У 1797 генерал Ян Домбровський почав створення польських легіонів під протекторатом Наполеона I Бонапарта. Легіони воювали на боці Наполеона в Італії, на о. Сан-Домінго (Гаїті).

У 1807 після розгрому Пруссії Наполеон проголосив на частині польських земель Варшавське князівство під своїм протекторатом і «дарував» йому Конституцію – «Кодекс Наполеона», яка запровадила рівність усіх громадян, особисту свободу селян, надала право творення державних структур. У 1811 селяни були звільнені від панщини за викуп і отримали право набувати землю у власність.

Поляки воювали на боці Наполеона у війні з Росією (корпус Юзефа Понятовського). 1813 року російська армія окупувала князівство. На Віденському мирному конгресі 1815 польські землі були знову переділені. Варшавське князівство перейшло до Росії під назвою Королівства (Царства) Польського. Офіційне проголошення Королівства Польського (в народі «конгресового») відбулось у червні 1815. Королем став російський цар Олександр I.

Незабаром царський уряд дарував королівству конституцію, яка забезпечувала певну автономію (сейм, уряд, армія, польська мова, демократичні свободи). Конституційний устрій королівства був несумісний з абсолютистськими порядками Росії.

Російська адміністрація почала рішуче обмежувати автономні права. У патріотичному середовищі сформувались таємні організації студентів («Панта коїна», Спілка вільних поляків, Товариство філоматів, Спілка філаретів), польських масонів, утворилось таємне Патріотичне Товариство (1821) на чолі з майором Валерим Лукасінським, котре у тісному контакті з російськими декабристами розпочало підготовку до повстання. Однак обидві організації були розгромлені царизмом.

У 1828 група військових зі школи підхорунжих піхоти у Варшаві під керівництвом Петра Висоцького утворила нову таємну організацію для підготовки повстання. Під впливом революційних подій в Європі в ніч з 29 на 30.11.1830 змовники розпочали повстання у Варшаві і здобули місто. Влада перейшла до національного уряду, контроль над яким залишався в руках аристократичних кіл. Радикально-демократичні сили утворили під керівництвом історика Йоахіма Лелевеля Патріотичний клуб, через який поширювали ідеї глибоких суспільних реформ.

Уряд і призначувані ним диктатори намагались уникнути реформ, зокрема розв'язання селянського питання, спертись на підтримку іноземних держав. Не вдалося поширити повстання на інші землі колишньої Речі Посполитої (зокрема українські, білоруські, литовські) і залучити до повстання місцеву польську

шляхту. У польсько-російській війні, що розпочалась навесні 1831, польська армія зазнала поразки, і повстання було придушене (див. Польське визвольне повстання 1830-31).

У своїй ноті від 3-го липня 1832 року лорд Пальмерстон, на підставі усіх фактів правління Росією Царством Польським після повстання, прийшов до висновку.

Ще 1833 року у Царстві Польському був оголошений воєнний стан, що потім не скасовувався понад 20 років. Управління мало характер військової диктатури, на чолі якої стояв царський намісник. У воєводствах, що 1837 року були перейменовані на губернії, вищу владу мали військові начальники.

Особливої уваги надавали шкільній справі. Університети Варшавський та Віленський були закриті, така ж доля спіткала кременецький лицей. Віленська медично-хірургічна академія була закрита 1842 року. 1839 року департамент освіти перетворений на Варшавську навчальну округу, цілком залежну від російського міністра народної освіти. Молоді було заборонено виїжджати на навчання за кордон. «Товариство друзів науки», засноване у часи пруського панування, було закрите. Було скорочене число гімназій і до них заборонено приймати дітей не дворян. Тиск цензури став жахливим: не лише твори, але й такі імена як Міцкевич, Красинський, Словацький, Мохнацький, Левелєв – суворо заборонено було згадувати. Ще жорстокішим був режим адміністративного свавілля і мстивих репресій по відношенню до «повернених від Польщі губерній» – земель, заселених в основному українцями та білорусами.

Після цього в еміграції опинилась нова хвиля поляків, які продовжували боротьбу за незалежну Польщу. Утворилось два головних табори: консервативний («Готель Лямбер») на чолі з Адамом Чарторийським, який передбачав відбудову польського королівства з допомогою європейських держав, і демократичний (Польське Демократичне Товариство), який вбачав майбутню Польщу демократичною республікою. До другого табору був близький радикальний напрям (Люд Польський), який вимагав відбудови незалежної країни на засадах утопічного соціалізму. Найвпливовіше

Польське демократичне товариство і його військові структури налагодили зв'язки з таємними організаціями в польських землях і готували збройне повстання. Сприятливі умови для повстання склались в другій пол. 40-х рр. 19 ст., коли в Європі назрівали

демократичні революції. Центром повстання повинен був стати Краків, який після 1815 мав статус «вільного міста». Звідти повстання мало поширитись на Королівство Польське, Познанщину, а також Україну, Білорусь і Литву. Змовники були викриті у Познані, Галичині, Кракові. Однак у кін. лютого 1846 повстання вибухнуло у Кракові.

Національний уряд на чолі з диктатором Яном Тисовським проголосили маніфест, котрий обіцяв скасування панщини і демократичні права всім верствам. У боротьбі з повсталими австрійський уряд використав соціальне незадоволення галицьких селян, які почали громити маєтки і загони польської шляхти при мовчазному потуранні влади. Повстання захлинулось. Краків був переданий до складу Австрії. Невдача 1846 спричинила відносну слабкість польського національно-визвольного руху під час Революції 1848–1849 в Австрійській імперії.

У Галичині під впливом революційних подій в Австрійській імперії польські демократичні сили навесні 1848 виступили з вимогами надання краю автономних прав, створили Національну раду і національну гвардію. Але на противагу полякам з окремими національними вимогами в Галичині виступили українські кола, що утворили політичну організацію – Головну Руську Раду. Австрійська влада, вмiло маніпулюючи польсько-українськими суперечностями, восени того ж року розігнала як польський, так і український патріотичні табори. Єдиним здобутком революції було скасування панщини і наділення селян землею.

Польські землі під владою Пруссії увійшли в склад різних провінцій, 3 частини великопольських земель було утворено Велике Познанське князівство, яке тривалий час зберігало певну автономію. Урядові реформи 1823–1826 звільнили селянство від панщини і феодальної залежності, але за рахунок втрати значної частини землі на користь поміщиків-юнкерів (викупні операції).

Промисловість, за винятком Верхньої Сілезії, розвивалась дуже повільно. З 1831 пруські владні кола розпочали курс на поступову інтеграцію Познанщини у Прусію. Навесні 1848 Прусію охопили революційні події. Страх перед інтервенцією з боку Росії змусив німецьких демократів піти на поступки полякам і навіть дозволити їм утворити свою армію у князівстві на чолі з ген. Людовик Мерославським. Виник Центральний Національний Комітет, який прагнув відігравати роль польського уряду. Проте пруські демократи

швидко дійшли згоди з монархією і заборонили діяльність комітету й армії, Спроби піднести повстання закінчилось невдачею – у травні 1848 рештки армії капітулювали.

Польське питання перетворилось у серед. 19 ст. у загальноєвропейське – його розв'язання було тісно пов'язане з усуненням панування в Європі реакційних імперій (Росії, Австрії, Пруссії), які поневолювали численні народи і стримували здійснення демократичних перетворень. Поразка Росії у Кримській війні 1853–1855 викликала гостру внутрішню кризу і посилення демократичного руху в імперії. Ліберальні кола польської шляхти і буржуазії на чолі з маркграфом Олександром Вельопольським, що виступали за реформи і розширення автономії, утворили на початку 60-х рр. 19 ст. т. зв. «партію білих».

Одночасно зростали впливи радикально-демократичного табору («партія червоних»), який прагнув відбудувати незалежність і здійснити реформи шляхом збройного повстання (Ян Домбровський та ін.). Вони мали зв'язки з польською еміграцією і російським і революційними демократами. У 1861 «червоні» утворили Центральний Національний Комітет і розпочали підготовку до повстання, яке вибухнуло у січні 1863 (Польське повстання 1863–1864), Комітет перетворився у Тимчасовий Уряд і проголосив скасування панщини і надання землі у власність селянам. Повстання набуло форм партизанської боротьби. «Білі», що приєднались до повстання, намагались надати йому поміркований характер. Царський уряд у березні 1864 оголосив прогресивні укази про земельну реформу у королівстві. Не виправдались сподівання повсталих на міжнародну підтримку. У квітні 1864 було заарештовано останнього диктатора Ромуальда Траугутта. Царизм вдався до суворих репресій проти учасників повстання.

У другій половині 19 ст. зайшли глибокі зміни яку розвитку польських земель, так і на міжнародній арені. У Галицькому королівстві, де поляки й українці склали приблизно рівні частини населення, провідну роль відігравали поміщики і церква, яким належали понад 95 % земель. Після невдачі польських повстань консервативні поміщицькі кола стали на шлях угоди з габсбурзькою монархією, яка погодилася на певні поступки полякам у Галичині, здійснені в ході перебудови імперії на засадах конституції і державного дуалізму (1867).

Ці поступки викликали загострення відносин між поляками й українцями. Польські консерватори проводили політику австрославізму, дбаючи про подальше розширення автономії. Становище поляків у Пруссії значно погіршилось після утворення об'єднаної Німецької імперії (1871). Канцлер Отто фон Бісмарк під виглядом «боротьби за культуру» посилив курс на онімечення польських земель. Урядом була створена спеціальна колонізаційна комісія, покликана позбавити поляків власності і передати її німецьким посадникам. Німецький націоналізм значно посилювався наприкінці 19 ст., коли була заснована у 1894 Спілка східних теренів (т. зв. «Гаката»).

На польських землях у складі Російської імперії поступово була проведена уніфікація адміністративно-територіальних систем, створені губернаторства, підпорядковані варшавському генерал-губернатору, проводилась політика русифікації. Натомість бурхливими темпами розвивалась промисловість, кредитно-банківські підприємства. На поч. 20 ст. на терені колишнього королівства вироблялась майже чверть промислової продукції імперії.

Після поразки Січневого повстання на зміну романтично-змовницькій ідеології у суспільній свідомості стали переважати угодовські концепції «органічної праці» для збереження і розвитку національного потенціалу. В умовах посиленої денаціоналізації об'єднавчу і культурно-просвітницьку роль відігравав католицький костел. У 70-80-х рр. 19 ст. в польських землях поширилась соціалістична ідеологія, з'явилися соціалістичні організації. З самого початку у соціалістичному русі склалися дві течії: національно-соціалістична, яка зв'язувала робітничий рух з традиціями боротьби за незалежність (Б. Лімановський і «Люд Польський»), і соціально-революційна, що ставила на перший план соціальну місію пролетаріату, підпорядковуючи національне питання здійсненню соціальної революції (Л. Варинський і «Пролетаріат»).

Соціалістичні організації першої орієнтації заснували 1892 у Парижі Польську Соціалістичну Партію (ППС). Друга течія роком пізніше створила в Женеві Соціал-Демократію Королівства Польського і Литви (СДКПЛ від 1900). У Галичині соціалістичні організації спочатку створювалися спільно українцями і поляками. Але незабаром їхні шляхи розійшлися і 1892 польські соціалісти організувалися в окрему Польську партію Соціал-Демократичну

Галичини і Цешинської Сілезії (ППСД). У 1895 виникла селянська партія – Стронніцтво Людове (СЛ). Наприкінці 19 ст. польська інтелігенція знову звернулась до національних ідей, обґрунтовуючи завдання відбудови Польщі у кордонах 1772.

У 1897 з'явилась напівлегальна партія Стронніцтво Демократично-Народове (ендеки). Революційні події 1905 у Росії охопили також польські землі. Ендеки висунули гасло автономії польських земель у складі Росії. Більша частина ППС виступила за поєднання боротьби за національну незалежність з демократичними перетвореннями, інша частина на чолі з Юзефом Пілсудським утворила окрему партію ППС -революційну фракцію, яка взяла курс на національне повстання. Виникли християнсько-демократичні організації. Готуючись до війни, поляки під керівництвом Юзефа Пілсудського створили в Галичині численні воєнізовано-спортивні товариства і законспіровану Польську Військову Організацію (ПОВ). Ендеки на чолі з Романом Дмовським орієнтувались на Росію і країни Антанти, будуючи плани відновлення автономного Королівства Польського в складі Росії.

Перша світова війна 1914–1918 знову поставила польське питання на міжнародній арені. Як Центральні держави, так і Росія обіцяли полякам у майбутньому ті чи інші форми автономії. Юзеф Пілсудський утворив в складі австро-угорської армії польські легіони. Ситуація докорінно змінилась після Лютневої революції 1917 в Росії, коли в документах Петроградської ради і Тимчасового Уряду з'явилися заяви про право поляків на державну незалежність. Почалось створення польських військових частин у Росії.

У Женеві ендеки в серпні 1917 заснували Польський Національний Комітет на чолі з Романом Дмовським, визнаний країнами Антанти. У Франції було сформовано Польську армію під командуванням генерала Юзефа Галлера. Прагнення поляків до незалежності було відбите у посланні американського президента Вудро Вільсона до конгресу в січні 1918, а також у декреті Раднаркому Росії у серпні 1918. З наближенням поразки країн Четверного Союзу у війні восени 1918 могутній національний рух поляків виявився у заснуванні декількох урядових осередків – у Кракові (Польська Ліквідаційна Комісія), Любліні (Тимчасовий Народний Уряд), Варшаві (Регентська рада і уряд). Відновлення Польської держави – II Річ Посполита (1918–1939)

У 1918р. Варшаву прибав звільнений з німецької в'язниці Юзеф Пілсудський, який, спираючись на ПОВ і ліві партії, проголосив відновлення Польської держави. Незабаром він був призначений тимчасовим Керівником Держави. За його дорученням уряд сформував соціаліст Є. Морачевський.

Найскладнішою проблемою відновленої держави була справа її кордонів. Розв'язання її залежало як від волі країн Антанти, так і від можливостей силою зброї поширити державну територію до освячених традицією великодержавності кордонів 1772. На сході Польща у результаті війни з українцями захопила територію Західноукраїнської Народної Республіки і домоглася від Антанти визнання цього загарбання (1923).

Після підписання Варшавського договору 1920 з Директорією УНР Юзеф Пілсудський розпочав війну з Радянською Росією (див. Польсько-радянська війна 1920), яка завершилась укладенням в березні 1921 Ризького мирного договору, що залишив західноукраїнські і західнобілоруські землі за П. За Версальським мирним договором 1919 до Польщі була приєднана Познанщина і частина Помор'я з вузьким виходом до Балтійського моря; порт Гданьск (Данциг) отримав статус вільного міста; у Верхній Сілезії, Вармії і Мазурах мав відбутися плебісцит. Проведений в складний час польсько-радянської війни, він віддав перевагу полякам лише на меншій частині цих земель.

Лише внаслідок трьох сілезьких повстань (1919–1921) союзні держави погодились на передачу Польщі третини терену Верхньої Сілезії.

У жовтні 1920 польські війська захопили у Литви Віленський край. Новостворена держава стала багатонаціональною: національні меншини склали в ній 31 % всього населення. У січні 1919 відбулись перші вибори до Законодавчого сейму; вони принесли успіх правим і центристським партіям – ендекам, християнським демократам, людовцям. Уряд очолив Ігнаци Падеревський.

У березні 1921 була схвалена Конституція Польської Республіки, яка встановлювала в країні парламентсько-демократичний устрій. Першим президентом був обраний професор Габріель Нарутовіч, який через тиждень загинув від руки фанатика-ендека. Часто змінювані уряди змушені були шукати шляхів подолання післявоєнної економічної кризи, розв'язання

соціальних і національних конфліктів. Уряду економіста Владислава Грабського в 1923–1924 вдалось здійснити ряд фінансових і економічних реформ, які сприяли стабілізації і інтеграції економіки розрізнених земель. У країні розгорнулася боротьба за владу між угрупованням ендеків і прихильниками Юзефа Пілсудського. У травні 1926 Пілсудський з допомогою армії й при підтримці лівих сил здійснив державний переворот, встановив авторитарний режим «санації» (оздоровлення).

Санаційна диктатура прагнула централізувати управління країною, спираючись на військову силу. Діяльність опозиційних партій, які в 1929 утворили блок Централів, всіляко переслідувалась. Економічна криза 1929–1933 викликала численні соціальні конфлікти. Проти українського національного руху застосовувались «Пацифікації» (1930). У 1935 пілсудчики провели через сейм нову Конституцію, яка фактично скасовувала демократичний устрій і встановила диктаторський режим.

Після смерті Юзефа Пілсудського у 1936–1937 країну охопила хвиля антисанаційних виступів. Однак група генералів на чолі з Едвард Ридз-Смігли зуміла утримати владу, спираючись на нову урядову партію – Табір Національного Єднання (Озон). У зовнішній політиці Польщі дотримувалась тактики «рівноваги сил», «балансування» між східним і західним сусідами. З приходом до влади в Німеччині Адольфа Гітлера (1933) виникла реальна зовнішня загроза для Польщі. Однак міністр закордонних справ Юзеф Бек надалі проводив політику лавірування між Німеччиною і СРСР, унеможливаючи створення системи колективної безпеки проти агресора, котру намагалась заснувати Франція.

Недалекоглядну позицію зайняла Польща у 1938, коли Німеччина анексувала Австрію, а потім за Мюнхенською угодою Третій Рейх та Польща розчленували Чехо-Словаччину. Коли Німеччина в кін. 1938 поставила перед П. неприйнятні вимоги, керівники останньої категорично відмовились від будь-яких союзів з СРСР. Сталінське керівництво навесні і влітку 1939 здійснило різку зміну в зовнішній політиці, відмовившись від непевного союзу з Великою Британією і Францією, заключило агресивний пакт про ненапад з Німеччиною (23.8.1939), який передбачав розподіл сфер впливу в Європі, ліквідацію Польської держави. Пакт відкрив шлях до Другої світової війни («Пакт Молотова-Ріббентропа»).

1 вересня 1939 Німеччина напала на Польщу. Гарантії допомоги Польщі, дані напередодні війни Англією і Францією, виявились химерними. За короткий час польська армія була розгромлена.

17 вересня Червона Армія, за попередньою домовленістю із Німеччиною, розпочала наступ зі сходу і захопила західноукраїнські й західнобілоруські землі, які незабаром були приєднані до Радянської України і Білорусі. На цих землях сталінський режим чинив численні репресії і депортації польських громадян. Частина інтернованого польського офіцерства (понад 11 тис.) утримувалась у таборах у Катині, Старобільську, Козельську та ін., а потім (1940) була знищена.

Окуповані Німеччиною польські землі були поділені західні терени і Сілезія були безпосередньо включені до рейху, на східних – створено Генеральну губернію. Окупаційний терор, пограбування національних багатств викликали стихійний рух Опору. Незважаючи на жахливі обставини окупації, вже восени 1939 р. на території Польщі в умовах глибокого підпілля розгортається Рух Опору.

Польський уряд, очолюваний генералом Владислав Сікорським, виїхав через Румунію до Франції, а від 1940 діяв у Лондоні, представляючи інтереси Польщі на міжнародній арені та створюючи польські збройні формування на Заході та у СРСР.

30 липня 1941 польський уряд підписав із СРСР договір про спільну боротьбу з гітлерівцями, за яким на терені СРСР створювалась польська армія. Однак з самого початку між сторонами виникли глибокі суперечності, які змусили польське керівництво вивести створену армію генерала Владислава Андерса на Близький Схід. Після нападу гітлерівської Німеччини на СРСР (1941) сформувалась антигітлерівська коаліція. В окупованій Польщі за підтримки уряд Польщі була утворена Армія Крайова (АК).

Корінний перелом у ході війни 1943 року викликав активізацію антирадянських сил в уряді Польщі у еміграції; після того, як німці надали міжнародного розголосу Катинській справі, польський уряд відмовився заперечувати причетність СРСР до розстрілів, як того вимагало керівництво СРСР. Цим скористалось керівництво СРСР для розриву весною 1943 дипломатичних стосунків з емігрантським урядом. Сталін остаточно віддав перевагу підтримці ППР і монтованому нею Національному фронту.

На межі 1943–1944 ППР за участі деяких лівих організацій вдалося створити у підпіллі Крайову Раду Народову (КРН), а також загони Армії Людової (АЛ).

На міжнародних конференціях у Тегерані (грудень 1943) і Ялті (лютий 1945) союзники погодилися з вимогою СРСР про встановлення східного кордону післявоєнної Польщі по «Лінії Керзона», а західного – по ріках Одрі і Нисі Лужицькій; Помор'є і Пруссія теж відходили до Польщі.

Уряд Польщі, що був позбавлений можливості брати участь у цих конференціях, не погоджувався із запропонованими кордонами на сході. Прагнучи утримати владу у Польщі, він розробив план «Бужа», складовою частиною якого було Варшавське повстання, яке почалось 1 серпня 1944.

Ще у липні 1944 радянські війська звільнили східну частину польських земель, за їх підтримки у Любліні почав діяти Польський Комітет Національного Визволення (ПКНВ), утворений КРН (до нього увійшли представники ППР і лівих течій ППС і СЛ). Спираючись на Червону Армію і Першу Польську армію у СРСР, ПКНВ не допустив до участі у роботі комітету представників уряду Польщі та деяких партій, що діяли у Польщі. Люблінський комітет уклав угоду із СРСР про східний кордон по «Лінії Керзона», почав проводити земельну реформу. У першій половині 1945 Червоною Армією, за участі польських частин, було завершено звільнення польських земель від гітлерівських військ.

Польська Народна Республіка 1945–1989

По закінченню другої світової війни, території позначені сірим були передані до складу СРСР, території позначеним рожевим були отримані Польщею від Німеччини.

За рішенням Ялтинської конференції 1945, а потім і Потсдамської (липень-серпень 1945) західний кордон П. був встановлений по Одрі (Одеру) і Нисі Лужицькій. Одночасно було прийнято рішення про взаємний обмін населенням між Польщею і СРСР (УРСР).

У червні 1945 шляхом залучення деяких поміркованих представників західної еміграції (у тому числі колишнього прем'єра Станіслава Миколайчика) було утворено Тимчасовий Уряд Національної Єдності, який очолив соціаліст Едвард Осубка-Моравський. У наступні роки в країні розгорнулася гостра політична

боротьба за владу. ППР і ліві партії (ГПС, СЛ, СД) спирались на політичну і військову підтримку СРСР. Опозиція, очолювана Польським Стронніцтвом Людовим (ПСЛ) Станіслава Миколайчика, підтримувалася збройним підпіллям з загонів колишньої АК. На південно-східних теренах Польщі діяли загони Української Повстанської Армії.

У ряді регіонів розгорнулася справжня громадянська війна. Польський народний референдум (червень 1946) про нові кордони й устрій післявоєнної Польщі за офіційними даними приніс перемогу табору ППР, який використав його як репетицію перед виборами до Законодавчого сейму. Вибори відбулись 19.1.1947 під значним політичним тиском правлячого табору і за офіційними результатами принесли переваги політичному блоку, очолюваному ППР. Його представники сформували уряд і обрали президентом комуніста Болеслава Берута. Під диктатом Сталіна в 1947–1948 було здійснено «чистку» в комуністичному таборі, усунуто і репресовано всіх, хто не поділяв сталінської моделі соціалістичного будівництва (Владислав Гомулка та ін.).

У грудні 1948 з ППР і ППС створено єдину **Польську Об'єднану Робітничу Партію** (ПОРП), яка стала слухняним провідником сталінських ідей ще й у Польщі.

З 1948 взято курс на будівництво «основ соціалізму» за радянським зразком. В умовах «холодної війни» за вимогою СРСР ПОРП спрямувала всі зусилля на розбудову важкої й оборонної промисловості. Склалась централізована бюрократична система управління.

У 1952 сейм ухвалив Конституцію Польської Народної Республіки. Польща опинилась за «залізною завісою». Було розбудовано величезний апарат репресій, що включав ПОРП, органи міліції і безпеки, які діяли під контролем радянських «радників». Міністром оборони став радянський маршал Костянтин Рокоссовський.

На численних політичних процесах було засуджено сотні польських військових і цивільних осіб за участь у русі Опору і політичній боротьбі після війни.

Після смерті Сталіна (1953) виникли розбіжності у середовищі ПОРП, які посилились після XX з'їзду КПРС (1956), що засудив культ особи Сталіна і висловився за повернення певних демократичних інститутів. Влітку 1956 політична криза в Польщі

досягла апогею. У країні відбулись численні страйки і демонстрації робітників. Найбільшого розмаху страйковий рух набув у Познані в кін. червня 1956. Політична криза завершилась зміною керівництва ПОРП і держави та поверненням до влади Гомулки. Нове керівництво пішло на деякі декоративні зміни, зокрема було утворено Фронт Національної Єдності – об'єднання всіх сил, що поділяли платформу ПОРП, внесено корективи в економічну політику, але залишилась недоторканою централізовано-планова система управління в цілому. Розпочаті 1956–1957 реформи були поступово згорнуті, застосовано репресії проти т. зв. «ревізіонізму», представники якого хотіли прищепити на польському ґрунті моделі західної соціал-демократії. Посилювалось незадоволення інтелігенції цензурними обмеженнями. Керівництво ПОРП намагалось втримати контроль за ситуацією з допомогою посилення централізації й ідеологічних «чисток».

У березні 1968 пройшли демонстрації студентів, які особливого розмаху набули у Варшавському університеті. Влада вдалась до репресій і переслідувань, висувуючи гасла антисемітизму.

Погіршення економічного становища в кін. 1970 вилилось у чергову суспільно-політичну кризу і грудневі події у містах Балтійського узбережжя, де дійшло до кривавих сутичок робітників з міліцією й армією. Рятуючи ситуацію, керівництво ПОРП вдалось до нової зміни керівних осіб. ПОРП очолив Едвард Герек, уряд – Петро Ярошевич. Нова керівна верхівка роздавала обіцянки розширення демократії і проведення реформ.

Але замість цього вдалась до величезних позичок у західних країн, які дозволили тимчасово піднести рівень життя суспільства. Зовнішній борг ліг тягарем на господарство і суспільство. Економічна ситуація постійно погіршувалась. Виникли опозиційні організації (Комітет Захисту Робітників, Конфедерація Незалежної Польщі та ін), які вимагали запровадження демократичного устрою.

Улітку 1980 криза досягла кульмінації і вилилась у численні робітничі страйки, в ході яких було створено опозиційне профспілкове об'єднання «Солідарність» на чолі з Лехом Валенсою. Спроби ПОРП змінити керівництво партії і держави не принесли заспокоєння. Діяльність «Солідарності» набула політичного характеру. Намагаючись втримати владу, керівник ПОРП і уряду Войцех Ярузельський 13.12.1981 оголосив про запровадження воєнного стану. Влада у країні перейшла під контроль

Військової Ради Національного Порядунку. Діяльність опозиції була заборонена, а її активісти – інтерновані.

Керівництво ПОРП намагалось провести реформи економіки і суспільного життя, які не мали успіху внаслідок панування ідеологічних догм, підтримуваних з Москви. Після початку перебудови в СРСР (1985) було послаблено політичний контроль за країнами соціалістичного табору і склались умови для початку реальних демократичних перетворень. Наприкінці 1980-х рр. реформаторські сили здобули поважні впливи всередині ПОРП. Згуртованіше виступила політична опозиція режиму.

Після 1989 – III Річ Посполита

Усвідомлення невідворотності змін привело реформаторів з ПОРП і політичну опозицію до переговорів «круглого столу» на початку 1989, які поклали початок переходу від тоталітаризму до демократичного суспільства. За угодою між урядом і «Солідарністю» було сформовано перехідні Національні збори (сейм і сенат), які розпочали період реформ. Було запроваджено політичну демократію, внаслідок якої виникли десятки нових партій різної орієнтації, почалось здійснення переходу до ринкової економіки шляхом роздержавлення власності (план віце-прем'єра Лешека Бальцеровича).

На поч. 1990 ПОРП саморозпустилась, засудивши практику соціалістичного будівництва". Замість неї утворились ряд лівих робітничих партій, найвпливовішою з яких була Соціал-Демократія Республіки Польща. Були внесені зміни у Конституцію Польщі, які проголошували Польщу демократичною республікою. Влітку 1991 відбулись перші демократичні вибори у Національні збори, які не дали переваги жодному політичному угрупованню. Восени того ж року президентом країни було обрано Леха Валенсу. Після розпуску Організації Варшавського Договору і Ради Економічної Взаємодопомоги Польща проголосила курс на інтеграцію у Європейське Співтовариство і вступ до оборонного союзу НАТО.

Труднощі перехідного періоду супроводжувались страйковими кампаніями і частими змінами урядів, які шукали шляхи економічної і соціальної стабілізації. Нові вибори у Національні збори (дострокові внаслідок урядової кризи), що відбулись восени 1993 року, принесли перевагу лівим силам, об'єднаним у Союзі Демократичної Лівиці (соціал-демократи, соціалісти, людовці та ін.). Уряд, який очолив

людовець Балдемар Павляк, запропонував програму подальших ринкових реформ з орієнтацією на їх соціальну спрямованість. У 1993 – 1994 рр. намітились тенденції до стабілізації економічного розвитку і політичного життя демократичної Польщі. В 2004 Польща вступила до Європейського Союзу

УСТРІЙ ЖИТТЯ У ПОЛЬЩІ.

ПОБУТ ПОЛЬСЬКОГО НАРОДУ.

2013 рік змусив багатьох українців щільно замислитися над питаннями про взаємозв'язок між приватною, недоторканною сферою життя кожної людини, публічним простором громадянського співжиття, вільного від державного втручання і, власне, зобов'язаннями між громадянином і державою, які в ідеалі регулюються умовним суспільним договором, усучасненому в писаних конституціях. Водночас, творення нової якості відносин у цьому трикутнику, яке можна спостерігати в Україні, змушує повернутися і до вивчення досвіду сусідніх країн, ніби-то знайомого, однак все ще неусвідомленого.

У конституціях багатьох країн світу, включно постсоціалістичних, є присутнім перелік прав громадян, врахування яких складає основу демократичного політичного устрою. Зокрема, окрім можливості реалізації політичних прав на управління публічною сферою безпосередньо і через обраних представників, передбаченим є право на створення або участь в асоціаціях, відповідно до визначених національним законодавством правил. Зауважимо, що конституційне законодавство у деяких суспільствах, наприклад, в Угорщині, передбачає обов'язок влади співпрацювати з громадськими об'єднаннями щодо вироблення і реалізації політико-управлінських рішень. Таким чином, участь громадськості, представленої організованими структурами, сприймається як органічна складова демократії.

Притім, у більшості центральноевропейських суспільств у 1990-х роках вирішувалося завдання не створення інститутів громадянського суспільства, а їх відродження та модернізації, беручи

до уваги, що вони існували, зокрема, у міжвоєнний період. Навіть соціалістична модель розвитку, а також панування комуністичної ідеології, частково сприяли розвитку громадянської активності, оскільки використовували технології мобілізації громадян для потреб, визначених правлячими елітами, а також для контролю за приватним життям населення. Мова йде про існування у цей період мереж неурядових, з формальної точки зору, організацій, що, насправді, перебували під контролем «партії-держави», виконуючи, окрім організаційної функції, також завдання рекрутації еліт.

Однак, навіть номінальні навички участі, посередництвом цих організацій, сприяли після падіння «старого режиму» функціонуванню неурядових інститутів, які частково об'єднали громадян, які були активними у публічному житті і у період соціалізму. На основі аналізу досвіду Польщі, яка вважається піонеркою у застосуванні енергії громадянського суспільства для потреб демократизації політичного режиму, можна виділити етапи формування, а точніше реституції, цієї сфери: 1) створення опозиційних рухів; 2) звільнення публічної сфери від партійно-державного впливу; 3) досягнення визнання від авторитарного режиму і встановлення меж «вільної» публічної сфери; 4) досягнення громадянським суспільством компромісу з державою щодо проведення виборів; 5) подальша інституціоналізація. Зокрема, у локальних територіальних спільнотах, де функціонують органи місцевого самоврядування багато питань можуть бути вирішені за допомогою механізмів безпосередньої демократії, оскільки жителі громад є добре обізнаними з місцевими проблемами і не потребують посередництва.

Однак, деякі питання, що є фокусом політики, є занадто складними для розуміння їх сутності усіма жителями спільноти, тому їх просування потребує медіатора у відносинах з владою, і цю функцію можуть виконувати якраз організації громадянського суспільства.

Зокрема, мова йде про ініціювання громадських слухань, публічних форумів, представлення локальних ініціатив, інших форм впливу на створення порядку денного політики та прийняття владних рішень. Гіпотетично можна припустити, що таке посередництво є необхідним у громадах, де проживає значна кількість населення, а, отже, існують різноманітні соціальні інтереси, що не дозволяють застосовувати ефект «малої громади», де роль медіатора можуть

виконувати соціальні мережі. Це явище може бути функціональним у невеликих спільнотах, де до основних чинників формування локальної політики належать взаємодії між родичами, знайомими, сусідами, тобто колом осіб, відносини між якими приносять учасникам більше можливостей аніж ризику.

В. Суразська, у контексті вже згаданої концепції про «місцеві революції» у регіоні ЦСЄ, вказувала, що серед факторів їх успіху – хоча й не вирішальних – була трансформація соціального капіталу мереж, які функціонували у соціалістичний період, у колективну діяльність щодо впливу на владу.

Н. Леткі припустила, що рівень політичної участі у країнах ЦСЄ залежав від набору чинників, серед яких основними були: частка членства громадян у добровільних асоціаціях; фактор попереднього членства в прокомуністичних партіях чи супутніх організаціях; впровадження політичними елітами демократичних інститутів та процедур. Однак ці гіпотези на основі фактологічних були підтверджені лише частково або ж були уточнені. Так членство у добровільних асоціаціях впливало на рівень політичної участі на локальному рівні лише у тому випадку, якщо це було залучення до діяльності організацій розвитку громад (англ. communal organizations). При тім, було підтверджено, що участь у діяльності комуністичних партій і традиційних громадських організацій виявилось «школою» для місцевих активістів, оскільки зумовила високий рівень їх участі у період демократизації.

У Польщі звільнення публічного простору для громадянського суспільства у 1980-х рр. було заслугою профспілки «Солідарність», що, врешті-решт, вплинуло на успішні результати демократизації. Зауважимо, що в цій країні це було зроблено раніше і у більш потужній формі аніж в інших сусідках по соціалістичному табору, що, врешті-решт, визначає підхід до аналізу досвіду цієї країні як найбільш успішної у сфері інституціоналізації громадянського суспільства. Чинне правове поле функціонування організацій громадянського суспільства у Польщі було сформоване ще у 1980-х роках. Відповідно до законів 1984 та 1989 років, які були оновлені у перше постсоціалістичне десятиліття, ці структури могли функціонувати у двох правових формах: фундацій та асоціацій.

Вже у 1997 році Конституція Республіка Польща (далі – РП) статтею 58 гарантувала свободу асоціаційу країні, а у 2003 році Законом про суспільно корисну діяльність та волонтерство було

створено належні організаційно-фінансові умови для розвитку громадських організацій. Інституційне середовище сприяло тому, що характерною рисою польського громадянського суспільства вже на зламі 1980-1990-х років було функціонування великої кількості організацій, які не мали майже жодних зв'язків з «політичним суспільством», насамперед, з партіями. Динаміка зростання кількості неурядових організацій упродовж 1990-х років є вражаючою: у 1989 році кількість фондів складала 277 одиниць, 1990 році – 597, 1991 році – 1078, 1992 році – 1332, 1996-1997 роках – близько 5900. Кількість асоціацій підрахувати важче, беручи до уваги ліберальні умови їх реєстрації. Приблизна кількість цих організацій станом на 1992 рік складала 17 тис. одиниць, а у 1997 році – 42 тис. одиниць.

При тім, відповідно до даних регіонального європейського дослідження, здійсненого у 2004 році, у діяльності незалежних від держави структур брали участь близько 13 % поляків.

Слід зауважити, що, залежно від методології дослідження (врахування профспілок, релігійних організацій, політичних партій чи виключення їх із переліку), інші дослідницькі структури наводять дані у межах 12,3 % – 20 %, тому жодні з них не можуть сприйматися як абсолютні точні. Відповідно до даних Будинку Свободи, у 2008 році членами цих організацій були 10 % жителів країни, однак, з них 70 % визнали, що їх членство є пасивним.

Серед неурядових організацій переважали такі, що мали 15-150 членів (68 % від загальної кількості), 10 % володіли меншою членською базою, а 22 % – більшою. Водночас, для РП є притаманним явище існування загальнонаціональних громадських організацій з великим членством – наприклад, Польського союзу рибалок (760 тис. членів), Ліги захисту природи (625 тис.), Друзів дитячих товариств (455, 6 тис.), Польського союзу скаутів (400, 2 тис.), Національної ліги захисту (293 тис.), Польського комітету соціальної допомоги (275, 5 тис.), – які були засновані ще в період соціалізму, успішно адаптувалися до нових політичних умов і стали складовою громадянського суспільства.

Вже у перші постсоціалістичні роки у РП було створені Національний центр волонтерства (1993 рік), Мережа підтримки неурядових організацій (1994 року), пізніше – Національна федерація НУО, Національний форум неурядових ініціатив, – які сформували кістяк інституційної основи функціонування громадянського суспільства у загальнопольському масштабі. У 2003 році під впливом

європеїзації в рамках Міністерства економіки, праці та соціальної політики було створено Департамент суспільно корисної діяльності, Раду з питань суспільно корисної діяльності тобто структури, які співпрацювали з неурядовою сферою.

Переходячи до аналізу локального виміру громадянського суспільства, зауважимо, що неурядові організації – незалежні від політичних впливів – відіграли важливу роль у створенні демократичної системи самоврядування. Зокрема, вже влітку 1989 року з ініціативи одного з творців децентралізаційної реформи Є. Регульського була створена Фундація підтримки місцевої демократії, метою якої було надання допомоги, насамперед, навчальної, самоврядуванню та громадянським локальним ініціативам. Вже упродовж першого року функціонування мережа тренувальних та консультативних центрів, створена фундацією, надала послуги більше ніж 20 тис. представникам громад, близько 2 тис. осіб брали участь у стажуваннях за кордоном.

Упродовж 1990-х років організація сформувала мережу 17 регіональних навчальних центрів, у яких до 2002 року було надано послуги близько 500 тис. активістам місцевого самоврядування. Ця організація, а також інші ресурсні центри, зокрема вже згадуваний «Явір», стали ініціаторами підготовки навчальних посібників, в яких пояснювалися правові засади взаємодії організацій громадянського суспільства з владою, наводилися кращі зарубіжні та польські практики міжсекторної співпраці у громадах. Зауважимо, що дослідження, здійснені у польських гмінах вказують, що структури громадянського суспільства діють на локальному рівні у трьох організаційних формах: 1) як зареєстровані асоціації та фундації, що є представленими лише на рівні певних громад тобто, використовуючи термінологію, є громадовими організаціями; 2) як місцеві представництва загальнонаціональних неурядових організацій, хоча, в деяких випадках, мають статус організацій, зареєстрованих на рівні гміни; 3) як неформальні утворення і ініціативи, що не мають закріпленої організаційної структури.

Як демонструють дані, узагальнені П. Свянцевичем та М. Гербстом, щільність неурядових організацій залежить від типу громади. Починаючи із територіальних колективів, кількість жителів у яких складає 7-10 тис. осіб, представництво неурядових організацій пропорційно зростає і є найбільшим у спільнотах, де проживає більше ніж 100 тис. осіб. Найвищий відсоток осіб бере участь у

діяльності громадських структур у містах з чисельністю населення у межах 100-500 тис. осіб (25 %) та 500 тис. і більше, де активність проявляла одна третина населення.

Також результати опитувань, здійснених організацією «Явір», вказують, що в сільських та міських гмінах відрізняється не лише щільність представлення організацій громадянського суспільства, однак відмінним є також їх потенціал: у містах ці структури діють у більших масштабах, залучаючи велику кількість громадян та матеріальних ресурсів. При тім, доступними є також дані, що у селах та малих містах функціонує 27 % усіх організацій, у містах з чисельністю населення до 50 тис. осіб – 14 %, з населенням більше аніж 50 тис. осіб – 19 %, в адміністративних центрах воєводств – 28 %, у столиці Варшаві – 12 %.

Організації громадянського суспільства підтримують інтенсивні зв'язки, окрім собі подібних структур, з місцевим самоврядуванням, на противагу набагато меншій взаємодії з політичними партіями, центральним урядом, церквою. Вже згаданий Закон про суспільно корисну діяльність та волонтерство, прийнятий у 2003 році, враховував філософію субсидіарності, запроваджуючи принципи співробітництва між органами публічної влади та організаціями громадянського суспільства, зокрема: незалежності, партнерства, ефективності, чесної конкуренції та відкритості.

Окрім того, було зафіксовано процедуру змагальності щодо надання публічних послуг; у конкурсах отримали право брати участь неурядові організації. Водночас, на початку 1990-х років лише незначна частка місцевих спільнот були готовими залучати до формування місцевої політики організації громадянського суспільства, однак ця тенденція змінювалася: так, у період 1993-1996 років кількість структур, які отримували фінансові ресурси від самоврядування зросла з 16 до 29 %.

Слід зауважити, що перша стратегія співробітництва між локальною владою та громадянськими структурами була започаткована у місті Гдиня у 1995 році. У цьому випадку, як і у багатьох інших, налагодженню співпраці сприяла міжнародна допомога, зокрема ЄС. Як вказують учасники опитувань, що здійснювалися всередині 1990-х і на початку 2010-х років, співробітництво між владою та організованою громадськістю гальмувалося набором чинників: нестачею досвіду, процедур співробітництва та фінансування, правовими колізіями,

психологічними бар'єрами, які перешкоджали співпраці, в тому числі відсутністю взаємної довіри. Місцеві політики з підозрою ставилися до активних неурядових структур, побоюючись їх конкуренції у наданні послуг, водночас, сумніваючись у компетентності їх співробітників та фінансовій спроможності.

А, в свою чергу, громадські активісти сприймали співробітників локальних урядів, здебільшого, як бюрократів, які не є зацікавлені у співробітництві, оскільки не до кінця розуміють специфіку недержавних структур. Як результат, у 2010-х роках, незважаючи на існування відповідного закону, місцеві уряди, здебільшого, не погоджувалися на передачу функцій надання публічних послуг організаціям громадянського суспільства: лише 39 % опитаних активістів відзначили, що принцип субсидіарності є дієвим у Польщі. У цей період публічні ресурси складали лише 30 % доходів громадських структур, при тім, що у «старих» країнах-членах ЄС цей показник перевищував 50 %.

Станом на 2004 рік програми міжсекторного співробітництва були розробленими лише близько у половині гмін. Водночас, близько 77 % опитаних представників НУО вважали структури, які вони представляють, ефективними у справі мобілізації спільнот, а 9 % заявляли, що мають практичний досвід реалізації акцій на рівні мікрорайонів, утворення груп самодопомоги.

Вже згадувана Фондація підтримки місцевої демократії зберігала статус найбільш впливової неурядової організації, що займається підтримкою демократичних процесів на локальному рівні, зокрема залученням громадськості. У 2004 році з її ініціативи була започаткована програма «Прозора гміна», яка переросла у оновлену ініціативу «Прозора Польща», метою якої було покращення стандартів надання громадських послуг шляхом налагодження співпраці між владою, неурядовими організаціями, ЗМІ. Як вже було відзначено, для РП було притаманним явище результативності місцевих виборчих комітетів, з формальної точки зору, громадських структур, у яких не були представлені політичні партії. У цілому, нормативне середовище проведення локальних перегонів зумовлювало декілька альтернатив поведінки для структур громадянського суспільства: 1) формування незалежного виборчого списку кандидатів на основі залучення членів громадських організацій розвитку. Такі електоральні утворення були подібними до Громадських комітетів, що виникли у гмінах перед виборами 1990

року, і були майже непричетними до загальнонаціональної політики; 2) створення коаліції між політичною партією та активними місцевими громадськими організаціями; 3) формування після виборів коаліцій за участі організацій громадянського суспільства та партій.

Важливу роль у просуванні інтересів місцевих публічних структур, а, отже, опосередковано і громадян, відіграли асоціації місцевого самоврядування. Першою з них стала Асоціація польських міст, створена у серпні 1990 році, відродивши традиції подібної довоєнної організації. У квітні 1991 року було сформовано Союз малих міст Польщі, у березні 1992 року – Асоціацію польських міст-метрополій, у травні 1993 року – Асоціацію сільських гмін РП. Якщо у 1991 році кількість членів Асоціації польських міст нараховувала 64 міст, то через десять років цей показник зріс до 265 одиниць. До складу об'єднання сільських гмін у 1994 році увійшли 190 громад, а у 2001 році цей перелік вже склав 290 одиниць.

Можна зробити висновок, що Польща є однією з небагатьох країн регіону ЦСЄ, де процес відродження інституціоналізованих форм громадянського суспільства розпочався ще упродовж останніх соціалістичних десятиліть, а під час трансформаційного періоду було продемонстровано значне зростання кількісних показників цієї публічної сфери. Водночас, на локальному рівні у РП були використані стратегії взаємодії з владою шляхом представництва громадських лідерів в органах місцевого самоврядування або ж через стратегії співробітництва з локальною владою. Власне, ці зрушення у сфері відносин між громадянським суспільством і публічною владою є одним із рецептів безумовної демократизації і модернізації Польщі, свідками яких ми є.

Поліщук Л. Б.

КРАЇНОЗНАВСТВО ПОЛЬЩІ

*Навчально-методичний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

Видається в авторській редакції

Підписано до друку.04.06.2021р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 9,76

Тираж 120 прим. Замовлення №049

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi08@mail.ru